

SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS
FINSKA FORNMINNESFÖRENINGEN

KANSATIETEELLINEN
ARKISTO

IV

FORSSA 1940
FORSSAN KIRJAPAINO OY.

78

SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS
FINSKA FORNMINNESFÖRENINGEN

KANSATIETEELLINEN
ARKISTO

IV

FORSSA 1940
FORSSAN KIRJAPAINO OY.

FINSKA YOKKINNESEFFORNINGEN
SUOMEN MUIVAISMUISTOYHDISTYS

KANSATIEFFELINEN

ARKISTO

IV

Toimitus – Redaktion

T. I. ITKONEN

KUSTAA VILKUNA

FINSKA YOKKINNESEFFORNINGEN
SUOMEN MUIVAISMUISTOYHDISTYS

FYREORD

FINNSKOGENS FOLK

OLAF LINDTORP

FORSSA 1940

FYREORD.

Denne samlinga av tradisjonar um finnane på Solør finnskogar i Noreg er resultatet av eit trottugt samlararbeid gjennom mange år. Forfattaren og samiaren, herr Olaf Lindtorp, Grue Finnskog, vart fødd på garden Lindtorpet, på sørsida av Store-Røgden, i året 1877. Han er finne både på fars- og morssida og kjenner seg ogso som finne. På farssida høyrer han til ætta Lehmoinen. Den Daniel Lehmoinen som det vert fortalt um i denne samlinga (side 34 ff.) var oldefar hans. Mora var av ætta Karvainen. Han vaks upp i ein heim der dei hadde halde trufast på finsk mål og finske tradisjonar. Faren og mora tala jamt finsk seg imillom, men av omsyn til skulen vart borna tilhaldne å nytta norsk. Forfattaren kann likevel både lesa og tala noko finsk og nyttar alle høve til å auka kunnskapane sine i dette målet. So snart han vart for vel vaksen dreiv han — saman med mange andre finnar frå Grue Finnskog — mykje med skogsarbeid i Dalarne og Härjedalen i Sverige. Det var tømmerkøyring um vinteren og fløting um våren. I tjugeårsalderen kom han inn på underofficerskulen i Halden (den gongen Fredrikshald) og vart uteksaminert i 1902. Sidan gjekk han på skogskulen på Kongsberg og vart ferdig der 1905. Same året døydde faren, og han slo seg då for nokre år ned heime på Lindtorpet. I 1910 vart han sett til gardsstyrar på Tvangsberget, der han bur framleides.

Dei sterke historiske interessene sine har forfattaren arva frå far sin, Ole Danielsen Lindtorp. Denne Ole Danielsen var ei tid skulelærar på finnskogen, og han var mykje av ein historikar, som hadde god greide på både lagnaden åt ætta og i det heile saga um finnane på dei norske og svenske finnskogane. Av faren vart han fyrst gjort kjend med den finske historiske tradisjonen um utvandringa frå Finnland, busetjinga på skogane og

den harde striden for tilværet der. Og seinare har han stendigt halde fram arbeidet med å samla tradisjon um saga åt finnane på finnskogen, deira liv og levemåte, skikkar og truer. Av gode forteljarar som han har fått serleg mykje tilfang frå, nemner han m.a.: Ole Mathisen Revholtet (av ætta Paalanen), Ole Mathisen Kalsjøviken (Renki), Anttila-Persola, brøderne Lars og Ole Eriksen (av ætta Lehmoinen), Anders Karlstorpet (Karlola), Andreas Halvortjernsberget, Aksel Løvberget. Av forteljarar frå den svenske sida av grensa nemner han Johannes (Jussi) Juhoila og Jussi Oinoinen.

Desse samlingane har forfattaren — som naturleg er — freista setja inn i ei historisk råme. Det reint historiske tilfanget finst serleg i innleidinga og i kap. 1, 4, 6 og 7. Denne råma byggjer i hovudsak på den munnlege historiske tradisjonen. Men dessutan har forfattaren havt høve til å nytta som kjelde ymse dokument i det norske riksarkivet, ei avskrift av ymse av Gottlunds dagboksoppteikningar (seinare prenta in extenso i årsskriftet: Värmland förr och nu, 1931 og 1932, som herr Lindtorp ikkje har kjent), av prenta kjeldor: Petrus Nordmann: Finnarna i mellersta Sverige, E. Sundt: Fante- eller Landstrygerfolket og ei framstilling av Kongsvinger-avsnittets militære historie. Frå desse prenta og uprenta kjeldone har forfattaren nytta einskilte data og opplysningar. So godt det har late seg gjera, er dette tilfanget merkt ut ved fotnotar. I denne samanhengen lyt ein merka seg at ogso Nordmann i nokon mun har henta tilfang frå den munnlege tradisjonen, og Gottlund har i sine dagbøker gjeve eit godt bilete av finnane sine historiske forteljingar. I fotnotane er det ofte vist til variantar av historiske segner i desse skriftene. Dessutan er det i notar vist til Ole Matsons samlingar som er prenta i tidsskriftet *Norvegia* og til ymist tilfang prenta i *Morgenbladet*. (Sjå litteraturlista).

Dei kapitel som handlar um skikk og tru, bygdeliv og bygdefolk byggjer heilt på den munnlege tradisjonen millom finnane.

I den form som denne samlinga no ligg fyre, er ho resultatet av eit samarbeid millom forfattaren og underskrivne. I samråd med herr Lindtorp har eg lagt stoffet til rette, har gått gjennom

dei prenta kjeldone, sett til alle fotnotane og laga litteraturlista. Sjølve framstillinga har herr Lindtorp åleine ansvaret for.

Samlinga gjer ikkje krav på å vera noko vitskapleg historisk verk, men — på grunnlag av den munnlege tradisjonen — freistar ho gjeva eit so pålitande bilete som mogelegt av liv og lagnad åt finnane på dei norske finnskogane gjennom 300 år.

Oslo 1938.

Svale Solheim.

INNLEDNING.

Östlandets skoger i Norge er for en stor del befolket av finner, som er utvandret fra Finnland.

Allerede tidlig på 1500-tallet kom det en hel del finner til Sverige. Svenskene var ikke den gang så flinke til å arbeide i stål og jern som de nu er. For å lære op svenskene til å utvinne og arbeide med jern fikk Gustav Wasa innført smeder fra Finnland og fra Belgia¹. Fra Belgia kom de såkalte valloner, som var rene mestre til å håndtere jern. Ennu finnes det etterkommere av de gamle valloner her på skogen. Således var mester-smeden Per Adam Gievert en vallon. Han kom som smed til Tjura Bruk i Grue. Bruket blev bygget av den daværende bygdelensmann Arne Grinder, som fikk kongelige privilegier på det i 1808. Da så bruket senere blev nedlagt, flyttet smeden Gievert til Grue Finnskog, hvor han bosatte sig på Askskogsberget skog — på en nu utlagt plass Höibråten. Han drev som smed der like til sin död, og det går ennu utallige historier om hvor flink smed han var.

Også fra Finnland kom det en del smeder under Gustav Wasas regjering.

Men innvandringen av finner til grensetraktene mellem Sverige og Norge tok først fart da Gustav Wasas sönn Karl blev hertug over flere len i Sverige, deriblandt også Vermland. Det var han som i første rekke fikk finnene til å rydde og bygge i hertugdømmet Vermland. Tyngden av innvandrerne kom fra landskapet Savolaks². Enda på den tid var Savolaksene en *slags nomader*. De spredte sig overalt i Finnland hvor det var skoger. De hugg ned skogen, brente de nedfelte trær og sådde rug i

¹ Sml. P. NORDMANN: *Finnarna i mellersta Sverige*, 1888, s. 77 ff.

² A. a., s. 4.

asken. Hertug Karl fikk höre om Savolaksene og deres bråtebrenning, hvorledes de fikk rugen til å vokse på brente stener, og fant ut at en slik form for korndyrkning vilde passe godt i de store skogtraktene i Vermland. Så lot han kunngjøre at den som vilde komme og bosette sig i Vermlands skoger, felle trær og svedje, skulde slippe skatter i 7 år¹. Skogen var dengang verdiløs. Det var brödkorn og matnyttige vekster som det var for lite av.

Da budskapet kom til Savolaksene, hadde alt ryktet om de store skogene i Vermland nådd dit. Der var 10-mils-skoger, der var 7-mils-skoger og der var 5-mils-skoger; ja, ryktet hadde fortalt at skogen var så höi og stor der at hvis man hugg ned trærne og brente dem, så kunde man så rug i asken 3 år efter hverandre og få store avlinger. Straks budskapet kom til Savolaksene, var de straks ferdige å dra ut. De tok neversekken på ryggen, bjørnespjutet i den ene handa og öksa i den andre og drog avsted. De drog i store skokker, og de drog enkeltvis. Endel drog over ved Kvarken, men mesteparten gikk nordenom den Botniske Viken. Om Leukoinen, förste bebyggeren av Lekvatnet, fortelles det at han red på en hvit hest og hadde med sig litt frörug som var svöpt inn i skinnen av en lom². En annen hadde rug med i en snusdåse, og atter andre hadde litt frörug med i små neverskrukker³.

Mange slo sig ned i Ångermanland, Helsingland, Jemtland, Gästrikland, Herjedalen og Dalarne. Alle disse landskaper har sine finnmarker, hvor det fremdeles bor finner. De fleste kom dog til Vermland, hvor de straks gikk i gang med å opføre sig badstuer, — og begynte å hugge ned skog, brenne bråte og så rug. Om jorda var stenet og tung, det brydde de sig ikke om, bare det var sjöer og skog. Savolaksene har et gammelt ordsprog som sier: Gå forbi mig, men forbann mig ikke, sier stenen til rydningsmannen.

Denne bosetningen kom snart til å omfatte også skogstrekningene på den norske siden av grensen. Omkring Store Rög-

¹ A. a., s. 8.

² A. a., s. 4 og note 5.

³ A. a., s. 74.

den (Grue Finnskog) bosatte det sig finner omkring 1550—80. Ole Purainen på Purala, den første svenske gården ved Røgden, har papirer fra 1550, skjönt Purala blev skattlagt først 1640. Ellers er det vanlig å datere den egentlige bosetningen av finner her i Norge til omkring 1620. Omkring den tiden begynte nemlig forfølgelsene av finnene i Sverige, og resultatet var en masseinnvandring til skogtraktene på den norske siden av grensen. I førstningen hadde finnene det bra på skogen. De drev bråtebrenning, jagt og fiske som de vilde; men litt efter litt merket svenskene at det blev mindre vilt i skogene, de begynte å se på finnene med mistenksomhet, og de merket snart at finnene var flinke jegere og fiskere, som alltid hadde fullt op av kjøtt og fisk. Det blev ikke lenge för de begynte å forfølge dem. De kom mannsterke, brente op deres rökstuer, bortførte deres kveg og rugavlinger og drev dem lengere inn i skogene.

Det var godt og vel sålenge Karl IX levde og regjerte, men efter hans död i 1612 blev det verre for finnene. Innvandringen fra Finland fortsatte under hans sönn Gustav Adolf; men motstanden mot finnebosetningen öket efter hvert, og kongen tok mere og mere parti mot innvandrerne.

For å skaffe penger til 30-årskrigen lot kongen kunngjøre at alle som bodde på kronans (statens) skoger, skulde innlöse sine hjem. Nu hadde de fleste av finnene försömt å skaffe sig skjöter på sine eiendommer; det kom andre og löste dem ut, og finnene blev uten nåde jaget fra sine hjem¹. De henviste til kongens befaling om å komme til Vermland for å svedje og rydde. Det var kongen selv som hadde kaldet dem, hvad skulde de da med papirer; her satt de og her vilde de bli. De satte sig til motverge, men ingenting hjalp. De voksne blev tatt og stillet i militærrekkene og sendt i krigen, kvinner, barn og oldinger blev jaget bort. Nu var de store jernbrukene igang over hele Vermland, finnene skulde ut. Nu skulde Vermlands skoger brennes til kull for jernverkene. Verst var de store brukspatronene, især brukspatron Carlström på Uddeholm og Mittander i Bogen. De for hårdt fram mot finnene. Finnene hadde

¹ NORDMANN, s. 44 ff.

i Råda sokn begynt med jernutvinning, de hadde funnet flere skjerp der og hadde flere jerngruber: Finnshyttan, Finnmosen, Hennikeyhamaren, Paisberget o.f.l. Kristoffer Havuinen hadde bygget et lite jernbruk, Motjernshyttan. Nu innløste Carlström altsammen, jaget finnene bort og stiftet av alle disse gruber til sammen det nuværende Uddeholm store bruk².

Det fortelles på Grue Finnskog, som et sagn, at en av Havuinenens efterkommere for ikke så svært lenge siden kom til Uddeholm, gikk op til kontoret og bad om å få bese sig på bruket. Det skulde være rart å få se Havuinenens lille bruk, slik det nu var blitt. Ja, forvalteren selv fulgte finngubben rundt. De gikk overalt på de store verksteder og så på alt som blev gjort, like fra turbiner på flere tusen hestekrefter til knappenåler og små skruer. Finngubben sa ingenting; intet syntes å imponere ham. Så kom de inn i smeltehytten. Lenge, lenge stod finngubben og så på. Tilslutt utbröt han: »Je har lenge visst at Uddeholm er rikt og mektig, men at de hadde eget helvete, det hadde je aldri trudd».

Fra denne jernbrukenes tidsalder regnes finneforfølgelsene i Sverige og den derav følgende massetvandring til Norge. — Noen ophugget grense mellem rikene — som nu — fantes ikke. Den samme urskog rakk på mange steder like til Glåma. Det var nok en slags grense — avmerket i 1450 — men den var ikke så god å finne, der var enslags röser opmuret hist og her i skogene med enkelte jernkors imellem. Et slikt kors stod ifölge sagnet etsteds mellem Revholtet og Rögden like ved vinterveien fra Sverige. Staffa Mulikka tok det og smidde hestesko av det, — det blev til større nytte da, sa han, enn om det blev stående der til ingen verdens gagn. En slik gammel grenserös finnes det levninger efter like nordenfor Kliperud. — Den blev nedrevet av finnene under grenseopgåingen 1751—57. Svenskene begynte fra Trysil og sydover å gå hårdt inn på Norge med grensen. Om dette berettes det i Håkon Garåsens nylig utkomne böker. De hadde en kjentmann som stod i deres sold. De mente at alt land som det bodde finner på, tilhørte Sverige. Tryslingene

¹ Om denne striden se videre a. a., s. 83 ff.

protesterte, men det hjalp ikke. Da tok tryslingene og skjöt deres kjentmann (ifølge Garåsens Trysilholm 1923). Så gikk det bedre en stund, til de skulde over Solørs finnskoger. Da begynte de å gå vestover igjen. Finnene omkring store Rögden vilde nödig höre till Sverige og besluttet å gjöre det samme som det fortelles at Savolaksene gjorde da grensen mellem Russland og Finland — ifølge freden i *Nystad* — blev oppgått, og som förte til at grensen blev flyttet flere mil östover. Finnene omkring Rögden med Lehmoinen fra Kalneset som förer, tok norsk jord i sine neversko, trådte frem for grensekommisjonen og påstod at de stod på norsk jord. Svenskene forlangte at de skulde avlegge ed på det. Gubben Lehmoinen trådte frem, og uten å blunke gjorde han sin salighets ed på at han stod på gammel, god norsk jord. Svenskene måtte nu gi sig, og omtrent hele store Rögden blev norsk.

Stakkars Lehmoinen, han fikk ikke lenge gå ustraffet fordi han svor falsk. — På hjemveien blev han overfalt av en sint okse, som tok ham på hornene og kastet ham op i en stenur. Han slo fordervet den ene hoften sin, så han blev låghalt for resten av sine levedager. — Grue Finnskog eller traktene omkring Rögdensjöene har alltid været og er fremdeles finnskogenes centrale sted. Det var omkring store Rögden de første finner bosatte sig, og det var derfra de utbredte sig mot syd, vest og nord. Mot nord til Trysil, sörover til Vinger, Eidskog, Setskogen og Höland. Og derfra spredte de sig over Romerikes skogtrakter: Nes og Urskog, like til Enebakk. Mot nordvest til de store skogtrakter mellem Glåma og Mjösa: Löten og Stange, Eidsvoll, Nes og Odalen. Så videre vestover til skogene mellem Hurdalen, Toten og Hadeland, og herfra mot nordvest til Land og så sydover til skogene mellem Nannestad og Skedsmo, Nittedal, Hakedal og hele Nordmarka til Krokskogen, Bærum og Askeråsen, til skogene mellem Lier og Modum, som ennu kalles for Lier og Modums finnmark. Så drog de over Drammenselven. På Hofarskogen har vi ennu gårdsnavnet Finnerud mellem Sigdal og Kröderen¹. Finnerud blev ryddet av en finne som het Hei-

¹ Sml. NORDMANN, s. 133.

kinen. Allerede ca. 1650 blev det klaget over finnene på Lier og Modums finnmark at de gjorde skade på skogen¹. De bodde der ved noen sjøer som heter Glitrevatna, hvor de var meget tallrike. Da det blev optatt manntall over dem i 1686 bodde der ca. 30 familier. I Oslos Nordmark mellem Akersbygda og Hadeland, og i Nittedal og Hakedal har det været finnbygder. I Asbjørnsens fortellinger fra Nordmarka er det fortalt om finner som bodde der. Professor Yngvar Nielsen har i Reisehåndbok skrevet om finnene på Krokskogen, og han har også skrevet om finneetlingen Pekka Honkainen eller Peder Håkenstad på Hadeland. Denne var av den store finske slekten Honkainen som ennu fins her på Skogen. Forresten er det en masse finske navn over Nordmarka, — de fleste forvansket og omgjort, så det er vanskelig å få greie på dem, men mange stammer fra finske slektsnavn, f. eks. Hakloa, Bonna, Katnosa, Purvollen, Panka, Mulikksåsen, Mulikktjern, Muttadammen, Mökkalitjern, Pankaseter, Muttabråten, Bastuåsen, Mago, Mylla og Kahas; allesammen kjente navn her på finnskogene. På grunn av de mange klager over finnene lot statholder Just Höig innkalle alle finner til tings 1686². I det norske Riksarkiv fins der optegnelser over disse forhandlinger, som synes å ha gått rimelig for sig, idet det blev fastslått at de fleste finner hadde besøkt kirken, tinget og betalt skatt. »Belangende om noget U-lovlig braatte hugst ofuer deres bevilgning och tilladelse chulle vere foröfuit, Hafuer mand nu icke kunde faaet at viide förind vil gud til Sommers at mand Saadan ved öyen siun kand tilbörilig tage i observation. Alt saaledes som för er melt for retten er passerit och bekiendt til bekreftning under voris forseiglinger. Actum vt supra.»

Det har været hevdet at årsaken til utvandringen fra Finnland var krig, uår og hårde tider.

Det er også riktig, for under klubbekrigen 1597 forlot en masse finner sitt hjemland og drog over til Sverige³.

Enkelte har fremholdt at finnene på grunn av forbrytelser og

¹ E. SUNDT: Fante- eller Landstrygerfolket (1852), s. 210.

² A. a., s. 210.

³ Sml. NORDMANN, s. 1 ff.

ugjerninger måtte rømme fra Finland og drog op til Vermlands urskoger, hvor de bosatte sig uten lov. En slik forklaring gjelder ikke for selve utvandringen, men bare for enkelte tilfelle. Det fantes naturligvis blandt de første nybyggere en og annen som i sitt hjemland hadde forbrutt sig mot loven og derfor drog ut. Og i mange tilfelle var de svenske landshövdingers holdning overfor innvandringen bestemt av slike enkelttilfelle. Erik Sparre skriver således i et klagebrev til dronning Kristina, at største delen av de innvandrede finner uten lov og på grunn av deres skurkestreker hadde rømt fra Finland. Og efter at noen i Helsinglands og Gästriklands skoger hadde skaffet sig övrighetens skjöte på sine torp, hadde disse, skriver han, samlet omkring sig en hel flokk av finner og blandt dem en hel del rømte knekter »utan pass och besked»¹.

En slik ugjerningsmann som rømte fra Finland i begynnelsen av 1600-tallet var TOMAS HÄKKINEN; og sagn om ham går det ennu i alle finnbygder².

Han rømte fra Finland efterat han hadde satt fyr på et hus fullt av bryllupsgjester, hvorav de fleste brente inne. Han blev forfulgt, men svømte over en elv med sin yngre bror på ryggen og bössen i munnen. Forfølgerne våget sig ikke efter over elven, og han kom sig bort. Han slet meget ondt på ferden til Vermland, frös og svalt, til han tilslutt kom over en flokk på 5 elger. Han var så heldig å skyte 3 av dem, og fra den dag var han en velberget mann³. Nu hadde han mat nok, og finnene kom til ham og fikk mat mot å arbeide. Stedet som han ryddet heter fremdeles Häkfall. Det fortelles at han hadde 50 mann til å hugge det store fallet (bråten). Svenskene var efter ham for å jage ham bort. Han lot da alle sine 50 mann hugge öksene i likesåmange stubber — og satte sig så til å vente på svenskene. Da de kom og fikk se alle finnene med hver sin öks i stubben — ferdig til bruk, sa de ikke noe, men drog tilbake med uforrettet sak. Häkkinens store fall brente allikevel for tidlig, lenge för det blev ferdig. En av hans

¹ A. a., s. 3.

² Sml. GOTTLUNDS Dagbok, Värmland förr och nu 1932, s. 219 ff. En variant av sagnet er trykt i *Norvegia II*, s. 28 ff. Også referert hos NORDMANN, s. 25, note 36.

³ Dette sagnetrekket også knyttet til Havuinen. Se NORDMANN, s. 83.

nærmeste naboer, Oinoinen, hadde hugget et mindre fall i nærheten. Da han skulde brenne det, så slo varmen over og tente fyr på Häkkinens store fall. Herover blev Häkkinen så vred at han tok fatt på Oinoinen og ga ham valget mellen å bli stekt på badstulaven eller å få skåret tre brede remmer av ryggen og etterpå bli gnidd med salt i sårene. Oinoinen som visste hvor varmt det kunde bli i en finsk badstue, valgte det siste og fant sig tålmodig i eksekusjonen.

Svenskene var bestandig efter Häkkinen, men sterk og voldsom som han var, klarte han sig bestandig, og ve de svensker som han traff på i sine skoger. De blev uten nåde skutt eller slått ihjel. På sin dödsseng tilstod han at han hadde drept seks og en halv mann, den syvende hadde de været to om. Engang da han med sin sønn var på jakt i skogen, traff de en fremmed vandringsmann. Häkkinen la straks an og skjöt mannen. Da de så plyndret liket, så fant de ikke mere enn seks styver på det. »Det var synd», sa gutten, »at vi skulde kaste bort et skudd på ham, siden han ikke hadde mer på sig». »Å — fan», sa Häkkinen, »han var da så god som en hjerpe»¹. Han forskanset sig i sitt hus og hadde bestandig vakt, så han ikke skulde bli overrumplet.

Engang da han drog ut på et lengere tokt, gav han sønnen streng ordre om å skyte enhver fremmed som nærmet sig. Efter en tids forløp kom det en mann snikende inn på gården i mørkingen. Sønnen la an og skjöt, og mannen stupte skrikende overende; det var gamle Häkkinen som kom uventet hjem og blev skutt i benet efter en ordre som han selv hadde gitt. Häkkinen sa da at det var uforsvarlig av gutten ikke å se bedre efter hvem han la an på. »Jeg trodde det var en svenske», svarte gutten.

Den som blev glad det var Häkkinen. Han sprang op, omfavnet gutten og sa: »Av gutten blir det kar, han skal snart få bukser». Häkkinen var en meget rik mann da han døde. I Ratsjöberget på svenskesiden opbevares ennu fortegnelsene over hans efterladenskaper. Han hadde sølv- og kopper-fat, store og

¹ Sagnet referert hos NORDMANN, kap. VIII, note 5.

små, sauer og geiter, hester og kuer, og i kontante penger flere tusen riksdaler, samt 100 tønner rug på et stabbur. En av hans uvenner som het Pennainen, stjal sig avsted en mørk natt for å brenne op hans gård. Han kom usett bort til det store stabburet, tok frem fyrtoi og begynte å slå ild. Häkkinen som holdt god vakt, fikk se det gnistret under stabburet. Han tok bössen ned fra veggen, la an mot gnistringen og ga ild. Pennainen blev dødelig såret, og døde straks efter. Häkkinen blev anklaget for drap og måtte böte med 100 riksdaler courant. På lignende måte slap han fra de fleste av sine drap. Häkkinen skjenket til Fryksände (Torsby) kirke en stor sølvkalk og en meget vakker messehagl. Kalken blev bortført av nordmennene under Hannibalsfeiden, da de under fremrykningen gjennom Vermland brukte den nu nedrevne gamle Fryksände kirke til hestestall (efter Gottlunds dagboksopptegetninger). Messehaglet finnes fremdeles.

En av Häkkinens sønner Heikki Häkkinen var en likeså stor eventyrer som faren. Engang red han nedover svenskebygden Kollerud, og kom inn på en gård hvor det holdtes bryllup. Han red inn i bryllupssalen og svang en blank gjenstand i hånden. Bryllupsgjestene blev vetskremte, og mange — især kvinner — falt bevisstløse om. De mest dristige av mannfolkene fikk tilslutt samlet sig, for inn på Häkkinen, fikk revet ham av hesten, — og en av karene stakk sin kniv like i hjertet på unge Häkkinen, så han døde straks. Da de skulde dra ut liket, fikk de se at det som han hadde i hånden, var en lang, blank, död sild.

Gamle Häkkinen lå syk da budskapet om sønnens död kom. Han begynte straks å legge planer om hvordan han skulde hevne ham, men han døde på sotteseng straks efter, så det blev ikke noe av hevnpianene.

Som vi har sett kan masseinnvandringen av finner til Norge dateres fra omkring 1620. Men alt tidligere hadde det slått sig ned finner omkring sjöene på begge sider av grensen. Omkring store Rögden synes det allerede omkring 1570 å ha været et forholdsvis ordnet samfund. Finnenes hövding og dommer, Erik Puranen, var en streng, men rettferdig mann, som alle lystret. Det er han som blir regnet som ophavsmannen til den lov, som

fremdeles gjelder, at hvordan det gikk så skulde finnene holde sammen. Han skiftet rett og urett, og de skyldige blev strengt straffet. De hadde sine egne begravelseplasser på to holmer i Rögden, begge to heter Kjerringholmene.

Omkring store Rögden bosatte sig de store slektene Paalanen, Lehmoinen, Mulikka, Räisänen, Multiainen, Pentikäinen og Porkka¹. Paalanen ryddet Tysketorpet (det er Tysketorpet også på svenske-siden), dets gamle finske navn er Paalala. Lehmoinen ryddet Revholtet og Kalneset. Mulikka ryddet Kalsjöberget, Vålberget og Lindtorpet. Räisänen ryddet Lövhauggården, som fremdeles heter Räisälä. Multiainen ryddet Moldusen. Räisänens datter Annikki ektet en Lehmoinen, og disse ryddet Tvensberget. Disse slekter lever fremdeles her på skogen. Enkelte er litt opblandet, men de fleste har sin stamtavle fra denne tid. Pentikäinen ryddet Pentikken, Porkka ryddet Porkkala, og Heikinen ryddet Heikintorppa, som nu av landmålerne har fått navnet Heggentorpet. Disse plasser er for lenge siden utlagt. Skåkberget blev ryddet av Sojonen og kalles fremdeles for Sojomäki. Så har vi et gammelt slektsnavn som holder på å dø ut. Det er det urgamle navnet Sarvinen. En Sarvinen ryddet Sarvimäki, det nuværende Halvortjernsberget. Sarvimäki er på norsk Hornberget, og hårdt som horn er berget, og høit ligger bebyggelsen, fire plasser, på høieste toppen. Sarvinen drev på med jernutvinning og brente jern av myrmalm. Sagnet forteller at han laget krutt av fete tyrifliser og saltpeter, blandet med litt filspen. Det blev ikke så rare greiene, men med et par fulle never av slikt krutt i de gamle dundrebössene — blev det allikevel en ordentlig smell. Navnet Halvortjernsberget er av yngre datum og kommer av Halvortjernene som ligger like under berget. Andre slekter bor nu på Sarvimäki. Den siste av slekten, bjørnejegeren Pekka Sarvinen, er död for mange år siden. Han hadde skutt 13 bjørner og over 100 elger. Engang hadde han skadeskutt en björn, som så gikk til angrep. Han fikk ikke tid til å lade geværet, men måtte ta flukten. Mens han sprang for livet, prøvde han å få litt krutt i bössen. Da kjente han björnekloa i ryggen. Han kastet sig utfor et bratt stup og

¹ Sml. NORDMANN, s. 133.

blev liggende ganske stille. Björnen tittet utover stupet, men Pekka lå som om han var död, og björnen trakk sig tilbake. Pekka skyndte sig nu å lade geværet og skrek så på finsk til björnen: »Se på mig nu!» Alle dyr forstår finsk, og björnen krabbet påny frem og tittet på Pekka. Men da smalt det, og nu beit det, björnen falt stendöd om, kom rullende utover stupet og blev liggende ovenpå Pekka, så han holdt på å bli knust under den. Han kom fra det med livet. Men så blodig og fæl var han at kjerringa besvimte da hun fikk se ham, hun trodde at björnen hadde skamfert ham rent. På Sarvimäki er det en masse finske navn som ennu brukes: Loikosuo (svartskalmvra?), Soittosuo (spellmyra), Mätäkkö (putt?), Ripukorp (reparholtet), Itäharju (östhaugen), Nyrkkikumpu (knytneva-kullen), Konttipalo (brennhaugen), Harjaheinikkolamp (busthöitjernet), Kukkosenkoula (hanahalsen), Kuohok (dravlemyra), og mange flere.

Overalt på skogene slo finnene sig ned, hugg bråte og brente den og sådde rug i asken. Det var skoger nok, store og vide, nesten uten ende. De la under sig store strekninger, som de tok som sin eiendom.

En finne, Pekka Tannelinpoika i Bingsjö, Sverige, fikk av kong Karl IX så meget land som han på en dag kunde gå rundt på ski. Kong Karl IX hadde ikke større tru på skilöpping. Kongen rystet på hodet da han fikk höre hvor stort areal finnen hadde gått rundt på en dag. Men finnen fikk det han var lovd. I 1616 blev det på grensen mellem Helsingland og Medelpad i Sverige skyldsatt to finnehjem som tilsammen hadde 16 kvadratmil skog¹. — Vilhelmina forsamling i svensk Norrland har så stor skog at det er ansatt 57 forstmenn og skogvoktere. Det fortelles at det var fire finner som förste gang bosatte sig der på skogen, uten at de visste om hverandre. En dag råktes de uforvarende, mens de var ute på jakt. De var gamle kjente fra Savolaks.

Efter sagnet tilhörte Fryksände kirkeskog i Lekvatnet, Sverige, 20000 mål, engang to söstre av slekten Janhunen. Engang de var ute i skogen, gikk de sig vill. De gikk i flere dager, men verre og verre blev det. Da falt de på kne og bad til Gud og

¹ NORDMANN, s. 27—28.

lovde å gi alt sitt gods til kirken om de kom hjem igjen. De kom hjem tilslutt, og de holdt ord. Nu er Fryksände (Torsby) kirke eier av skogen og er den rikeste kirke i Sverige. Vålbergskogen på Grue Finnskog, 30000 mål, hörte engang under Vålberget. Om Orainen, han som först ryddet Orala (Svartberget), fortelles det at han blev meget vred da han fikk höre at Moilainen hadde ryddet Hestbråten. Orainen sa at Moilainen uten lov hadde ryddet i hans kalvehage¹. (Hestbråten ligger ca. en mil fra Svartberget.) Orainen regnet sig likevel for eier av Hestbråten og satte sine hester på beite der. Moilainen som var en stor trollmann, tok på sig björneham og slo ihjel alle Orainens hester. Orainen som skjönte hvordan det hadde gått for sig, gikk til Moilainen og spurte hvorledes han bar sig ad siden han kunde slå ihjel alle hans 7 hester. »Det skal du snart få se», sa Moilainen og begynte å ta på sig björnehammen. Innen han blev riktig ferdig, tok Orainen en öks og slo ihjel björnen. Da han flådde skinnet av den, hang knivdoningen utenpå pelsen bak. Moilainen hadde glemt å ta knivdoningen av sig, og trolldommen bet ikke på stål. Orainen måtte böte 5 daler for manndrap, men så fikk han 5 daler i skuddpremie, så det gikk op i op.

Andre slekter bor nu på Hestbråten, den siste Moilainen drog til Amerika; men plassen heter fremdeles Hestbråten. Orainen var forresten en stor kjeltring. Han for omkring i bygdene og kom hjem med hester, kuer og alt mulig. Han sa at han hadde kjøpt dem. De som kjente bedre til det, visste nok at han hadde stjålet dem, men da han var en farlig mann, vilde de nödig komme ut for ham. Da hans revestreker omsider kom for dagen, prøvde han å kaste skylden over på en lösfinne som het Kyntiäinen. Kyntiäinen blev så forarget over dette at han besluttet å ta Orainen avdage, men han måtte gå forsiktig tilverks, for Orainen var en farlig mann. Straks nedenfor Storberget, like ved elven Rottna, er der en stor sten som ligner en kirke. Östre siden av stenen går like ned i Rottna, som der er meget dyp. På den stenen brukte Orainen å sitte og fiske om kvelden, for der gikk auren tett i kulpen. Kyntiäinen hadde skjult sig på andre siden av Rottna,

¹ Sagnet også fortalt om Lång-Kristoffer. A. a., s. 28.

og da Orainen kom og hadde satt sig på stenen, skjöt Kyntiäinen en sølvkule tvert igjennem Orainen, så han stupte like ned i Rottna og blev borte. Stenen kalles for Trollkjerka og er den beste fiskeplass i övre Rottna.

Pöntinen og Karvainen bosatte sig på Viggen (Karvala). Raatikainen ryddet Rothberget og Breisjöberget (Raatickala). Tyskiäinen ryddet Gråberget (Harmoamäki) og plassene omkring sjöen Tysken. Den samme slekt kom senere til Paalala, som da blev kalt for Tysketorpet. Den samme slekten kom også til Lövberget, hvor det også heter Tysken. Sagnet forteller at de første som ryddet Furuberget (Honkamäki), hadde ei ku med sig som de bandt i en furu mens de ryddet og bygget sig badstue. Badstue var det første som finnene bygget der de begynte å rydde; i den badet de, og i den bodde de inntil de fikk bygget sig pörte (rökstue). Askskogsberget blev ryddet av Hämläinen. Navnet kommer av ask. Finnene hadde med sig fra Finland frö av forskjellige trær som de plantet som tuntrær. Hämläinen plantet asketre, atter andre plantet lönn eller lind. Hämläinen ryddet også Södra Askskogsberget og Millom (Millomi) på svenske siden. Borte ved Askskogsberget er det mange rike fiskevann rundt omkring. Hämläiset var jeger- og skogsfolk. Paalanen i Gresberget likte fiskeriet bedre; de byttet da så Paalanen kom til Askskogsberget, hvor efterkommerne fremdeles bor.

Mosevatnet (Jaakola) blev ryddet av Valkoinen. Efterkommerne av denne slekt bor nu i Rya. Östberget blev ryddet av Vaisinen. Slekten Rämäinen ryddet Rämälä (Digerberget) på svenske siden; samme slekt kom senere til Grue Finnskog, hvor de nu bor i Storberget og Sæterbakken. Det har alltid været skikk og bruk på finnskogene at gårdene har gått i arv på spinnesiden; arvingene på sverdsiden drog alltid ut for å söke nye rydningsplasser, hvor de bygde nye hjem, mens kvinnene fikk greie sig hjemme så godt de kunde. De finske husmödre har alltid hat ord for å være flinke til å stelle hjemme. — Det var statens skoger og grunn overalt der finnene slo sig ned og begynte å rydde. Bygdefolket vilde ikke op i urskogene og ödemarken, det var for tungvint der og avsides, jorden var for stenet og mager, det lönned sig ikke å rydde og bo og dyrke der. Det var bare finnene

som klarte det. Da så Fredrik III og Kristian V for å skaffe penger til sine kriger (Hannibalsfeiden og Gyldenlövefeiden), lot selge krongodsene, var det ikke mange som kjøpte her på skogene. Finnene hadde derfor forholdsvis lett for å få skjöte på sine eiendommer. Oberstlöitnant Knoff blev sendt herop fra Kjöbenhavn for å skyldsette finnenes eiendommer¹. Kirkesjöen på Grue Finnskog er et navn som vel de fleste har grublet over. Har der været kirke der borte i ödemarken? Navnet er meget gammelt, helt fra den katolske tid da kirkene fikk sig tildelt gods og fiskevann. Kirken på Berger i Brandval, som på den tid kaltes for Bergsokn (Bersokn) fikk sig tildelt Kirkesjöen med skog og sæter. Om dette er der dokumenter i Riksarkivet. Bygdelensmannen i Grue, Arne Grinder, overtok for optjent lönn sjöen med skog og sæter. Han leide en finne ved navn Kasmainen til å ta vare på »hans fiskerie, setterskaug och fæhavn, han havfer mestendelen sin kost af lensmanden besöger tinget och kirken gifer ei skatt», som det står i skyldsetningen. Övre Rottnaberg som förste gang blev ryddet av Päikäinen, blev efter hans död liggende öde, men blev siden optatt av Navilainen. Nedre Rottnaberg sæter med skog hörte under Bårderud, tilhörende landherren Arne Grinder, som brukte den til hestehavn, sies det i de gamle dokumentene (Riksarkivet). De svensk-finske partigjengere Konkari og Haljanen stjal imidlertid hestene, så landherren Arne Grinder måtte leie en finne til å passe på dem. Samme finne, Raatikainen, fikk senere bygsel og blev eier av sæteren »med Rödningsland». Nu bor slekten Lehmainen på nedre Rottnaberg. Lövhögden finnetorp på Brandval Finnskog tilhørte sogneprest Colbjörn Tostensen, prest i Sörum. Han hadde fått det av Hans Kongelig. majest. for optjent lönn. Midt på skogen mellem Glåma og Storsjön i Odalen syns ennu tomten efter en finnerydning. Passotorpet kalles den fremdeles, og blev ryddet av Passonen. Det blev for tungvint der i lengden, og de utvandret i 60 årene. Forfatteren Gulbrand Sæteren er av Passoslekten.

Finnene bosatte sig overalt på Solörs finnskoger, hver bygd fikk sin finnskog, somme fikk to. Trysil hadde to: Osen og Törberget. Törberget blev ryddet av slekten Pekkolainen. Elverum

¹ Sml. NORDMANN, s. 137.

har to, de heter nu Sör- og Nordskogbygda. Våler finnskog er Gravberget, som blev ryddet av Puranen fra Purala ved Store Rögden. Aasnes finnskog heter nu Finnskogen, og Hof Finnskog er Dulpetorpet og Rotberget. På Hof Finnskog er det en masse finske navn i bruk: Huatorpet (Hujala), som blev ryddet av Hujunen, Kontorpet, ryddet av Konttinen og Turbeinstorpet som blev ryddet av Turpiainen. Et gammelt sagn fortalt av Kr. Östberg sier at navnet Turbeinstorpet kommer av at en mann blev fanget og bundet fast i kassin, — en slags meis som finnene bruker til å bære alt mulig i. Mannen som blev bundet i meisen, tatt på ryggen og båret bort, prøvde på alle mulige måter å komme løs, og fikk tilslutt det ene benet løs, han fikk *tur beine*, derav skulde navnet komme. Efter sagnet skal sjöen Skassen også ha fått sitt navn på lignende måte. På den tid hentet finnene de mest fornödne varer: salt, korn m.m. fra Oslo. De bar varene på ryggen fastbundet i kassin, og så rodde de over alle sjöer. Engang de rodde over Skassen, var båten så overlastet at de måtte kaste kassin med salt overbord, og sjöen blev kalt Kassin, som er det finske navn på Skassen. — Så har vi Grue Finnskog, som har været og fremdeles er finnenes sentrum. Der fins ennu ekte finner som har sin stamtavle i orden, taler og leser finsk, der er fremdeles rökstuer og badstuer i bruk. Törkerier er det ikke mange igjen av, men på Revholtet står det en fra 1700-tallet, godt vedlikeholdt med ovn og alt tilbehör. Brandval Finnskog har ennu mange av de finske navn igjen, men befolkningen er mere opblandet enn på Grue Finnskog.

Öieperri (Öierberget) har fått sitt navn av sjöene som ligger under gården. Öieren og Finnsjön med skoger blev ryddet av Porkka fra Finland. Efter ham kom en annen finne som kaltes for Suomen Lauri, som igjen overlot altsammen til Daniel Pällinen, Pällin Taneli som han kaltes. Han hugg bråter overalt på skogene, og i hans tid kom Öieren og Finnsjön under tre skinns skatt omkring 1670.

Han lånte engang av grosserer Månsen i Christiania 80 Rd., som han kjøpte sig en grå hest for. Som sikkerhet for lånet satte han sine eiendommer i pant. Da han betalte lånet tilbake, hadde han ikke vett på å forlange kvittering, så lånet efter hans död

blev hefte på eiendommene. Hans sønn Lars (Lauri) hadde så mange svedjer at han årlig solgte 100 tønner rug; han fikk brenne bråte og husere såmeget han vilde.

Han reiste flere ganger til Christiania for å løse inn sine skoger, men grosserereren som hadde godt pant, sa at det hadde ingen hast. Finngubben var som alle finner glad i brennevin, og handelsmannen skjenket ham så flittig hver gang han kom for å betale sin gjeld, et han glemte bort alt. Grosserereren lot sin kusk kjøre finngubben på hjemveien, og alt var som før, men Lars slapp å betale skatt. Han hadde to døtre som blev gift, den ene med Oinoinen fra Multjern og den andre med Matti Räisänen fra Räsälä (Lövhaugen). Disse to delte eiendommen. De fikk fremdeles brenne bråte, men de var de første som måtte betale avgift til grosserereren: et pund smör eller en voksen bukk. Mattis sønn blev skyldig 63 Rd. til grosserereren. Han blev nektet å brenne bråte, man da han ikke lystret, så blev han jaget bort fra hjemmet, uten å få noen erstatning. Han måtte gå fra alt. Grossererer Månsens sønn, Magnus Eriksen, solgte altsammen til general Wessel for 3400 Rd. Da var det medregnet en skog i Trysil som var takseret for 400 Rd. Wessels enke giftet sig med grosserer Markus Rosenkrantz, som således blev eier av Öieren og Finnsjön. På lignende måte hadde alle Solörs finnskoger kommet under grossererne i Christiania¹.

Vingers finnskog heter nu Austmarka og har ennu mange finske navn igjen: Naimako (Forlovelsesbråten), Vais, som blev ryddet av Vaisinen. På Gottlunds tid, for vel 100 år siden, bodde finsktalende finner på Fagernes (Fauneesi) og på Skullerud (Skuru). Austmarka kirke kaltes för for Rinna kirke. Rinnainen er et gammelt finsk slektsnavn. I Eidskog finnes navnene Rinna og Finnsrud, som er minner efter finner.

Innvandringen av finner til Sverigé — og dermed også til Norge — fortsatte under Gustav Adolf og under formynderregjeringen for dronning Kristina². Men disse så ikke med blide öine på finnene, de var snarere fiendtlig stemt mot dem. Fra slutten av 1630-årene kan vi tale om regulære »finnefølgelser», og ikke

¹ Sml. GOTTLUNDS dagbok, Värmland förr och nu 1931, s. 185 ff.

² NORDMANN, s. 26 og s. 44 ff.

bare den svenske bondebefolkning, men også statsmakten tok del i forfølgelsene¹. Finnene på norsk side hadde det i førstningen meget bra. De hugg bråte, brente og huserte som de selv vilde og la under sig store skogstrekninger. Men det varte ikke så svært lenge før det til regjeringen kom klager over at finnene ödela skogen, jakten og fiskeriet.

I 1648 utstedte Fredrik III en forordning om at han hadde fått kunnskap om en masse finner som hadde kommet over grensen og hadde gjort stor skade på skogen ved sin bråtebrenning. De som ikke hadde bygslet sine eiendommer, anmodes om innen fire måneder å forlate landet eller bosette sig og betale skatt som andre skikkelige norske borgere og »forresten udi alle Måder sig roligen og tilbørligen forholde»².

Denne kongelige forordning hadde tilfølge at en masse finner skaffet sig skjöter på sine eiendommer, men ellers blev det ikke gjort mere av den. Finnene brente bråte, jaktet og fisket som för. I 1673 blev forordningen gjentatt, og i 1685 blev det pålagt amtmennene å holde et öie med »skogfinnene», som ikke måtte tåles³. I en beretning om rigets tilstand 1699 heter det om finnene: »De ere det aller-skadeligste Ukrud for Landet, som nogetid nævnes kan; Thi i Ufreds Tider ere de ikke alene de allerstörste Espioner, men og, som de vide alle Gjenveie og Stier i Skovene, saa maa hver fattig Mand frygte sig for deres Overfald, Röveri og Tyveri»⁴.

¹ NORDMANN, s. 49 ff.

² A. a., s. 134.

³ A. a., s. 134.

⁴ SUNDT, Fante- eller Landstrygerfolket, s. 192.

KAP. 1.

Finnene i ufredstider.

Under Hannibal- og Gyldenlövefeiden blev befolkningen i grensedistriktene beordret til å gjøre streiftog inn i Sverige for å røve, plyndre og brenne. Hannibal Sehested og oberst Reichwein påbød slike plyndringstog, grensebefolkningen skulde slippe å gjøre tjeneste under krig, få beholde alt det røvede gods — mot å gjøre all den ugagn de kunde i fiendens land. Slike streiftog blev alltid besvart med lignende tog fra Sverige, og derfor nektet grensebefolkningen ofte å gjøre treiftog inn i Sverige — av frykt for gjengjeldelse¹. På Vermlandsgrensen var det især finner som blev benyttet til slike tog. Mange av finnene hadde fått sine hjem brent og plyndret, selv var de drevet ut i landflyktighet. Nu var det anledning til å hevne sig, de kunde nu med övrighetens tilladelse gjengjelde ondt med ondt. Svenskene især hadde faret hårdt frem mot finnene.

På et sted, langt på skogen, holdt finnene på å bade, da svenskene kom. De stengte døren og satte ild på badstuen. En mor tok sitt lille barn og stakk det ut av badstugluggen, men de ubarmhjertige svenskene kastet barnet tilbake inn i varmen. En gang kom de til finnenes bål i skogen, de kom som venner, sa de, og bad om å få ligge ved deres bål om natten. De fikk smake på finnenes elgestek, og alle la sig til å sove. Da finnene var sovnet, begynte svenskene å slå dem ihjel. Av fire finner blev bare en i live, og han hadde fått 11 öksehugg².

Til de mest avsidessliggende trakter blev finnene drevet, og her holdt de sig, for sig selv. Og Gud nåde de svensker som våget sig dit, der var ingen nåde å få. Det var ikke alle finner som var

¹ Kongsvinger-Avsnittets militære historie I, s. 55 ff.

² Sml. fortellingen om Mulikka, opskrevet av. Gottlund. Värmland förr och nu 1932, s. 366 ff.

Guds beste barn. De satte hårdt mot hårdt, gjengjeldte ondt med ondt. I de tider var det menn som kunde og vilde forsvare det som var deres, hvad hadde andre i deres landemerker å gjøre. De på grensen boende finner som engang var drevet bort fra Sverige, deltok gladelig i streiftog inn i Sverige.

Det var hårde tider over finnskogene i ufredsårene. Det stod ofte blodige slag mellom finner og svensker, hvor det ikke blev gitt pardon av nogen av partene. Finnene i Norge blev aldri utsatt for forfølgelser i den utstrekning som i Sverige. Vel var det finnejakter over på norske siden, men det gikk på langt nær ikke så voldsomt til som i Sverige.

Det fortelles således om en finnefamilie, Suhoinen, som ryddet Frysjöberget i Grue, Riihsjöninmäki som det heter på finsk. Det er ikke så svært langt fra store Gruebygden. Gruesokningene som hadde hørt såmeget stygt om finnene, samlet sig mannsterke for å jage dem bort. De omringet huset en dag, men da ingen folk viste sig, gikk de inn. De blev forundret stående ved døren, og så sig omkring. Der var rent og fint, to kvinner sat der, den ene kardet, den annen spann, mannfolkene var ute i skogen og hugg bråte. På bordet lå det en opslått bibel, og på veggen hang det en fele. Mennene blev forundret stående; kunde det være mulig at folk som leste i bibelen og spilte på fele, var det mulig at de var så onde som ryktet fortalte? Mennene sa ingenting, stod en stund og så sig om og gikk så beskjemmet bort og lot finnene i fred¹.

I striden ved Dypen, på grensen mot Åsnes, blev omkring tyve finner utryddet, drept og senket i sjøen Dypen av svensker fra Dalby, sier sagnet. Stedet kalles ennu for Lahtijärvi (Slagtsjøen), og bekken der ugjerningen foregikk heter Lahtipuro (Slagtarbekken).

Dalbysvenskene hadde bestemt sig for å utrydde alle finnene. Det gjaldt om å komme hurtig over dem innen de hadde fått tid til å sette sig i forsvarsstand, og svenskene drog så for de kunde sørover. Slikt hadde finnene forutsett da de bygde sine boliger på de høieste topper og bakkekammer.

¹ SUNDT: A. a., s. 203. Dette sagnet også fortalt fra Leksvatnet. Se Gottlunds dagbok, Värmland förr och nu 1931, s. 156.

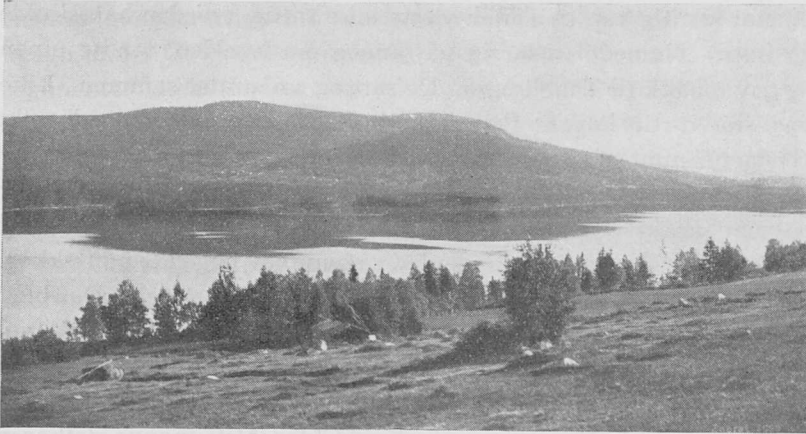
Noen finner som hadde sluppet unna ved Dypen, sendte straks ut rökksignaler at nu var det fare på ferde. Rökksignalene blev besvaret fra Viggen og sendt videre. Finnene på begge sider av grensen samlet sig ved Viggen og beredte sig til å ta imot svenskene. De skjulte sig i skogen og bakom stenrøsene, så da Dalbyboerne kom, var alt stille og fredelig, ingen finner var å se. En gammel finnekjerring kom ut fra rökstuen med en bötte og gikk til brönnen for å hente vann. En av svenskene gikk bort til henne og spurte hvor alle mannfolka var. Kjerringa rystet på hodet som om hun ikke skjönnte noen ting. Da bad han om å få litt vann; hun tok bötta, trakk op vann og rakte ham. Med det samme hugg han henne med öksa i hodet, så hun falt död ned på brönnlåket. Men da blev det liv; fra skogen og frem fra alle stenröser stormet finnene frem. De skjöt med piler, kastet med ökser, sten og alt hvad de fikk fatt på. Angrepet kom så overraskende at svenskene blev omringet innen de visste ordet av. De forsvarte sig tappert, men finnene var rasende, de kjempet for hus og hjem og hadde dessuten sine brödre å hevne, de slo ned for fote. Svenskene satte ild på rökstuen for å trekke sig tilbake under dekning av röken, men finnene skjönnte knepet. De samlet sig i skogkanten og mötte svenskene, den utvei var stengt. Svenskernes anfører, en stor, mörk kar skjönnte nu at det gikk galt. Han skar som en pil gjennom hopen av finner og sökte tilskogs. Finnernes anfører Pekkalainen, skrek da så höit han kunde: »Ingen svenske må komme herifra med livet». Han fikk med sig to mann og satte efter. Da de kom tilbake, var alt overstått, alle svensker var döde, finnene hadde også mange drepte. De döde finner såvel som svenskene blev slept sammen i skogen, og Pekkalainen satte finnene til å felle ned skog. Gammel urskog og hundreårige törharar blev felt over de döde, og så satte de ild på hele greia. Det var midt på varmeste sommeren, og det blev en forferdeilig brand. Finnernes rökstuer, bråterug og alt strök med. Branden stod på i dagevis, og mesteparten av skogene brente ned. Over alt kann man ennu se spor av ödeleggelsene. Kjempstore trær ligger nedbrente og mosgrodde, på mange steder brant også jorden op. så det blev bare sten igjen. Det var ikke tale om å få det slukket, det fikk brenne til det sluknet av sig selv, og da det endelig sluknet, så

fantas ikke spor av noen strid ved Viggen. Finnene begynte å tømre sig rökstuer, rydde litt op her og der for å få sådd litt rug igjen, de hadde mistet mesteparten av alt de hadde. En tid derefter kom det to menn fra Dalby. De sa at de var på hesteleiting. De var meget forsiktige, sa ikke stort, men undredes på om finnene hadde vörti var noen som søkte efter bortkomne hester. Finnene uttalte sig forsiktig, noen fremmede folk hadde de ikke vörti var. Så blev det ikke snakket mere om denne sak, de som var borte, blev aldri funnet, og finnene var tause.

Efter at finnene hadde ödelagt röverredet »Viggans bod», blev det snart slutt på röveruvesenet borte i skogtraktene. Den svenske grensebefolkning skjönte nu at det ikke var bare finner som var rövere, og at de hadde gjort finnene stor urett. De sendte fem mann op til Finnskogene og böd finnene venskap og forlik. De blev forlikte på följende betingelser: Svenskene skulde gi tilbake alle kreaturer de hadde tatt, dessuten skulde de holde kost for dem som bygde op de av svenskene opbrente finnehjem. Så skulde finnene ha to sekker rug og fire sekker bygg i erstatning. Dermed var saken op og avgjort, de skiltes som venner, og siden har det ikke været noen större uvennskap mellem finnene og den svenske grensebefolkning.

Eilert Sundt¹ har skrevet at finnene etsteds ved grensen hadde et hus som lå med en halvdel i Sverige og den andre halvdel i Norge. Når nu en finne blev forfulgt til grensen, så gikk han bare inn i huset og gjennom dören og var i et annet land og fri. Det har ikke lykket mig å få greie på hvor det stod. På tolvmilskogen mellem Dalby og Flisa var det på den tid nokså meget ferdsel; muligens stod det der. Derimot går sagnet ennu at finnene var så gjestfrie at de ofte bygde huset sitt midt på veien for at de veifarende skulde være nödt å komme inn. Alle finner, enten de bodde i Norge eller Sverige, holdt sammen; svensker og nordmenn blev betraktet som fiender og sett på med mistanke. Ofte kunde finnene sig imellem sitte og skryte av hvordan de hadde narret dem, især svenskene. Under krigstiden var det flere finner som fra Sverige måtte römme over til Norge på grunn av falske

¹ SUNDT, A. a. s. 212.

Multiaismäki (Moldusberget).

meldinger om nordmennesenes stillinger. Det er mange som har undret sig over at finnene er så tause og fåmelte, når de er blandt fremmede. Det er ikke noe rart i det, de har gjennom århundreders forfølgelser og trengsler lært sig til å holde munn, og det ligger fremdeles i blodet. Likedan er det svært mange som synes det er forunderlig at finnene er så nevenyttige, de kan smi, snekre og gjøre alt mulig. Det er også en arv fra den tid da finnene levde for sig selv i skogene, og var nødt til selv å gjøre alt hvad de hadde bruk for. Finnene hadde det forövrig nokså bra her på Solörs finnskoger. Det var nok adskillig av forfølgelser her også, men så voldsomt som ved Dypen og ved Viggen gikk det aldri for sig på den norske siden.

Det var utrygge tider over finnskogene i hine dager. Vestgöter og numedöler, som for over skogene som skreppekarere, blev borte. Ved kloppebrua mellem Klyperud og Karlstorpet ligger en vestgöte begravet. En mann ved navn Jussi i Karlstorpet tilstod på sitt dödsleie at han hadde slått ihjel og ranet en skreppekar der. I Anttila på Lövhaugen bodde engang en mann som het Taneli (Daniel). Til han kom det en numedöl, som gikk med skreppen, og bad om losji. Han böd frem sine varer, det var en mengde fine saker, sölvtoi og lignende. Taneli besluttet å röve mannen. Men han var en veik, liten stakkar, og numedölen var

en stor kraftig kar, så Taneli visste ikke riktig hvordan han skulde gå frem. Numedölen la sig på sengen om kvelden, tendte pipen og gav tobakk til Taneli også. De satt og småpratet sammen. Like ved døren til koven (kjøkkenet) hang det en gammel vekt (bismer), puntari heter den på finsk.

Taneli satt og stirret på den, han syntes tydelig at det var en som skrek: »lyö puntarilla!» (slå med bismeren). Taneli tok bismeren og slo numedölen i hodet, så han blev liggende på flekken. Taneli slepte liket ned til fisketjernet og senket det der. Det blev aldri spurt efter hvor det blev av numedölen, hvem skulde vel spørre efter en skreppekar, som for over land og strand? Også Taneli tilstod sin bröde för han döde. Borte på tolvmilskogen der veien går langs efter Flisas elvebredd, der blev mange dalkarar som kom med varer fra Dalarne, rövet og plyndret. »Her har det rullet mange med gule skinnbokser», sa gamle Veteläinen, da han gikk forbi stedet engang¹. Hvor mange ligger det ikke begravet utover skogene! Det er ikke så få. Navn som Morderholmen, Slakterdalen, Rövarengen og Rövartjern tyder på at det har gått varmt for sig.

Svenskene fikk snart annet å tenke på enn å jage finner. Gyldenlöves tropper trengte seierrikt frem. Hele Vermland, Dal og store deler av Vestergötland blev brandskattet. Det var naturligvis også flere streifkorps fra Sverige som drog inn i Norge, rövet og plyndret. I 1659 kom en flokk svensker anført av finner over grensen til Grue, hvor de plyndret en rekke gårder og »fratigit alt huiss de offuerkomme, sönderhugget dörene i huusene, Meel oc Korn huis de icke kunde sig medbringe, meget ugudeligen Spilt och nederslagit», som det heter i beretningen².

Blandt Vermlandsfinnerne var det især tre-fire slike bandeførere (partigjengere som de kaltes), som det ennu går sagn om. Det var Antti Keltainen — eller Kelt-Antti som han kaltes. Han var fra Lekvatnet, hvor det fremdeles kalles Keltberg. Så var det brödrene Haljanen fra Östmark og Paavo Konkari fra Kjernberget, Mangen. Disse karer var noen riktige rövere, alltid på farten enten alene eller som førere for en skokk likesinnede. De førte

¹ Om Veteläinen, se videre Norvegia II, s. 30 ff.

² Kongsvinger-avsnittets militære historie I, s. 109.

enslags guerilla-krig mot nordmennene og gjorde meget større ugagn under Gyldenlöves besettelse av Vermland — enn hele Dalregimentet under Lorentz Creutz. En avdeling nordmenn hadde sitt hovedkvarter ved Fryksände gamle kirke, som de brukte til hestestall. Derfra drog de ut i mindre partier for å brandskatte bygdene omkring. Omtrent en mil nordvest for Torsby hadde de svenske bönder fra Millmark og Rådom forskanset sig. Det stod et helt lite slag der, og nordmennene måtte kjöre op kanoner for å bryte igjennem. Broen som der går over Rögdelven kalles ennu for Skansbroen, og höie sandvoller efter skansen står ennu. Et annet parti som drog over Lekvatnet gikk det verre med. Ved et sted som heter Ulvån hadde Kelt-Antti gjort sine forberedelser. Inne i en stor innhulet furu ved veikanten hadde han laget skytehuller, og derinne hadde han flere ladde geværer ferdige — til å ta mot fienden. En tropp nordmenn, som hadde været ute og brandskattet, kom snart dragende forbi med stort bytte. De hadde med sig alle slags födemidler, de hadde kanskje fått fatt på litt brennevin også, de sang, spøkte og var nokså lystige. Plutselig smalt det, og anføreren som red i spissen, »mycket grann och utpyntad», siger Gottlund, stupte. Nu skjöt Antti igjen, men traff ikke. Samtidig skrek han som om han hadde flere med sig: »Traff du ikke?» Så begynte han å dundre med geværkolbene og skrek: »Skyt kamrater, skyt, skyt!» Det ene skuddet efter det andre smalt, så nordmennene trodde de hadde en hel arme mot sig, tok flukten og lot alt sitt bytte i stikken.

Så brått om fikk de at de skar over remmene på ranslene og lot dem bli liggende igjen for å komme så meget fortere avgårde. Antti sprang efter anføreren, som hang i stigböilen og blev slept med av hesten like til Næverbosjöen innen den stanset. Antti plyndret den döde like til skinnen og tok hesten. Ridetöiet har gått i arv fra slekt til slekt¹. Antti Keltainen var en krigsmann som forsvarte sitt land og hjem. Brödrene Haljanen derimot var noen riktige rövere og ransmenn. Alltid var de på farten — og især der man minst ventet. De kom med store skokker hester, kuer, sauer og svin, Gottlund sier at de ofte hadde op til femti stykker, med sig

¹ GOTTLUNDS dagbok. Värmland förr och nu, 1931, s. 161.

over grensen. Så forsiktige var de at de sjelden lå mere enn en natt på samme sted for ikke å falle i bakhold. Tilslutt kom nordmennene over dem i deres hjem i Östmark, kringsatte gården og bad dem overgi sig. Den ene av brødrene smatt ut, men kom ikke igjennem. Han kröp under stabburet, hvor han blev skutt. Den andre broren, Lauri, vilde ikke overgi sig; han forskanset sig i ria¹.

Först efterat nordmennene hadde satt varme på ria, kom Haljanen ut. Han kom med slik fart at nordmennene ikke sanset å skyte för han var kommet til gjerdet og skulde hoppe over. Da smalt det, og Haljanen blev såret i ene armen. Han kom sig allikevel bort til et tre, hvor han fikk dekning. Han forsvarte sig lenge, men måtte dog overgi sig tilslutt². Sagnet sier at det blev holdt krigsrett over ham, og han blev av Adolph Carl Helm, major af det östre Aggerhuusiske Nationale Regiment til Lands — dömt til å druknes i Glåma. Men Haljanen var som alle finner fæl til å trolle og gjöre kunster; han satte slik skrekk i troppen som skulde före ham til Kongsvinger at de ikke våget å före ham over skogene, de tok simpelthen og hugg hull på isen på Rögden og puttet ham nedi og druknet ham. Dommen blev så allikevel fullbyrdet. Troppen var ansvarlig med livet for at han ikke slapp fra dem. Stedet hvor Haljanen måtte böte for sine kjeltringstreker, kalles fremdeles for Haljasvika og ligger rett over fra Tvangsberget, der hvor riksveien til Sverige går like ved Rögden. Gamle fiskere sier at hvis man finner stedet, kan man få så meget fisk man vil der.

Den verste av allesammen var Paavo Konkari. Det var utrolig hvad han kunde finne på når det gjaldt revestreker. Alltid var han på farten, enten alene eller som förer for en hop lösfinner, strykfinner som de kaltes. Hans specialitet var å stjele hester. Han gikk om dagen som den uskyldige mann, hjalp litt til her og der, og kom så tilbake om natten for å stjele.

Finnene omkring Rögden kalte ham för Konkarikoira (koira = hund). Han gjorde ikke de fastboende finner noe, for det var

¹ Ria var et tørkehus, hvor finnene tørket korn o. lg. Det var slike rier på hver finnegård, ennu står det en velbevaret rie fra 1700-tallet på Revholtet. Navn som rya og rybråten kommer av rier, i er omgjort til y, det pleier ellers å være omvendt i Solör og Odalen.

² Sml. GÖRTLUNDS dagbok. A. a., s. 262—263.

loven blandt finnene at de ikke skulde være blodtørstige mot hverandre, og den lov var hellig selv for Konkari. Han var en ren landeplage for de norske bygder, så böndene måtte holde vakt over sine hester om natten. De bad i kirken: »Gud bevare oss fra Paavo Konkari!» Konkari satt ukjent i kirken, da presten bad bönnen. Han gikk straks ut og tok den beste hesten som stod på kirkebakken og red bort med den. — På en større gård hadde de blandt andre hester en verdifull hingst som de holdt vakt over hver natt. Men Konkari var lik reven, den kommer sjelden når man vokter på den. De blev kjede av å holde vakt støtt, og satte en svær bom med en solid lås for døren. »Nu kan Konkari ta hesten om han kan», sa guttene da de låste døren. Konkari lå utenfor på lur, han hørte guttenes samtale, og mens de lå og sov, kom Konkari, sprenget låsen med krut og tok hesten. Han stjal også hester fra dragonene under Gyldenlöve, og for å få slutt på uvesenet, besluttet de å fange ham. De kom over ham i hans hjem og omringet ria som han var i. Konkari sprang op på stengene under taket, som bruktes til å henge rugbåndene på under törkningen og gjemte sig der. Nordmennene sa at det var best å sette ild på hele greia. Konkari hoppet da ned fra parsin (stengene), snappet sitt gevær og sin drikkekopp som hang på veggen, og satte på sprang. Efter en hissig jakt blev han fanget og ført til obersten. Denne sa til Konkari: »Hvorfor har du gjort oss nordmen så mange revestreker?» »For at de skal se at jeg lever i troen på min far», svarte Konkari frimodig. »Mannen er gal eller idiot», sa obersten, tok løfte av Konkari at han ikke skulde gjøre nordmennene mere ondt og lot ham løpe. Obersten fikk snart erfare at Konkari var den samme gamle rev som før, og han angret siden på at han ikke lot Konkari drukne, slik som det blev gjort med Haljanen, så hadde de været kvitt udyret¹.

Under Hannibal- og Gyldenlövefeiden hadde finnene — som oftest uten gyldig grunn — fått et dårlig ord på sig. Det kom stadig klager til regjeringen, hvor de blev beskyldt for snart det ene og snart det annet.

Skjønt mange av finnene ikke var Guds beste barn så blev de

¹ Sml. GOTTLUNDS dagbok. A. a., 1932, s. 263—264.

dog beskyldt for meget som de ikke hadde noen del i. Typisk er følgende gamle sagn. Det hadde under krigsårene samlet sig en hop krigsknekter som hadde rømt fra den svenske hær på grunn av forseelser. Sammen med forbrytere og løse eksistenser hadde de dradd op til de store skoger ved grensen, hvor de huserte og røvet alt de kunde. De hadde valgt til anfører en stor, sterk og grusom kar, som de kalte for Smålendingen. De hadde bygget sig et blokkhus ved en sjö like ved grensen som heter Boviggen. De kalte sig for vikinger, et navn som finnene hadde vanskelig for å uttale idet de sier g istedetfor k, det blev til viginger. (Ennu sier vi her på skogen viginger om Viggens befolkning.) Fra sitt tilholdssted »Wiggens Bod» foretok de så röverferder rundt om. Hos finnene var det ikke noe större å ta, for de var meget fattige. Röverne drog derfor ut over bygdene, røvet og brente, vel vitende at finnene fikk skylden. De foretok röverferder like til Gruebygden, hvor flere gårder blev røvet. Fra Viggen og til Grue over Björnholen er det ikke så aller verst langt, når man vet alle beneiene. På Björnholen hadde de en hule som den dag i dag kalles for röverhullet: der pleide de å gjemme sine kostbareste varer, sølvtoi og lignende. Der er et langt, trangt hull inne i fjellet, som er vanskelig å finne selv om man er nok så godt kjent, så der var tyvegodsset forholdsvis sikkert. Det er ingen tvil om at det var de samme rövere som 1659 plyndret Bårderud, Kingelsrud og flere gårder i Grue. De var godt bevepnet, og Smålendingen var en mann som holdt streng militær disiplin. Hele banden forövrig bestod for det meste av gamle knekter, så de var ikke så gode å få bukt med. Finnene ba flere ganger om hjelp mot röverne, men det var ingen som trodde på deres utsagn. Man mente at det var finnene selv som var rövere og vilde slippe fra det ved å innbille folk at det fantes rövere. Finnene besluttet da å utrydde röverne på egen hånd — for å bli kvitt usesenet. De passet godt på röverne, og en dag da de kom hjem fra et plyndringstog med meget bytte, besluttet de å gå til verket. De samlet sig i skogen ved Viggans Bod og ventet. Röverne hadde som sagt gjort rikt bytte og hadde blandt annet fått fatt på brennevin. De begynte straks ved hjemkomsten å drikke. Nu skulde det festes; alle sammen blev drukne og la sig til å sove. Anføreren, som selv

var så påseilet at han ikke kunde holde sig på bena, vilde absolutt at det skulde settes ut vakt, men han blev nedstemt. Vakt, hvad skulde de med vakt i ville skogen, hvor det ikke fantes andre enn noen fattige finner, som ikke eide annet til våpen enn öks og kniv. Skulde de våge å angripe Carl X Gustafs krigsvante knekter som hadde kjempet ærerikt i Polen og Danmark? »Fy sjuttan, det skulde bara mankera». De la mere ved på ilden og la sig til å sove rusen ut. Da alt blev stille, listet finnene frem. De blokerte døren med pölkky (stötter av store stokker) som de hadde ferdige, og satte så ild på huset i alle fire hjørner. Det begynte å brenne lystig. Finnene hadde fet tyrived for hånden, som de ustanselig kastet på varmen for å få det til å brenne hurtig. Om en stund våknet en av röverne, reiste sig og sa: »Det var tusan, hvad det er varmt i Viggans Bod!» »Enda varmere skal det bli», skrek finnene utenfor og kastet tyri på varmen. Röverne gjorde anskrik og fikk vekket en del av kameratene, men det var for sent. Døren var forsvarlig blokert, ingen slapp ut, alle röverne brente inne. Slik gikk det efter sagnet¹. Det blev slutt med röveruvesenet på Finnskogene, men forfølgelsen og mistanken mot finnene selv holdt sig fremdeles i lange tider. De blev beordret til tinget rett som det var, men det var bare de som bodde nærmest som møtte. For å få finnene til å möte på tinget blev det bygget et tinghus på Finnskogen. Huset blev opført på Kaarlola (Karls-torpet). Det var en stor rökstue som man ennu viser tomten efter. Det går ennu sagn om to prokuratorer som der holdt ting med finnene. De kom i så heftig diskusjon at den ene, som var av et meget hissig gemytt, ga sin motpart en örefik, så hans signetring, som kanskje var litt for stor, flöi av fingeren like bort på rökstueovnen og blev borte.

Noe resultat av forhandlingene blev det ikke denne gang heller, for nu kunde de ikke bekrefte sine forhandlinger med sitt segl. Rökstueovnen med gullringen ligger nu som en stenrös. Ingen har ennu sökt efter den, men med tiden kommer den nok frem igjen.

Det er sagt og skrevet at finnene var mere til skade enn til

¹ Denne hendelsen et også behandlet i et norsk sagn trykt i *Norvegia II*, s. 35—36.

hjelp under de stadige kriger mellem Norge og Sverige¹. Det er nok så at enkelte finner lot sig bruke som spioner både for nordmenn og svensker, men slikt hender også nu til dags i krigstid. Det var ingen misunnelsesverdige stilling finnene på begge sider av grensen hadde under de uavlatelige kriger mellem de to land, og finnene som bodde i grensebåndet, blev ofte satt hardt på prøve på hvilken side de skulde stå; de var av samme folk på begge sider av grensen. Finnene holdt trolig det løfte de hadde gitt hverandre: aldri å bli uforlikte hvordan det enn gikk. Dog blev det av finner på begge sider av grensen utført heltegjerninger som burde ha stått i historien som lysende eksempler, men som neppe blev rapportert engang. Finnene var et fremmed folk, som kun nödtvunget blev tålt, de blev tilsidesatt på alle måter. Deres onde gjerninger blev påtalt og tildels straffet, men gjorde de noe som var nyttig for land og folk, skulde det ties stille.

Under Hannibalfeiden var det Vermlandsfinnene som under sin anfører Pekka Huuskoinen reddet den svenske hærstyrke fra å bli tilintetgjort under slaget på Bysjön 22. december 1644. Finnene saget op isen på Bysjön, så nordmennene ikke kom over med sitt skyts og kavalleri, de måtte gå sjöen rundt. Imens reddet den svenske hær sig ved flukt¹.

Pekka Huuskoinen var fra Bjurberget på grensen mot Äsnes. Plassen kalles den dag idag for Husketorpet. Under krigen 1657-1660 blev det fra Kongsvinger festning sendt rekognoseringsavdelinger op mot grensen. Herop til Grue Finnskog kom en avdeling under ledelse av kaptein Klipperud. Han kom til Revholtet, som på den tid var sentrum for alle finnskoger. Der satte han ut feltvakt like ved. Vinterveien fra Sverige, over Rögden, kom like forbi der, det var en utmerket stilling som finnene skulde holde i tilfelle fiendtlige avdelinger skulde komme over fra Sverige. Finnene var nu blitt mere klar over hvor de hörte hjemme; de vilde helst tilhøre Norge, hvor de hadde det meget bedre enn i Sverige. Det var oberst Reichweins tanke å oprette egne avdelinger av finner like efter Hannibalfeiden, men det blev visstnok ikke noe av foreløbig². Under Gyldenlövefeiden blev det opprettet

¹ A. a. I, s. 51, note.

² A. as., s. 80 og note.

slike finneavdelinger. Erik Paalainin, stamfaren til Furubergs-, Revholts- og Askskogsbergslekten var sjef for en slik avdeling på 50 mann, som utmerket sig ved flere anledninger. Han blev senere sendt på vakt til Nes og Skaraböl. I hans avdeling var en finne, Heikki Hotakka. Han var fra svenske-siden, fra et sted som fremdeles kalles for Hotakktorpe, hvor han under et slagsmål kom til å stikke ihjel en svenske. Han flyktet over grensen og ga sig med i krigen på nordmennes side. Han var en stor trollmann. Han kunde gjøre sig selv og en mann på hver side skuddfrie, så kulene ikke bet på dem. Det sies at når de kom fra ildlinjen, så tok de av sig støvlene og ristet kulene ut av dem.

Den samme Heikki Hotakka arbeidet også som murer på Kongsvinger festning. Murerlaget som han tilhørte, holdt på en kveld med en stor sten som skulde höit op på muren. Stenen var stor og tung og vanskelig å få på plass. Formannen for murerlaget sa da for spøk: »Nå kvelder vi karer. Heikki som er så fæl til å trolle, kan skaffe denne steinen på plass inatt». Murerne la sig til ro, ingen tenkte mere på sten eller mur; men utpå natten våknet samtlige av et forferdelig leven fra den höieste murtinde, og en grov röst skrek: »Pinnstein og kalk, pinnstein og kalk». Om morgenen da murerne kom til sitt arbeide, satt stenen på muren, som om den var stöpt, og der kommer den til å sitte så lenge verden står. Fra den dag var det ingen som vilde drive spas med Hotakka-Heikki.

En avdeling dalkarler fra Dalregimentet som i januar 1676 fra Fryksände over Rödgen skulde prøve å nå frem til Kongsvinger, blev stanset ved Revholtet av finnene under Paalainin og Lehmoinen. Hakkapelitan löd overalt i skogen. Svenskene måtte trekke sig tilbake med tap av et par mann som skal være begravet etsted ved Revholtet.

Svenskene trakk sig tilbake over Rödgen og slo leir på Kalnesnebben, hvor de satte ut dobbelte vaktposter. Finnene fulgte efter, men våget ikke å angripe svenskene, som var meget bedre bevæpnet. Det blev en sur og kald natt. Finnene som var like innpå, hørte de venske vaktposter snakke sig imellem. En av vaktpostene svor og ønsket det blev morgen, så de kunde komme bort fra det »förbannade kalle-näs». Så snart det lysnet av dag,

bröt svenskene op og drog tilbake til Sverige. Finnene lot dem uhindret fare.

Under Gyldenlövefeiden prøvde svenskene flere ganger med mindre avdelinger å trengre frem over skogene til Kongsvinger. Fra svenskenes stilling ved Långerud i Östmark er det dröie 5 mil til Hofoss. Det fantes ingen veier, bare noen stier og spredte finntorp hist og her i skogen, så svenskene våget sig ikke over skogene. Finnene skulde holde stillingen ved Revholtet; kunde denne stilling ikke holdes, så skulde de trekke sig tilbake og innta ny stilling ved Meldalen. Stillingen ved Meldalen blev visstnok aldri brukt, den trengtes ikke.

Efter Gyldenlövefeiden blev det forholdsvis stille på Vermlandsgrensen. Finnene optok igjen sin samtrafikk med Sverige over sjöen Rögden. Svenskene kom i lange karavaner med alleslags jernvarer, og drog til Grunset i Elverum hvor de byttet til sig hester, sild, tobakk, fisk og brennevin. For å gjöre handelen såmeget lettere, så möttes de på halvveien, först på Klipperud, men da der var dårlig med hus, blev markedet flyttet til Kalneset. Kalnesmarken var en tid nokså bekjent. Det gikk nok lystig for sig mang en gang der. Fra de store bygder på Hedemarken kom store brennevinsfat, som blev satt i hus på Kalneset til de kunde föres videre til Sverige. Gamle folk fortalte hvordan de med en syl eller lignende stakk et lite hull i de store brennevinsfatene, og gjennom et halmstrå suget til sig et herlig rus. Siden slo de en liten tretapp i hullet og banket jernbåndet over, så ingen kunde merke noe. Ja, da var det liv og trafikk på store Rögden om vinteren. De store svenske patroner, som kjøpte store hestedrifter på Lillehammer og Gjövik, leiet all havningen, især på Kalnesgårdene om hösten. Kuene fikk pent gå i skogen og gnage, den fete hå skulde hestene ha. Disse fredelige tider holdt sig til krigen kom i 1808—09. Da blev det atter vakt ved grensen. Skilöperne under kaptein Arntsen hadde sitt hovedkvarter på Revholtet med patruljer mot grensen. På Kalneset lå en mindre avdeling under Daniel Halvorsen Lehmoinen (Taneli Halvarinpoika Lehmoinen) og Masterud'n fra Vinger Finnskog. En dag fikk Lehmoinen öie på en fiendtlig patrulje på tre mann som kom listende mot gården. Lehmoinen grep

geværet, sprang mot dem og skrek: Stå! Den midterste av svenskene skjöt i det samme, og kulen gikk gjennom Lehmoins hatt så den svidde håret. Lehmoins skjöt nu og traff den ene av svenskene i messingbeslaget på uniformsluen. Han stupte så voldsomt at han brakk av skjettet på geværet. Svenskene tok nu flukten og forsøkte å slepe sin falne kamerat med sig. Mens Lehmoins på nytt ladde sitt gevær, skrek han på vakten: Ulos! (Ut!) I det samme kom det to svenske husarer sprengende. Vaktmannskapene som imidlertid var kommet ut, blev redde da de fikk se husarene og sprang til andre gården efter hjelp. Lehmoins som nu hadde fått sitt gevær ladd, skjöt den ene husarhesten i benet så hest og rytter blev liggende, den andre husar blev redd og overgav sig. Lehmoins tok hans hest, sabel og pistol. Masterud'n kom nu fra andre gården med vakten, og svenskene tok til bens og forsvant. Lehmoins, som skjönnte at svenskene hadde noe de nödig vilde miste, ladde sitt gevær pånytt, hoppet op på husarens hest og satte efter i full gallop med Masterud'n og vakten straks efter sig. De stötte straks på den svenske avdeling, som alt hadde fått melding om nordmennenes angrep. Da svenskene fikk se Lehmoins komme ridende med vakten efter sig, trodde de at hele den norske arme under Gustenborgeren var efter dem. Svenskene hadde et kruttklass som de nödig vilde miste, men så bråttom fikk de at de lot kruttklasset bli igjen og flyktet alt hvad remmer og töi kunde holde. Lehmoins tok kruttklasset, som i triumf blev fört tilbake. For denne sin dåd blev Lehmoins av Kristian August (Gustenborgeren) eller Karl August, som han kaltes i Sverige, tildelt Dannebrog's riddermerke og en sabel. Beretningen om Lehmoins tapperhet blev av Gottlund nedskrevet og sendt til erkebiskopen i Turku (Åbo), hvor den blev innsatt i arkivet. Gottlund skriver videre om Taneli Lehmoins at han var hans gjest under opholdet på Finnskogen. Lehmoins eide foruten Revholtet også Kalneset. Han var, siger Gottlund, en stor, staselig mann med klare öine og et varmt hjertelag¹. Lehmoins besøkte Gottlund tre ganger i Turku, og var hans beste medhjelper da Gottlund arbeidet for å skaffe

¹ GOTTLUNDS dagbok. Värmland förr och nu, 1932, s. 278—279.

finnene bedre livsvilkår. Gottlund nevner også andre finner som hadde deltatt i den siste krig med Sverige, hvor de hadde fått hederlig omtale og gjort sig bemerket ved flere anledninger. Deriblant var Erik Henriksen Orainen fra Orala, det nuværende Åranstorp på Brandval Finnskog. Han bodde på Gottlunds tid — 1821 — på gården Viker (Viikero). Det var en munter, vakker og morsom kar, som Gottlund syntes så godt om at han valgte ham til sin ledsager under sine vandringer over skogene. Erik Orainen talte med begeistring om krigen, men var meget forbitret over de usle fredsvilkår som nordmennene hadde gått med på. Han og alle finner på norske-siden var beredt til på korteste varsel å dra mot svenskene. Han hadde været med ved Vinger (Lier), hvor mange svenske blev tatt tilfange, og han blev höilig forbauset da han blandt de fangne svensker fant en hop kjente finner fra den andre siden av grensen. Han kunde ikke begripe at ekte finner vilde slåss for svenskene¹.

¹ A. a., 1931, s. 182.

KAP. 2.

Trolldom og underjordiske.

Det viktigste magiske merke var pentagrammet, som tildels ennå finnes på finnenes eiendeler: dører, husvegger, melkebonker, og andre bruksgjenstander. Det finnes på de eldste rökstuer skåret med kniv. Hvis det står med spissen rett op og er gjort med ett eneste rids — uten å løfte kniven fra gjenstanden, så er det et godt merke, men står åpningen mellom spissene op, da er det et dårlig merke, som er gjort av en som vil ondt.

At finnene fra uminnelige tider har vært fæle til å trolle og gjøre åt, er bekjent, og de finner som innvandret og bosatte sig på skogene her var også fæle til å trolle. Det stod derfor stor skrekk av dem blandt bygdens befolkning. Finnene brukte å trolle bort sykdommer og alt vondt i nordrinnende vann. Nordrinnende bekker blev derfor rene helsekilder, hvor, man kunde bli kvitt alle slags sykdommer. En bösse, som det ikke var riktig död i, kunde bli bra bare man lot nordrinnende vann gå gjennom løpet. — Tannverk og bylder kunde trolles bort. Man tok og spikket trepinner, helst tyri, pirket med dem i bylden eller den syke tann, en pinne for hver tann eller byld; siden gikk man tilskogs og slo pinnene inn på nordsiden av et tre. Et slikt tre måtte man vokte sig for å röre; hvis man tok bort pinnene, fikk man sykdommen. Som smågutt fant jeg flere slike tre i skogene; men nu er de nok mere sjeldne.

De store trollgubber på finnskogene: Puro-Jo, Gransjö-gubben, Jongs-gubben, Helsjö-Jakob, Ri-Kesten og bror hans, Lauri Lehmoinen, hans hustru Anne med flere, brukte aldri svarteböcker eller andre besvergesböcker til å trolle med. Nei, de var mestere i sitt fag. Svarteböcker og slikt var bare for nybegynnere og fuskere, en ekte finngubbe behövde aldri slikt. Svarteböcker og

Salomonske kunstbøker fikk man kjøpt fra Wittenberg, hvor man måtte tinge dem flere år i forveien. Finnene brukte heller ikke lappenes rune-bommer og ganflu-esker. Alle trollbønner måtte fremføres på finsk, blev de oversatte, så mistet de sin kraft.

1. Puro-Jo.

Puro-Jo, alle tiders største trollmann, døde i 70-årene. Han bodde hele tiden på Purotorp straks over på andre siden av grensen¹. Puro-Jo var gutt som kunde trolle. Bare han så på hauken oppe i luften, så falt den stendöd til jorden. Stemme blod og stemme björn på folk og fe — var bare småtterier for Jo. Han kunde det som var mere; han kunde skaffe regn i törre somre og vende regnskurene så de gikk tilbake igjen. For å få regn tok han en stor tresleiv og plöide med den midt i bekken. Kjerringa hans måtte dra sleiva mot strömmen, og Jo gikk efter og styrte den som en annen finnplog. Sålenge de plöide, striregnet det. Blev det for mange regnskurer i slåtten, gikk Jo ut og skar i luften med tælkniven, og straks blev det klart vær og solskin. I Tvangsbergstjernet var det på den tid meget aure, stor, fin aure. Jo, som var fisker, for overalt på fising. En dag holdt han på å fiske aure der, han drog op den ene efter den andre, for han kunde den riktige fiskebönnen. Anttilan Pekka fra Räisälä (Lövhaugen) var samtidig der og fisket, men da det bet dårlig for ham, blev han arg og bad Jo dra tilbake til Sverige. Jo samlet sine fiskeredskaper sammen, strakte sin hånd ut over tjernet og skrek så det isnet langt nedover ryggen på Anttilan Pekka: »Ja, jeg skal gå, men så lenge du og dine efterkommere til tredje ledd lever, så lenge skal det ikke finnes en eneste aure her i dette tjernet». Siden har det ikke været aure i Tvangsbergstjernet, og alle forsök på å sette ut aureyngel der har mislykkes. Da Jo engang var på fisketur, kom det et forferdelig uvær over Purotorp, og kjerringa hans blev ihjelslått av lynet. Han sørget meget over henne. — »Hadde jeg været hjemme, så hadde det aldri hendt», sa han. Omkring 50-årene var det en slik forferdelig mengde ulv (gråbein)

¹ Sagn om Puro-Jo fins også trykt i Norvegia II, s. 217.

her på skogene; de var en ren landeplage. Ofte gikk de inn i husene og forsynte sig. På Tvangsberget sprang de like inn i røkstuegangen og tok gårdshunden. På samme sted tok de en gjeter, som de åt op like ved stueveggen. De gjorde klappjakter på dem, men med datidens usle våpen fikk de ingen bukt med dem; de blev heller verre. Da gikk finnene til Puro-Jo og spurte om ikke han vilde hjelpe dem mot ulven. Jo var straks ferdig; bare han fikk ferske ulvespor, så skulde ulvene snart være ferdige. De tok ham med og viste ham ferske spor i sneen. Jo tok op ulvesporene meget forsiktig og snudde dem den motsatte vei, samtidig leste han på finsk at nu skulde det ikke stanse ulv på finnskogene sålenge tennene hans sat fast i kjakebeina. Ulvene blev borte, og siden har det ikke været ulv på finnskogene.

Det var i året 1864. Hallgrim hadde kjøpt det nuværende Lövhaugens kompani av svenskene. Hallgrim skulde levere grovt sagtømmer for kjøpesummen, 4000 tylfter grovt sagtømmer skulde han levere på en bestemt dag om våren, framfløtt til Torsby. Det blev en sen vår det året. Rögden gikk sent op, og da den endelig gikk klar, så var det bare åtte dager igjen til fristen var ute. Hallgrim sendte en betrodd mann til de svenske patroner i Torsby og bad om utsettelse. Kunde han bare få åtte dager til, så håpet han at han skulde klare det. Men det var kort nei. De svenske herrer gikk ikke med på utsettelse. Hallgrim bad om to dager, han bad om en dag, men det var ikke tale om. Kom ikke tømmeret frem på dagen, så skulde handelen gå om igjen, og dermed ferdig med det. Det så mørkt ut for Hallgrim. En tømmerbom var på vei til Rögådåfors, men det meste lå i Lövhaug-åa, det var ikke kommet i Rögden ennu. Hallgrim samlet alt det mannskap han kunde få, men å få alt det tømmeret til Torsby på mindre enn åtte dager syntes umulig. Svenskene frydet sig, nu skulde Hallgrim tilpers. Hallgrim visste ikke sin arme råd, han stod på dammen ved Rögådåfors og drev på alt hvad remmer og tøy kunde holde med å tappe tømmer. Så kom Puro-Jo slengende. »Du som kan allting», sa Hallgrim for spøk, »kan du hjelpe mig med å få fram dette tømmeret til Torsby, så skal du ikke ha gjort det for intet». »Får jeg en rull tobakk, så skal nok tømmeret komme frem», mente Jo. »Du skal få ti ruller, du skal få en hel matte tobakk og

brennevin alt du orker å drikke», sa Hallgrim. Puro-Jo overtok straks ledelsen. »Velg ut tyve mann av de beste som du har! Det må være folk som ikke er redde for nogenting. Hvordan det enn kommer til å se ut, så må de ikke forlate sine poster. De må holde sig fast i alt som er jordfast, hvis det blir for galt». På en liten holme lenger nede blev Karvais-Heikki satt på post. Heikki var en tre alens kjempe, som nok kunde stå for en stöit, og han mente selv at han skulde greie det. På dammen tok Puro-Jo plass med endel utvalgt mannskap, resten av folkene blev sendt til Håven efter mere tömmer. Det blev gitt ordre om ikke å spare på vannet. Allerede dagen efter kom det bud nede fra Östmark om ikke å slippe på mere vann. Puro-Jo stod på dammen og skrek: »Slipp på mere vann!» Tredje dagen kom det ordre fra Torsby, nu kunde de få utsettelse, bare de vilde stenge for vannet, for nu gikk det over de flate eiendommene nede i Sörmark. Da skrek Puro-Jo: »Alle dammer op på vid vegg, nu först skal flötningen begynne»!! Jo stod på dammen og dirigerte hver stokk til sitt bestemmelsessted; vann var det nok av, og tömmeret gikk som i en tömmerrenne. Karvais-Heikki stod på sin post i tre døgn, og nesten hele tiden måtte han holde sig fast i en stor furu, det var som om tömmeret var levende, frem skulde det enten det var i vannet eller på land. Da flötningssmannskapet kom med sluttrensken til Filpusforsen, var det bud igjen fra Torsby, at hvis Hallgrim nu vilde holde op, så skulde de selv overta tömmeret der det lå, for nu tålte de ikke mere vann på en gang. Men nu var det Hallgrim som hadde overtaket; nu gjaldt ingen bønner, tömmeret skulde frem, og frem kom det. Allerede sjette dagen efter var hver eneste stokk fremme. Tross vannet hadde oversvømmet alt, lå det ikke en eneste tömmerstokk igjen, alle sammen gikk direkte mot sitt bestemte mål. Det var flötning som det ennu går ord om. Verst var det visstnok for Karvais-Heikki, som måtte være på post på sin öy i tre døgn. Folk syntes det var rart han klarte sig så lenge. Det hadde nok gått voldsomt for sig, for omtrent alt håret på den svære skinnlue hans var slitt av på den tiden. Hallgrim hadde all grunn til å være fornöid, og Puro-Jo blev også rikelig belönnet. (Dette er fortalt av Anttilan Pekkas Ola, som var med i flötningen.) Det var midt på strengeste

vinteren at Puro-Jo døde. Hans lik blev lagt i et sommerfjøs, som fremdeles står. Skjønt det var sprengkulde, var det så varmt i fjøset at jorden var optint og liket varmt da det blev lagt i kisten og ført til graven.

2. Trollgubber.

Kongsrud-sæteren blev like til 70-årene brukt som sæter under Kongsrud i Grue. Der lå budeier med krötter hele sommeren. Engang budeien var alene på sæteren, kom det en gammel finngubbe og bad om litt mat. Det skulde han da få, men først måtte han ut i vedskålen og hugge litt ved. Finngubben lovte at det skulde bli ved og ruslet ut i vedskjulet. Han var ikke vel ute av døren før det blev et forferdelig leven, det duret og brakket som den verste orkan. Budeien blev så forskrekket at hun kröp inderst inn i eldhuset og gjemte sig. Om en liten stund var uværet over, og finngubben stod der smilende og fornöid og sa at nu hadde hun ved nok förelöbig. Bueien kom nu frem og fikk se at all den fremkjörte ved var fint ophugget og oplagt. Budeien hadde ved nok for hele sommeren. Finngubben fikk både römmegröt og filbonke, og ruslet videre mett og glad. Da samme finngubbe var död og skulde föres til graven på sleiper, så stanset hesten på sæteren. Finnveien gikk like over sætervollen. Hesten var ikke til å få av flekken hvordan man bar sig ad. Nu var gode råd dyre; de få som fulgte med finngubben, kunde ikke gi sig til å slepe liket den lange vei til Grue kirke. Best som de står der og dividerer, så kommer det en svensk hestehandler som hadde været på Stavs-marken og kjøpt tolv store, gilde hester. Da han fikk höre hvordan det var fatt, så mente han at det nok skulde bli råd med å få finngubben avgårde. Han spente den likeste hesten sin for sleipen med likkisten, men det var som å spenne for fjellet, kisten stod like fast. Han spente både to og tre hester for, men like galt var det. Han spente alle tolv hestene for og mente at nu skulde det vel gå, men intet hjalp. Hestene stod som var de klinket fast, hele fölget stod og gapte, de skjönte ingen ting. Tilslutt var det en som foreslo at de skulde hente en finnekjerring som bodde i nærheten. Kjerringa kom, hun tok

en liten bjerkekvist og slo tre slag på likkisten og så tre slag på hesten med samme riset, og straks drog hesten avgårde som intet var hendt. Finngubben vilde bare raste litt ved sæteren hvor han var blitt trakteret med så mye god mat!

Verre gikk det med noen andre finner som skulde føre en død finngubbe til Grue kirke. De var langt oppe fra skogen, like fra svenskegrensen, — så de rakk ikke frem på dagen. De overnattet på Bækka, første gård i Grue langs finnveien, hvor finnene pleide å ta inn på sine ferder til bygden. Likkisten blev stående ute om natten da de mente at en død mann ikke kunde bli borte. Stor var deres forbauselse da de om morgenen kom ut og så at liket og alt var sporløst forsvunnet. De lette overalt, men uten resultat, de måtte vende hjem med uforrettet sak, det blev ingen begravelse den gangen. De trodde fullt og fast at det var vonde makter som hadde drevet sitt spill. På Grösset i Grue bodde dengang den vidtbekjente spillopmaker »Grösseten». Han var en ren mester til å finne på alle slags kunster, og fantestreker. Det går utallige sagn om alt det han fant på. Han hadde fått nyss om at finnene ikke kom frem med liket, men måtte overnatte på Bækka. I nattens mulm og mørke drog han med hest til Bækka, og mens finnene sov de rettferdiges søvn, spente han hesten for sleipen som likkisten var surret fast til og reiste bort med hele greia. Mange år efter fant man liket borte på Heggerengen, hvor Grösseten hadde latt det ligge. Fra den dag begynte det å spøke på Bækka; finngubben som ikke fikk hvile i innviet jord på kirkegården, går igjen og spøker og rumsterer så det er forferdelig. Det blev ikke til å bo der efter den tid, den ene familie efter den andre har prøvd på det, men ingen liker sig riktig.

3. Halsigubben og Jakobsgubben.

Begge disse to gubber var store trollmenn, og de levde omtrent samtidig. Jakobsgubben var noe eldre. Halsigubben bodde på Gransjö, som blev ryddet av Haljanen. Han drev mest som fisker og fuglefanger; han fanget fugl i snarer, og det var utrolig hvor mye han kunde fange. Han pusset sine snarer med

dödningeben og leste kraftige böonner, og da måtte fuglene i hans snarer, det var ingen vei utenom. Fisker var han også av de verste som fantes; hvor andre ikke fikk et eneste napp, kunde gubben dra op snesevis av stor gild fisk. Det var en snild, hjelpsom, gammel gubbe, som ikke gjorde noen noe ondt hvis han og hans greier fikk være i fred, men Gud nåde den, som ikke lot hans snarer og fiskegreier ifred. En ung gutt på Skogen, som gikk og ödela gubbens snarer og fiskegreier, blev alvorlig syk, sengeliggende. Naboeene hans bad foreldrene sende bud efter Halsigubben, men de vilde ikke höre på det. De sendte istedet bud efter en doktor, men han stod aldeles makteslös; han kunde intet gjøre. Gutten blev liggende i åretal, og da det var omtrent slutt på ham, tilstod han at han hadde været og ödelagt gubbens greier. Da sendte foreldrene bud efter Halsigubben. Han kom også, men nu var det gått for langt, det gikk ikke an å stanse trolldommen. Hadde de kommet för, så skulde gutten snart ha blitt like bra igjen. Det lever ennu en mann her på Skogen, der som smågutt sprang i skogen og rev op snarene til Halsigubben. Han mötte gubben i skogen, blev redd og tok bena fatt. Gubben skrek og bad ham stanse, men gutten löp enda fortere. »Stans, eller du blir blind», skrek gubben, men nu var gutten så redd at han löp på bare livet, like hjem sprang han, og da han kom hjem, var det rent mørkt, han kunde ingenting se. Mor hans blev forskrekket og spurte hvad som hadde hendt. »Å, Halsigubben skremte mig så», sa gutten. Da skjönte moren hvad det var, hun og gubben var omtrent granner. Hun sprang straks dit. Hun råkte gubben hjemme og bad ham ikke gjøre gutten noe, det var bare guttestreker, gjort av kåthet. Gubben bad henne gå hjem, »det blir snart bra igjen», sa han; men la han til, »hadde du ikke kommet så fort, så hadde det blitt værre». Halsigubbens sönn Isak, som döde forleden, var heller ikke borte når det gjaldt trolleri. Han bodde engang nede på svenskebygden like ved riksveien som kommer fra Norge. Engang kom en av naboeene hans og fortalte at det var en som holdt på å forsyne sig med epler i hans frukthage. »La ham bare forsyne sig», sa Isak, »han kommer allikevel ikke lenger enn til förste veiskille». Mannen forsynte sig og gikk, men da han kom til förste veiskille, kunde

han ikke komme lenger, det hjalp ikke hvordan han strevde og slet, han kom ikke av flekken. Da prøvde han å gå tilbake, og det gikk. Han skjønnte da at det var Isak som hadde fjettet ham. Han gikk tilbake med eplene og bad om forlatelse og lovet aldri å gjøre slikt mere.

Jakobsgubben var av den store finske slekten Karttuinen. Karttuinen ryddet Karttula (Kartberget), hvor den samme slekten ennu bor. Jakobsgubben var fæl til å trolle, men han var som de andre store trollgubber godmodig og snild og gjorde aldri noen noe fortred, hvis de bare fikk ha sitt i fred. På Helsjön finnegård bodde dengang en forferdelig slem kjerring som hette Dordi. Helsjö-Dordi var vidt berömt for sin slemhet, make til kjerring fantes ikke i syv kirkesogn, og kjeften hennes gikk ustanselig — ustanselig. Ennskjönt hun var nærmeste nabo til Jakobsgubben, så brydde han sig ikke noe om hennes skvalder og kjerringprat. Men en gang kom kua til Jakobsgubben inn på jordet til Helsjö-Dordi; hun blev da så sint at hun tok öksa og hugg til kua så öksa blev sittende fast. Kua sprang like hjem med öksa og alt, og gubben tok öksa ut av kuskrotten og avlivet den. Men da blev Jakobsgubben harm for alvor. Han svor i mel og salt at nu skulde det være slutt med Dordis vennskap, nu skulde hun få sone sine synder og det tilgagns. — Å stemme björn på mennesker eller dyr, var ifölje Gottlunds dagboksoptegnelser, en dödssynd, som de fleste trollgubber nödig innlot sig på. Björnen er av gemytt godmodig og snild og gjør aldri noe ondt mot mennesker eller dyr, hvis den ikke blir tirret. Hvis den da blir trollet på til å angripe noen, så gråter og bær den sig så det er vondt å höre, fordi den er nödt til å gjøre noe som er den imot. Jakobsgubben blev så harm at nu hjalp ingenting, nu skulde björnen stemmes på den som hadde faret så ille med kua. Han begynte med sine kunster, men det var ikke så lett. Han gikk på alle fire i marken og skrapet i mosen så dottene flöi, rev op småstein og busker, men intet hjalp. Tilslutt klöv han op i en furu og lot sig falle pladask til marka, så han falt i svime, men da bet det.

Helsjö-Dordi, stakkar, hadde nok angret sig over ugjerningen mot kua, hun var nok redd for at gubben skulde hevne sig. Hun gikk ikke utenfor döra de første dagene, så redd var hun. Og en vak-

ker dag fikk hun höre björnen, den kom endda nordnfra og brölte og bar sig, så det var en gru. Straks Dordi fikk höre den, sprang hun op på den store rökstueovnen og gjemte sig. Björnen la sig foran stuedöra og ventet, den var aldeles rasende. Men det var Dordi björnen skulde ha tak i, de andre av husets folk brydde den sig ikke om. På Helsjön bodde da to brödre; den ene var en ualminnelig sterk mann, som kaltes for *Sterken*, den andre var freskere til å springe enn noe annet levende vesen, han kaltes for *Fresken*. Björnen lå fremdeles utfor stuedöra og bar sig, og Dordi lå bak rökstueovnen, hun turde ikke röre sig. Andre dagen tok Sterken og slipte en lja og gikk ut for å skremme björnen, men den viste tenner og var aldeles rasende, og så sterk som Sterken enn var, så vågde han sig ikke til å gå på björnen. I tre dager lå Dordi på ovnen, men da klarte hun det ikke lenger. Hun truet og ba Fresken om han vilde springe til Jakobstorpet og be gubben komme og löse björnen fra trolldommen, så skulde hun prøve å bli et bedre menneske. Alle var lei björnen som lå foran stuedöra og holdt leven, og Fresken for avsted som et lyn. Og endelig, efter å ha ventet en god stund, kom Fresken tilbake med Jakobsgubben. Dordi ba nu pent om forlatelse, og med fingeren på öiet lovet hun bod og bedring. Jakobsgubben gikk derpå ut og löste björnen, som glad og fri forsvant i skogen, og Dordi som nu hadde fått en skrekk i livet, angret sig og blev siden et skikkelig menneske. Dette er fortalt av Johs. Karttuinen (Kartberg), död for 6 år siden.

Helsjö-Jakob, som bodde på Helsjön, var også trollkyndig, men han drev det ikke i noen större stil. Men til å stemme blod var han en ren mester. Jeg kjenner en gutt som hugg sig så stygt i foten at han holdt på å forblö. Vedkommendes söster sprang så fort hun kunde til Helsjö-Jakob, og så snart han fikk budet, stanset blödnigen. Jakob kom allikevel selv for å se om blodet stod, men det kom ikke en dråpe. Matti Kukkoinen, Kalsjöberget, hugg sig engang under tömmerhugging meget stygt i foten. Han hugg öksa tvers igjennem fotbladet, så den blev sittende i stokken. Han blev båret hjem, og ilbud sendt efter Helsjö-Jakob, som kom så hurtig som hans gamle ben kunde bære ham. Jakob drev på lenge så svetten rant av ham, men blodet vilde ikke stå. Tilslutt bad han om å få den samme öksa som mannen hadde hugget sig

med. Han la foten på huggestabben, grep øksa og hugg tversover foten således at øksa blev sittende i huggestabben like ved siden av foten, men da stod blodet, sårflatene blev rent hvite.

4. Brødrene Lauri og Ole Lehmoinen.

Av senere tiders trollmenn kan vi først og fremst nevne brødrene Lauri (Lars) og Ole Eriksen. De var på farsiden av den store slekten Lehmoinen og på morsiden av slekten Multiainen, og de brukte bestandig det finske navnet Lehmoinen. Men Ole blev mest kalt for Ri-Kesten¹ som kommer av de finske ord, *riihi* og *kesti*. *Riihi* er navnet på de før nevnte finske tørkeriene som alltid før bruktes til å tørke korn i — især rug. *Kest* (*kesti*) er det samme som inderst, en som sitter i hus hos andre. Ole var det meste av sitt liv en slik inderst, han satt i en rie på det nuværende Rya og kaltes derfor for Ri-Kesten.

Personlig kjente jeg dem begge to meget godt, og de blev alltid sett op til som de store trollmenn de var. Lars var de siste årene husmann under Lindtorp, så jeg hadde god anledning til å sette mig inn i deres liv og levnet. De var begge to født på Havukta (Barskjulet) på Brandval Finnskog, men kom som unge gutter til Grue Finnskog, hvor de også døde. Lars Lehmoinen levde som husmann under Vålberget — på en nu utlagt plass som kaltes for Torpa. Lars var skredder av profesjon; han hadde op til tre skredderdrenger med sig, de gikk omkring på Skogen og sydde klær til folk. Han var trollkyndig, men han likte ikke å trolle; enkelte ganger kunde han stemme blod når det var noen som hadde skadet sig. Engang var jentene på Kalneset nede og badet i Rögden, og en av dem skar sig på et flaskeskår, så hun holdt på å forblø. Det blev sendt bud efter doktoren, som heldigvis befant sig i nærheten, men han fikk ikke blodet til å stå. Så sendte de bud efter Lars, og straks han fikk budet, så sa han at nu skal det stå, — og det kom ikke en dråpe mere, såret blev rent hvitt. Lars var ellers meget utsatt for tusser og under-

¹ Ri-Kesten omtales også av Kr. Östberg i Morgenbladet, 1901, nr. 621 (ekstranr. 40).

jordiske, straks han skulde ut om kvelden eller ut på natten, så var det fullt op av tusser omkring ham, og de moret sig med å spenne ben under ham så han falt overende. Så fort han kom op, måtte han overende, og tussene lo og moret sig forferdelig. Jeg husker godt en gang i min ungdom. Lars kom sent en kveld, han hadde været borte og skulde hjem. En stund efter kom han tilbake og bad om å få være over til morgenen, for han slapp ikke hjem for tussene, de spente bena under ham så han kom ikke av flekken. Han hadde skinnveske på siden, den tok de og kastet i bekken så den var aldeles blöt. Kjerringa hans fortalte at han en vinterkveld blev nokså lenge i skogen, hun gikk ut for å se efter om han ikke snart skulde komme. Da fikk hun se Lars oppe i skogkanten, han lå og rullet sig i sneen, stod op og gikk et stykke, så overende igjen, og slik holdt han det like til han kom til stuedören. »Je mener gubben er blitt tullet som ruller sig slik i snön», sa kjerringa, hun visste ikke da at mannen var utsatt for tusser. Da han senere flyttet fra Torppa til en annen plass under Lindtorpet like ved, blev han kvitt tussene. Lars Lehmoinen som han alltid kalte sig, var en glad og munter kar som ikke sa nei takk til et glas iblandt. En gang var han nede i hovedbygden, hvor han traff en mañn fra vestsiden. Lars blev med mannen hjem. Vedkommende hadde et fint dobbeltløpet gevær (mundladning, forstås) som han vilde selge. »Kan du skaffe handelsskål, så skal det nok bli handel», sa Lars. Det blev både handel og handelsskål, og Lars var nokså glad og livat da han sammen med mannen fra vestsiden gikk til kirken søndags morgen. Lars gikk på kirkegården med geværet på aksla, spøkte og var nokså munter.

Sorenskriver Nordgreen, som den tid bodde på Mosegren i Grue, var også på kirketur samme søndag. Da han fikk se Lars med geværet på aksla borte blandt kirkefolket, gikk skriveren bort til ham, slo ham på aksla og sa: »Er geværet ladd, min gode mann?» »Ladd», skrek Lars, »to piper og to kuler i hver pipe, usch gut!» Sorenskriveren spurte om navnet hans. »Mitt navn er Lars Eriksen Lehmoinen, pent navn, fra Grue der kjerka brann», svarte Lars munnrapt. Skriveren blev nu for alvor sint og dömte Lars til tre dages vann og bröd på stående fot.

Da trådte mannen fra vestsiden frem; han tilbød sig å skaffe Lars vann og bröd for rimelig pris. Det fikk han da lov til, og Lars blev med tilbake for å sone sin bröde. Men mannen fra vestsiden hadde ikke bare vann og bröd, han hadde også brennevin. Lars drakk op geværet sitt og hadde det bare bra, de dagene han sat inne. Da han kom hjem, spurte kjerringa hvor han hadde været så lenge. »Å, jeg skulde sitte på vann og bröd i tre dager, men det blev nok brennevin og bröd det», svarte Lars. Kjerringa til Lars, Anne Lehmoinen, var en meget klok kone, hun visste råd og bot for alle slags sykdommer, hun var særdeles flink til å trolle bort engelsk syke på småbarn. Hun stakk ut en grestorv, omtrent en halv meter bred og vel en meter lang, med lengderetning östvest; hun skar den op på begge sider, men endene skulde sitte fast. Så löftet hun den op på midten, så det blev en liten tunnel; gjennom den skulde den syke trekkes tre ganger fra syd mot nord, så blev sykdommen borte. Det slo aldri feil, sykdommen blev borte. Det kunde hende sommetider at det ikke hjalp, hvis uvedkommende stjal sig til å se på. Da hjalp det ikke med noenslags trolldom. Om de som således listet sig til å se på og overvære slike seremonier, — om slike sa man at de hadde onde öine. Anne Lehmoinen visste om nyttige og gode råd og regler både for mennesker og kreaturer. Hvis kuene stod i fjöset og skalv og mistet matlysten, da var det murua som plaget dem. Da hjalp det å ha en murukvist (heksekast) hengende i fjöset, men den måtte ikke bæres over en vei som et lik hadde været fraktet efter, da mistet den sin kraft. Hvis man hadde kjøpt en ku eller hest, så skulde de leie dem like inn i stuen og la dem ete av et fat på bordet, da blev de hjemmevante med engang og trivdes bra. Hvis en okse ikke kunde bedekke kua, tok man vass-såstangen og stakk mellem oksens ben. Syv dager för korsmesse, 3die mai, skulde alle bjeller legges i en maurtue, og om korsmessesmorgen skulde de settes på krötra. Og så skulde gjetergutten gå tre ganger rundt fjöset og lese Fader-vår. Da kunde intet ondt hende buskapen om sommeren. Den som stelte med kuene, pleiet å stå på en forhöining i fjösdören med det ene benet så höit i været at kjörne kunde gå under det — første gang de skulde

slippes om våren. Da kom kuene sikkert hjem om kvelden, de la sig ikke til ute. På en gård i nærheten av Revholt kirke, skulde kuene slippes en søndags morgen. Budeien stod med det ene benet høit i været, og kuene gikk fint under — like til storoksen kom. Den tok budeien på ryggen og drog avgårde med henne. Like efter begynte de å ringe til messe ved Revholt kapell. Oksen som hørte klokkene, trodde at det var kubbjeller, satte avsted i fullt gallop like til kirken, og stanset ved kirkeporten så tvert at budeien stupte på hodet ned blandt kirkefolket, som forundret sig på hvem som kom ridende på en okse til kirken. Budeien stakkar, blev så skamfull at hun ønsket hun kunde synke i jorden der hun lå. Heldigvis var ingen skade skjedd, de fleste visste nok hvordan det hadde gått for sig. Hvis en ku blev slaktet eller solgt, så måtte en ting eller gjenstand settes i båsen, så den ikke skulde stå tom. Før man leverte et kreatur som var solgt, tok man en liten hårdott av nakken på det og stakk det enten under skjørtelinningen eller bukselinningen, — eftersom det var konen eller mannen som solgte dyret. Det var for at dyret ikke skulde ta gårdens lykke med sig. — Blir et kreatur borte, så er det enten jorden eller skogen som gjemmer det. Er det jorden som gjemmer det, så mister det livet. Er det skogen som gjemmer det, blir det fetere. For å få det fra skogen pleiet man å kaste en sølvkilling i skogen i den retning man mente kreaturet var bortkommet. — Var man ute på sjöen og ønsket medvind, så kastet man en sølvskilling til den kant man vilde ha vinden fra. Det kalte man å kjøpe vind. Hvis man langfredags morgen gikk til fjöset og tok omkring testiklene på sauebokken, så kunde man om våren finne såmange fuglere der man vilde. — Hvis man ikke vasket sig på langfredagen, var man kvitt myggeplagen om sommeren. — Hundrevis av slike gode råd kunde Anne Lehmoinen. Jeg nevner her bare de viktigste. — Menneskeben bruktes mot alle slags sykdommer. — Når man rørte ved en död, blev man kvitt enkelte sykdommer. — Mot gikt gned man det angrepne sted med menneskeben. — Vannet som man hadde vasket et lik med, kunde helbrede de fleste sykdommer. — Snarefangere brukte å gni sine snarer med menneskeben som var tatt fra kirke-

gården. For å råke alt man skjöt på la man noe av en dödsskalle mellem krutet og kulen. Kirkejord strødde man i skogen hvor man ønsket fugl, likeså kastet man kirkejord i fiskevann for å få fisk. Bar man kirkejord på sig, blev man modig. — En hest kunde gjøres halt, hvis man slo en spik som var tatt fra en likkiste, i hestens fotspor. — Blev smörkjernen bortskjemt så det ikke blev smör, så skavde man tre små smuler av en sølvskilling og slapp ned i kjernen. Da blev det smör. — Ingen måtte greie eller klippe hår ute, hverken på mennesker eller dyr. En som vilde dig ondt, kunde få fatt på det, lage kuler av det og sende ut finnskudd. Hestene på Kalneset blev engang maktstjålet, de hverken åt eller drakk. Ingen visste hvem som hadde skjemt dem bort. Men slikt kunde man sende tilbake, hadde vedkommende ingen dyr, så gikk det ut over ham selv. Det blev sendt ut et trollskudd fra Kalneset. Da stupte Pekka Sikkamäki, en trollmann på svenske siden. — Det er to slags trollskudd: finnskudd som kommer fra luften og jordskudd som kommer fra jorden. Med trollskudd kan man påføre mennesker eller dyr sykdom og död. På svenskesiden var det to finngubber som blev uvenner. De förte en ren utryddelseskrig mot hinandens kreaturer. Da så alle deres kuer på begge sidér var döde av finnskudd, så möttes gubbene og rök ihop. Den ene var liten og veik og hadde ingen utsikt til å klare sig. Han grep sin motstander i håret, tók en hel neve hår og satte på sprang. Men han blev innhentet og måtte levere tilbake hvert eneste hår. Hadde han fått bare tre hår, så kunde han ha gjort kule og sendt ut trollskudd mot sin fiende. Nu måtte han ta tiltakke med en herlig omgang juling. — Ormen er et godt merke; å möte en orm er et godt möte. Med ormer som er fanget om våren för gauken galer, kan man helbrede eksem og alle slags utslett. Ormen skal kokes og suppen må spises av den syke. Gamle Klint-Nils hadde alltid tre, fire ormer hengende i treklyper på låveveggen. Han tók dem tidlig om våren, satte en treklype over nakken på dem og hengte dem på veggen; de måtte tas levende og dö av sig selv, ellers hjalp det ikke noget om man spiste dem. — Hytiäinen gav sine sönnér orme fett og björneister,

så de skulde bli sterke og bistre. Dessuten blev man klok og vis om man spiste slike ormer.

En finnkjerring kokte engang ormesuppe, men så måtte hun ut et öieblikk. En liten gutt som var i stuen, tok og dyppet en brödbit i suppa og spiste den. Da kjerringa kom inn, sa gutten at snart skulde lehmä (kua) få en rosete kalv. »Å tröste og bevare mig», sa kjerringa, »har du nu smakt på suppa»? Hvis noen har været så heldig å hindre en orm i å sluke en frosk, kan han greie med alle barnefødsler om de er aldri så vrange. John Rörkullen Lekvatnet, som engang hadde hindret en orm i å sluke en frosk, blev siden hentet ved alle vanskelige barnefødsler. — Man kan undertiden på finnskogen ennü finne små runde stener, såkalte ormestener. De er trillende runde og omtrent så store som en nött. En slik sten anses for lykkebringende og er nyttig til mange ting. For å få tak i stenen, må man henge en levende orm i en silkesnor; innen ormen da dör, så föder den en slik sten. — Ormen har alltid spillet en stor rolle i finnenes liv. Det fortelles ennu en mengde sagn om lindormen, som var så stor som en tömmerstokk; den kunde leve i hundreder av år uten mat, men bare en dag uten vann. Den holdt til i vannet. En finngubbe som het Jakob, fisket engang i sjöen Helgen. Han blev overfalt av en slik orm. Han hadde gevær med sig i båten og skjöt en kule like i ormen, men da blev den så rasende at han måtte ro i land og springe det forteste han kunde for å berge livet. Skuddet hadde nok gjort virkning allikevel, for ormen fantes siden död ved en liten holme överst i Helgen; den var så tykk som en vassbötte og lang derefter.

En annen mann blev på Sidselberget overfalt av en slik kjempeslange; han også reddet sig ved å springe fra slangen.

Ole Mathisen Kalsjövik, eller Renki som han almindelig kaltes, var også i beröring med en slik veldig orm en höst han drev på med å sette ut fuglesnarer. Han hadde satt ut sånn omtrent et hundre snarer og satte sig ned på en stor vindfelling for å hvile sig litt. Han tok frem tobakk og kniv og begynte å karve i pipa. Da han hadde karvet tobakken,, stakk han kniven i trestammen som han satt på. Men da blev det liv; trestammen blev plutselig levende, den slo bukter og slengte Renki langt

tilskogs. Han hadde satt sig på en stor lindorm. Det er ikke godt å vite hvem som blev mest forskrekket, Renki eller ormen. Ormen for avgårde som et oljet lyn med kniven i ryggen, og siden har den ikke vist sig på disse kanter. — Hadde man et gevær som var dårlig, blev det bra hvis man fikk narret en levende orm i løpet, og så skjöt ormen ut. En mann på Kalneset prøvde på denne måten å gjøre en fillebøsse bra, med den følge at geværet gikk i bare biter. — De gamle finner bar alltid en pung med tre ormeskaller i, da var man skyddet mot alt ondt; jeg har sett flere slike trollposer. Slike trollposer inneholdt meget rart, først og fremst orme-hoder, tenner av alle slags rovdyr, ja, de kunde til og med inneholde en dödningeskalle.

Lenge efter døden kunde et bra menneske virke gjennom sin döde kropp eller rester derav. Man rökte den döde i badstuen og liket blev bevaret. Sålenge man beholdt det, så blev eiendommen skjermet mot alt ondt. Enkelte nektet til og med å kjöre bort et lik, da de mente at det var det samme som å kjöre bort lykken. Man brukte gjerne en hodeskalle til å la kalvene drikke av, de blev da fete og trivelige. — Vi har för hört om brödrene Haljanen og deres kjeltringstreker. En av de samme brödrene bröt sig inn i et stabbur på Fall og stjal matvarer og forskjellige andre ting. Fallmann som den tid bodde på Fall, trollet sykdom på tyven, slik at han ikke kom lenger enn til Hekkisköia för han blev liggende. Han lå i ni uker innen han döde. Han blev begravet i en jettegrop, men der holdt han slik faderlig leven om nettene at det var ikke nattero å få for dem som bodde rundt om. Folkene i Gråberget tok derfor liket og senket det i Kottersjöen; de beholdt hodeskallen, som de brukte til drikkekopp for kalvene.

Kari Gråberget kom senere til Bresjöberget med hodeskallen, men Kersti, kjerringa der, vilde ikke bruke den. Kottersjön er så dyp at der måtte Haljanen slå sig til ro. Vannet kunde nok komme i oprör sommetider, og da mente folk at det var Haljanen som rörte på sig, men det blev lest så kraftige bönnen da han blev senket i sjöen at han måtte pent bli der. Hodeskaller og menneskeben blev anset for lykkebringende, og blev tatt hvor man kom over dem.

For sykdom bruktes også den såkalte smöining. Man tok

den syke og smöiet vedkommende gjennom en naturlig ring eller et hull i et tre. Det hender sommetider at et tre eller en gren kan vokse rundt i en ring, så det blir et hull eller en åpning. Et slikt tre eller en slik ring kaltes for Umpiainen (Smöitræ) og hadde magisk kraft. Hvis man smöiet eller trakk den syke gjennom et slikt tre, blev vedkommende helbredet for all slags sykdom. De nyfödde barn blev alltid dradd gjennom en slik ring for at de skulde trives, vokse og bli friske og sterke.

På Avundsåsen fins ennu et slikt trolltre, det kalles for trolltreet i Avundsåsen og står der fremdeles. Domprost C. W. Bromander, som omkring året 1900 var vice pastor i Norra Finnskoga, forteller at en gammel kjerring der, Britta Olsdatter, alltid brukte nevnte tre når hun blev syk. Hun kröp mot solen tre ganger gjennom hullet i treet, sputtet og gikk derfra uten å se sig tilbake. Hadde noen tilfeldigvis sett henne under smöiningen, så var andakten ödelagt og måtte gjöres om igjen. Noen annen doktor brukte Britta aldri, og hun trodde fullt og fast at hun fikk sin helse gjennom treet. — Det var langt til doktor og jordmor i hine dager, de fikk greie sig som de best kunde. De var barn av sin tid, de trodde fullt og fast på trolldom, magiske kunster, og det er ikke noe rart i det. Tenker vi på de forhold som de gamle finner levde under, langt borte fra folkeskikken, så blir troen på trolldom og overnaturlige vesener nokså naturlig.

Ennu fins det folk på finnskogene som kan mere enn sitt Fader-vår. Ikke langt fra Rögdåfors lever en finnekjerring (Räiski-Kaisa) som kan både trolle og spå. Nu en sommer (sommeren 1933) blev en ku borte fra en plass derborte. Man lette efter kua en hel uke, uten resultat. Tilslutt gikk den som hadde mistet kua, til Räiski-Kaisa, og hun fortalte at kua satt fast på et nærmere angitt sted. Man gikk dit, ok ganske riktig, kua satt fast med det ene bakbenet, og lårbenet var brukket tvert av. Det var liv i kua, og hun var så törst at hun drakk alt det vannet hun fikk innen hun blev slaktet.

Ole Eriksen — födt 1814, död 1905 — var som för nevnt, alle sine dager en stor trollmann. Like til sin död var han helt åndsfrisk og rask. Til å stemme blod var han en mester, og han visste råd og bot for alle slags sykdommer hos mennesker og dyr.

Han brukte sin visdom til å gjöre godt for folk og fe, å trolle sykdom og ulykker på folk, det fikk man ikke Kesten til. Han måtte som så mange finner dra ut for å tjene föden. Han drog til Fredrikshald for å la sig hverve, men han blev ikke antatt, han var for liten av vekst. Han fikk så arbeide på sagbruket på Haslund, hvor han blev en tid utover. En av sagmannskapet kom en dag med foten sin bort i sagen, så hele fotbladet blev skåret tvers av. Han holdt på å forblö, to læger kom öieblikkelig tilstede, men de fikk ikke blodet til å stanse. De befalte da å gjöre et plogjern gloende for at brenne sårflaten og på denne måten stanse blödnigen. I det samme kom Kesten gående; han trampet i gulvet og skrek nokså hvasst; »Her behöves ikke noen hete jern». Blodet stod öieblikkelig, hele sårflaten blev aldeles hvit. Doktoren blev så forskrekket at han slapp det rödglödende jernet. Det tendte fyr på gulvet og holdt på å anstifte ildebrand, heldigvis var mange mennesker tilstede så branden blev slukket straks. Doktoren sa siden: »Pass dere for den mann, det er en farlig kar, for han er finne og kan mere enn sitt Fader-vår.» Kesten blev brukt meget til å stemme blod, slik som det også för er nevnt. Han blev ofte hentet til fester og danser, hvor folk sloss og brukte kniv så blodet flöt i strömmen, men straks Kesten kom, stanset blodet med ett. Det var gutt som kunde sine saker, men som sagt, han brukte sine kunnskaper for å hjelpe folk. Hvorledes man kunde trolle sykdom og död på et menneske, det fortalte Kesten, men han selv hadde aldri gjort det.

Hvis man hadde en uvenn som man vilde rydde avveien, så skulde man en söndagsmorgen, mens presten holdt preken, gå tilskogs og i et stort tre skjære ut et billede av sin uvenn. Så skulde billedet döpes efter ritualet og gis det samme navn som vedkommende hadde. Alt dette måtte gjöres mens presten forrettet. Nu var allting ferdig til å påføre vedkommende sykdom eller död. Hvis man slo en spiker i billedets panne, så blev vedkommende syk sålenge spikeren satt der, slo man en spiker i hjertet, så döde vedkommende. För kunde man undertiden finne slike bilder i skogen, de kaltes for mies-kuva; å utrydde sin uvenn på denne måten kaltes for: »Ne tappoivat toinen toisanne»¹.

¹ Ordlaget nevnt i OLE MATSONS optegnelser, Norvegia 2, s. 204.

Et slikt billede stod ennå i 1910 i Sæterberget på Kongsrudskogen, hvor Johannes Hågensen hugg kostved. Billedet var innskåret i et stort gammelt oretre og bar årstallet 1812. Johannes felte treet, men öksa rök i filler. På Karttula (Kartberget) skog fant en opmåler, Olaf Kvernbakken, et slikt tre 1933, som antagelig står der ennå. Borte på de svenske finnskoger skal det ennå stå slike trær¹. I året 1904 holdt vi på å blinke tømmer borte ved Ria. Kesten var ennå frisk og rörig, han sa ikke stort, lå for det meste, men var ute en gang i mellom og så på været. Det lå en masse tømmerhuggere i Ria den hösten, svensker og andre utenbygds.

En dag vi kom fra skogen, kom det på tale at veien til Furu-berget var så nedfelt og full av kvister og bar at det var slemm å ta sig frem. Kesten lå på senga, han sa ikke noe, og vi som pratet, trodde sikkert at Kesten ikke hørte noe av det som blev sagt. Om kvelden da alle tømmerhuggere var kommet inn, stod Kesten op, trampet i gulvet og skrek: »Hvis de ikke gjør veien til Furu-berget ren for topp og kvist, så skal de få med mig å bestille, — her kan behöves både prest og jordmor». Allesammen kvakk i da Kesten så brått skrek op, men andre dagen blev veien til Furuberget ren for kvist og stokker. Kestens befaling blev respektert og etterpå passet huggerne sig for å felle ned veiene. Det var ingen som vågde å rote i Kestens greier, de fikk han nok ha ifred. De som prøvde å stjele noe fra ham, måtte pent bli stående med det stjålne til Kesten kom og löste ham og gav ham fri. For å holde igjen tyven, brukte han å trekke tråder av et likklæde som hadde været svöpt om et lik; trådene blev bundet om de gjenstander som han fryktet vilde bli stjalet. Hvis nu tyven kom og tok dem, så blev han stående, han kom ikke av flekken. — Den første betingelse for å bli en stor trollmann var at man måtte ha alle sine tenner, i behold. Mistet man tennene, så hjalp det ikke stort hvorledes man leste. Gamle trollmenn som hadde mistet en del tenner måtte ta en kniv i munnen, for hvis man hadde stål i munnen, så bet trolldommen. Engang under et slagsmål på skogen hadde en finngutt fått et farlig knivhugg i låret, han holdt på å forblö. En sprang til Kesten og bad om hjelp.

¹ Sml. GOTTLUNDS dagbok, Värmland förr och nu 1932, s. 233 ff.

Kesten, som da var litt tilårs og hadde mistet et par tenner, rev kniven op av sliren, stakk den mellom tennene og leste bönnen. Gutten som lå og blödde langt derfra, blev hjulpet, blodet stanset med det samme. Det var flere böonner for blodstemming. Kesten pleide å si:

»Nu skal blodet stå som stenger
i mark og stubber og brente bråter».

En annen trollmann brukte å si:

»Du skal stå
som dommeren stod

i helvete». (Han hadde dömt urett og visste om det).

Alle böonner måtte naturligvis fremsies på finsk. — Sputt er også en livssaft som det er kraft i hvis den blir brukt på rette måten. Alle trollgubber spyttet alltid når de drev på med hemmelige kunster. Med sputt kunde man forhindre meget ondt. Å möte en katt var således et dårlig möte, men spyttet man tre ganger efter katten, blev det et godt möte. — De gamle trollgubber spyttet alltid på kroken når de var ute og fisket, da måtte fisken bite. — Hvis en hest blev sta og ikke vilde dra lasset, så skulde man spytte mellom bidslet og hestehodet, for der satt sikkert den som holdt hesten igjen; spyttet man der, så blev hesten fri og kunde atter dra lasset. Alle avsondringer fra kroppen var det makt i. Man kunde helbrede syke kreatur med urin, kalvene fikk drikke urin forat de skulde bli fete. Hvis man hadde en brödbit i armhullet til den blev fuktig av svette og siden gav den til et kreatur, så fulgte dette siden efter som en hund. Om man vilde feste en kvinne — eller mann, så ga man vedkommende et eple som var båret i armhulen. Struma blev man kvitt hvis man lot en morder ta sig om halsen. Om en ku ikke vilde bli med kalv, så skulde husbondens benklær henges over ryggen på kua. Om et barn blev vått om natten, ga man barnet halen av en mus som blev fanget levende; man tok halen og lot musen löpe. Halen blev blandet med mat som barnet fikk spise. Hvis et ektepar ikke fikk barn, så skulde man slå kvinnen bakfra med en salmebok idetsamme hun skulde gå gjennom kirkedören.

Solen er den gode makt, alt ondt må flykte når den står op.

Alle ting får sin næring fra solen. På finnskogen får ikke noe tõi henge ute om natten, for da er alt ondt ute, og det kunde bli i tõi. Hvis man kommer inn i et hus hvor ingen folk er inne, så skal man allikevel hilse, det fins usynlige overalt, og dem skal man holde sig tilvens med.

Man fikk ikke skjefte skaftet på en öks i samme rum som en fruktsommelig kvinne befant sig, for da blev hennes födselsleie smertefullt, det hendte sommetider at kvinnene ikke kunde föde för öksen blev tatt av skaftet. Hvis et barn begynte å skrike når presten öste vann på det under dåpen, da fikk vedkommende barn sangstemme, det hendte at fadderer som holdt barnet til dåpen, klöp barnet for å få det til å skrike, så det skulde få sangstemme. Hvis dåpsvannet blev slått utover en sten, så blev de som var döpt i dette vannet tidlig barskallet. Hundrevis av slike knep og gode råd kunde Kesten. De kunde gjöre det utroligste de gamle finner. Om en kvinne borte ved Viggen som kaltes for Suo-Liisa (Myr-Lisa), fortelles det at hun kunde få alle skogbrander til å stanse av sig selv hvor hun vilde. Ennu den dag i dag sier man i Nyskoga: »Myr-Lisa frir oss fra ilden». Om en annen stor trollmann i Nyskoga fortelles det at engang da låven hans brente, reddet han de andre husene ved å gå rundt omkring dem. Kesten var også en flink spåmann. Han kunde sikkert forutsi hvordan året skulde bli. Om Mikelsmesskvelden gikk han bestandig ut, og da kunde han lese på vintergata (melkeveien) som i en bok hvordan året skulde bli; det slo aldri feil. Borte på Viggen lever enu en gammel finne Pål-Ola. Han også er så sikker til å spå at det er rent utrolig. Han forutsier når sneen skal komme, og når den skal gå vekk, når sjöene skal legge sig og når de skal være isfrie om våren, det er så sikkert som amen i kirken. »Sjöene skal op på den og den dag», sier han, og det stemmer alltid. Han har nu i årrekke forutsagt på hvilken dag Rögden skal være isfri, og det stemmer på dagen. Kesten levde det meste av sine dager i Ria, hvor han også döde, 91 år gammel. De siste årene bodde han hos Lars Ria, men stedet hvor huset hans stod, kalles fremdeles for Kesten. På et sted, kallet Marraskjula, var det engang dansemoro. Det blev slagsmål og en mann blev så stygt

knivskåret at han holdt på å forblø. Det blev sendt bud til Kesten; han begynte å lese sine bønner og sa til budet: »Nu kan du gå. Nu skal blodet stå om manden er av på midten». Johannes Orainen som lever på Grue Finnskog, fortalte mig det forleden. Han var som smågutt med på den dansen. Han skulde engang lære å stemme blod av Kesten. Men det var så kraftige bønner at han våget ikke.

5. Vänshöyän-Joppi.

En meget farlig og slem trollgubbe nord på skogen var Vänshöyän-Joppi. Han var ikke som Ri-kesten en snild og hjelpsom trollgubbe, som brukte sine kunster til å hjelpe folk og fe mot alt ondt. Nei, tvertimot. Vänshöyän-Joppi brukte sine kunster til sin egen fordel. Fikk han ikke sin vilje fram, så truet han med alt ondt, og hjalp ikke det, så trollet han sykdom og elendighet på vedkommende. Han var en ren landeplage for traktene omkring. Folk var så redde for ham at de ga ham alt hvad han pekte på, bare for å bli kvitt ham. Engang kom han til Pekkola på Lövhaugen og bad om litt ferskt kjøtt. Da han ikke fikk noe, begynte han å true med alle slags ulykker. Pekkolainen, mannen i huset, sa at han hadde ikke noe kjøtt, han fikk se å komme avgårde og det litt fort. Joppi måtte avsted. »Men», skrek han, »det skal ikke bli lenge för det skal bli kjøtt nok».

Dagen efter kom bjørnen og slo ihjel nesten alle Pekkolainens kuer. Joppi hadde stemt björn på dem. Det var straks östenfor Pekkola kuene beitet da bjørnen kom og begynte å grassere blandt dem. Det blev liggende döde kuskrotter overalt på myren, så det blev nok av ferskt kjøtt. Anttilan-Pekka var engang ved kverna ved Håven og mol. Han hadde båret flere sekker dit, så han hadde maling en lang tid utover. Da det led ut på dagen, kom Vänshöyän-Joppi også med en sekk bygg som han skulde male.

Den som kommer först til kverna, skal male först, er en gammel uskreven lov som fremdeles gjelder; men det vilde

Vänshöyän-Joppi ikke vite noe av, han vilde male först. Det vilde ikke Anttilan-Pekka gå med på, og så blev det uvennskap.

Joppi begynte å true med alt ondt. »Jeg skal stemme björn på kuene dine, jeg skal sende trollskott på hesten din, og på dig selv skal jeg sette både bylder og vannkoppa, hvis jeg ikke får male först», skrek Joppi så det ljomet. Pekka som nok kunde mer enn sitt Fader-vår, lot sig ikke skremme. Han gikk rolig til Joppi og gav ham en helsingsnoka, så blodet stod ut av både nese og munn på Joppi. Joppi falt baklengs så lang han var, kom sig op, tok tilbens og efterlot sig både kornsekken og kassen (meisen). Nogen björn, trollskott eller noe av alt det onde han hadde truet med, så Pekka ikke noe til. Han visste meget vel at trolldommen ikke virket hvis han fikk ut blod på trollgubben innen han fikk begynt med sine kunster. Joppi blev et bedre menneske efter kuren, han sluttet med å true sig til alt han hadde lyst på. (Anttilan-Pekan Aksel.)

6. *Spökeriene på Valkun-aho.*

Sommeren 1900 begynte det å spøke på Valkun-aho, en plass ved Nord-Rögden like ved grensen på den svenske siden. Det var rent forferdelig hvor det spøkte hele sommeren, dag som natt. Valkun-aho blev berömt over hele Sverige, det kom videnskapsmenn, doktorer og prester fra hele Sveriges land, avisene skrev lange artikler, men ingen kunde finne noen naturlig lösning på det. Det gikk sommetider voldsomt for sig der. Gryter, bonker, kopper og kar for veggimellem så det var rent livsfarlig å være inne. Kjerringa der skulde kjerne smör, men römmen for tur kjerna og rundt over vegger og tak. Kossila-Ola som var litt trollkyndig, kom og skulde skremme vekk de onde ånder som huserte der. Han ladde en gammel dundrebösse med krutt, salt, pepper og forskjellig, og da det var som værst, fyrte han av skuddet. Men da blev det liv, ovnsdöra gikk op, så røyk, damp og ildmörje stod ut som av et ildsprutende berg, stua blev full av røyk og damp, og allting for veggimellem, murpipen på taket for avsted som en ballong og satte sig på låvetaket, hvor den blev sittende som var den muret der. Ole Henriksen, Rotbergs skole-

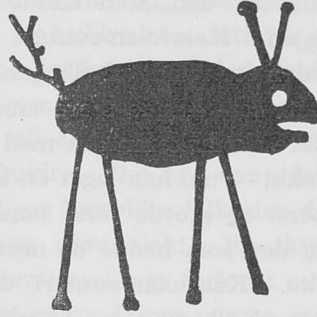
mesteren, som selv har fortalt dette, trodde ikke større på spøkelsener og gikk dit for å se hvordan det gikk for sig. Han begynte med bönn, sang en salme etterpå, og alt var stille og fredelig. For å være sikker, skulde han bli der natten over. Han fikk sig mat, tendte pipen og la sig ned på sengen for å hvile litt, han la hendene under hodet og tok det makelig. Det var nok ikke så farlig med spøkelsener allikevel. Best som han ligger og røker, så kommer kaffebrenneren, som hang borte ved ovnen, flyvende tvers over rummet og begynte å slå skolemesteren over fingrene så det gjorde riktig ondt. Skolemesteren blev harm. »Jeg orket ikke bare mig, jeg svor litt», sa han, »men intet hjalp». — Folket måtte flytte ut av huset, men noen måtte bli igjen for å passe på gamla, som var blind og sengeliggende. Hun døde imidlertid snart, og huset har stått öde siden; ingen har våget å bo der. Folket deromkring mente at gamla som all sin tid hadde faret med trolldomskunster, hadde tatt så mange menneskeben fra kirkegården at hun nu da hun blev gammel, blind og syk, ikke lenger kunde holde greie på dem. Nu kom eierne av alle disse ben og vilde ha sitt.

7. Melkeharen eller tussegutten¹.

Kjært barn har mange navn, og i sannhet, ingen var kjærere hos husmödrene på Finnskogen for hundre år siden enn tussegutten eller melkeharen. Dens rette finske navn er *para*. Den kaltes også for *melkepuken*. Det var et vesen som blev til efter meget arbeide og trolleri, men først ferdig var det også gutt som kunde gjøre nytte for sig. Dens opgave var å fare rundt i alle fjös om natten og suge melk av kuene, bare litt av hver ku, så det ikke skulde merkes såmeget. Når den så var fylt med melk, sprang den hjem og fylte i en eller flere melkebonker, som måtte stå ferdige med en aldri så liten skvett melk i, slik at tussegutten kunde vite, hvor han skulde levere melken. Det var utrolig hvor langt en slik tussegutt kunde springe. Gamle folk påstod at den sprang over sju kirkesogn på en natt. Men da var den også full av melk når den kom hjem. Alle forstandige husmödre hadde

¹ Sml. Norvegia II, s. 218 ff.

tussegutter i gamle dager. Gamle Lauri Lehmoinen, som døde på Grue gamle hjem for mange år siden, fortalte, hvordan man laget en slik tussegutt. Man tok en gammel utslitt skinnlue, fylte den med ni forskjellige slags ullgarn, hekter og kroker, — slike kroker som på spinnerokken fører tråden, måtte være med, ellers blev det ingen tussegutt. Alt dette fylte man i skinnlue og bant

Melkeharen (para).

den sammen, så den fikk noenlunde skikkelse som en hare. Til ben bruktes fire store strikkepinner av lønn. De måtte være brukte, strikket med, ellers var de ikke noe tess. Til örer bruktes to mindre strikkepinner og til öine to sølvknapper (arvesölv). Munnen måtte være såpass stor at den kunde gape over pattene på kua. Til rompe måtte det være en liten kvist av lindetre. Tussegutten var nu ferdig, men det verste var igjen: å få liv i den. Det måtte gamle erfarne folk til det, det nyttet aldri for nybegynnere. Man måtte ha kvister av ni forskjellige slags lövtrær, og med disse kvister skulde tussegutten piskes i ni torsdagsnetter efter hverandre, fra solens nedgang til den gikk op. Det måtte være to om det, for en måtte piske stött. Ikke fikk de snakke, ikke foreta sig noe, bare piske på og uophörlig gjenta följende trollbönn: »Kuka tässä on näkemässä, kuka tässä on kuulemassa, ja kuka tässä on näksimässä, kun ei para synny». Hvilket betyr: »Hvem er med og ser, hvem er med og hörer og hvem er med og varsler så puken ikke blir til». Hvis noen lå på lur og så på, så blev det ingen puke. Hvis nu alt var riktig gjort, så blev det liv i tussegutten den siste torsdagsnatt, og den var straks ferdig til å begynne. Tussegutten kunde skytes med arvesölv. En mann på Purala (Puranstorp) skjöt engang en slik puke som sprang om nettene og suget melk av kuene. Tussegutten kunde også uskadeliggjöres på en annen måte. Hvis man, der tussegutten brukte å springe, fant *paranpaska* (puklort), og man pisket den med ris av ni slags lövtrær, så blev tussegutten uskadeliggjort; men hvis eieren av tussegutten kunde låne en

ting av den, som hadde pisket, så blev tussegutten like god igjen. Kaarlolan-suutari (Karlstorpskomakeren) som på den tiden for rundt på Skogen og gjorde skor av lær til folk, var nok gutt som kunde mere enn sitt fadervår. På den tiden behövde ikke skomakeren dra med sig så meget verktoi og en diger leste-sekk, — nei han laget en lest til den i huset som hadde de største bena og gjorde först hans sko ferdige, så laget han om lesten til den som hadde de neststörste bena, og så videre til alle fikk sko. Kaarlolan-suutari var engang på en nu utlagt plass som het Viilhotto-aho (römgrautbråten) og gjorde skor. Familien der var nokså stor, men enda fikk de viilhuttu (römgraut) til hver dag. Skomakeren skjönte nok hvordan det hang sammen, men sa ikke noe. Så en natt på morgenkysten våknet skomakeren av at det var noe som tuslet rundt på gulvet og skrek: »Bonke, bonke!» — »Minä sullen annan punkan» (jeg skal gi dig bonke), skrek skomakeren, tok remmen og slo til tussegutten så melka skvatt. Husmoren hadde glemte å sette ut bonke til tussegutten, så den visste ikke, hvor den skulde levere melken. Siden fikk skomakeren sove i fred om natten, — de glemte nok ikke siden å sette ut bonke til tussegutten. Det var flere måter å lage en slik tussegutt og få liv i den, men den her omtalte måte bruktes mest på Grue Finnskog. Av andre trollgubber har jeg hört at tussegutten for å leve måtte suge blod av husmorens venstre ringfinger, som alltid måtte ha et åpent sår. »Men», sa Lauri Lehmoinen, »tussegutten måtte da leve av all den melka den hadde i sig, den ga ikke alt ifra sig, noe måtte den ha selv».

8. *Huldra eller skogsrået.*

At det på finnskogene har været bergfolk og hulder er det ingen tvil om. Huldren kaltes almindeligst for skogsrå, som også er det svenske navnet. Navn som Huldretjernet, Råberget, Råbekken med flere tyder på at huldrene har været tallrike her på Skogen. Huldretjernet som ligger straks vesten for sjöen Helgen på Grue Finnskog, er et vidunderlig vakkert skogstjern, som huldra pleiet å speile sig i om morgenen i solrenningen.

Hvis man St. Hans morgen innen solen stod op, listet sig til tjernet, kunde man aldeles sikkert få se huldra som satt på en stor sten like ved vannet og spilte sig. Stenen er aldeles blank-slitt. Huldra viste sig alltid for folk som en fager kvinne, som på alle vis prøvde å lokke mannfolk til sig. Det fortelles om flere menn at de levde sammen med huldra. Det fins ennu folk på Finnskogene som er av huldreslekt, og om slike folk sies det at de kan aldri bli fattige, for de er av rompeslekt. En skogvokter på svenskesiden som hette Wetterstrand, var forlovet med en huldre som bodde i Råberget. Wetterstrand som var en stor jeger, kom engang på en jakttur til Råberget hvor han møtte huldra. De blev glade i hverandre, og Wetterstrand fikk besøke huldra hver torsdagskveld inne i berget. Huldra var meget glad i ham, og lovde ham gull og grønne skoger, hvis han vilde trolove sig med henne. Wetterstrands forhold til huldra blev snart kjent, og det blev diktet en lang vise om det. For ca. femti år tilbake kunde alle visa om Wetterstrand og huldra, eldre folk kan ennu noen vers, men hele visa har det været umulig å få tak i. Det skal finnes folk langt borte på Hof og Aasnes finnskoger som ennu synger den. Det heter i visa at hun hadde langt utslått hår og et belte om livet av det rødeste gull, det strålte omkapp med sølen. Hun sa til Wetterstrand: »Wetterstrand — Wetterstrand, trolover du mig, så skal vi bli de to rikeste på jorden». Wetterstrand blev så forelsket i henne at han ikke kunde vente til den bestemte torsdagskveld, men gikk inn til henne en onsdagskveld. Det tålte ikke huldra, hun blev meget fornærmet, viste ham at hun hadde rompe, og bad ham pakke sig. Det heter i visa: »Du kopler dine hunder og gir dig straks avsted, for du har brutt det løfte som du ga mig». Noe skulde han dog ha til minne on huldra, hun laget det slik at han fikk trekninger i halsen; rett som det var, blev hodet rykket til venstre. Etter dette blev han lei traktene omkring Råberget (på Hof Finnskog) og flyttet sørover til Rögden, hvor han slo sig ned ved Rögdførs. Heller ikke der fikk han være i fred. Hans forhold til huldra var blitt berømt og visa om ham blev sunget av alle mennesker. Såsnart Wetterstrand viste sig, begynte folk å synge den. Den visa var likeså populær som visa om Hjalmar og Hulda var det i

sin tid. Wetterstrand gikk til den daværende lensmann Robsahm og fikk visa forbudt; det blev satt op en bot på femti kroner for dem som sang den. Nu först begynte man å synge for alvor — overalt hörtes visa. Wetterstrand blev tilslutt så lei av all den sangen at han sa op sin post og reiste til Jemtland. Sangen sluttet av sig selv, og visa blev glemmt.

Om en annen som het Per, fortelles det at han hadde en huldre til kone. Dette var på svenskesiden, og han kaltes for Rå-Per fordi han var gift med et skogsrå. Rå-Per var slem mot sin kone, men hun fant sig i alt, sa aldri noe hvad mannen så ellers gjorde. Engang da hun skulde hjelpe ham å sko en hest, blev han så forbitret at han slo henne med hammeren. Hun sa ikke noe da heller, men hun tok hestskoen fra ham og rettet den ut som ingenting, det var for å vise ham at hun hadde makten hvis hun vilde bruke den. Han blev siden meget bedre ektemann. — Om en kullbrenner som brente kull for et av de små jernbrukene borte ved svenskegrensen, fortelles det at han var gift med et skogsrå. Hun var også en prektig kone, arbeidsvillig og sterk, hun hjalp sin mann med kullbrenningen. De hadde avtalt at mannen aldri fikk komme uforvarende over henne, når han hadde været borte. Han skulde som tegn på at han kom, banke med öksehammeren på en trestamme. Engang han hadde været borte fra milen, vilde han se hvad kjerringa foretok sig. Han listet sig frem uten å varsle og fikk se en fæl trollkjerring med så lang nese at hun karret i kullene med den, og rompa dyppet hun i vassböten og skvettet vann over kullene. Han listet sig tilbake, knakket med öksa på en trestamme og kom frem, da var hun den samme vakre, flittige kone som raket i kullene med en jernrive.

Bergtroll og jetter har det været meget lite av på Finnskogene. Det kan nok forekomme enkelte sagn om byttinger og slikt, men de er fra andre trakter hvor bergtrollene har været mere tallrike. — De finske husmödre har som för nevnt været meget flinke. De försömte aldri å ha stål i vuggen hvor de nyfödde lå, så trollene og de underjordiske aldri fikk anledning til å bytte til sig noe menneskebarn. I min barndom hang saksen alltid fast i vuggen med en snor. Det var for at man aldri skulde

KAP. 3.

Boliger, klædedrakt og levemåte.

Det første boningshus som finnene opførte var *sauna* (badstuen). Den var tjenlig til alt mulig, i den badet de, i den levde og bodde de inntil de fikk råd og leilighet til å bygge sig et *pirtti* (pörte, rökstue). Det kunde være enkelte som ikke greide å bygge sig bastu engang, de opførte sig en såkalt *kota* (kåta, skjul). Det opførtes av lange stenger som reistes op mot ettre eller lignende, eller den reistes op av bare stenger i en cirkel med toppene mot hverandre, således at det blev en åpning överst for röken. Stengene las så tett som mulig og tettetdes med mose eller granbar. En slik kåta stod ved skolehusbadstuen mellem Tvengsberget og Lövhaugen i 1887 da dr. Petrus Nordmann opholdt sig på Grue Finnskog¹.

At det over Skogene har været en masse slike kåter — er uten tvil. Her er navn som Havukota (Barskjulet), Kusiaisikota (Maurskjulet), Kotalampi (Skjultjernet), Latokotasuo (Ladeskjulmyra) med mange flere. Savupirtti (rökstuen) og sauna (badstuen) var de to viktigste hus som finnene hadde. Alle finneplasser, hvor små de enn var, hadde sin badstu, hvor alle husets folk badet hver evige lördag, karer og kvinnfolk sammen; det var skikk og bruk, og ingen skammet sig over det. I min ungdom var det to kvinner i badstuen, den ene sørget for vann på badstuoovnen, den andre vasket mannfolka, hodet og ryggen — og pöste vann på så det blev en ordentlig dusj. Ennu har de fleste finnegårder sine badstuer. Nu bades det ikke så ofte, så engang om måneden, og nu er det ikke fellesbad, mannfolka bader först og så kvinnene.

¹ Sml. NORDMANN, s. 93.

Det er nu blitt slik stas med de moderne dampbad som bygges i de fleste tettbebyggede strök. Det er vel og bra, men de som ennå på finnskogene har gamle finnebastuer, bör holde dem i akt og ære — og bruke dem ofte.

De finske rökstuer i sin enkleste form skilte sig ikke stort ut fra badstuen. De var bygget efter samme prinsipp, men ovnen var kanskje litt bedre opmuret; dog fins ennå rökstuer som har badstuovn. På Rusala står ennå en gammel rökstue, hvor ovnen ikke er rappet, d.v.s. det er ikke brukt lere ved muringen. Ellers er de fleste rökstuer forholdsvis rummeligere og lysere enn badstuene, og ved hjelp av en stor trekkpipe av tre ledes röken ut av rummet, så kun taket og det överste av veggene er svarte av sot. Ovnen er en veldig stor stenovn som optar nesten en fjerdedel av rummets samlede gulvflate. Rundt foten på to kanter er det opført såkalte *pankko* (ovnsbenker) til å ligge eller sitte på. Rummet er rikelig forsynt med stenger (*parsi*, plur. *parret*) til å henge alt mulig på til törk. Ovnen er uten pipe, så röken kommer inn i rummet, hvorefter den går ut gjennom en trekkpipe som stenges og åpnes ved en luke som almindelig kalles for takluken (*lakeinen*). Om vinteren fyres den en gang i dögnet og holder da varmen nokså jevn dögnet rundt. Blir det for varmt, så åpner man litt på takluken og straks blir det frisk luft i rummet. Det er for lenge siden konstatert at det ikke er kommet noen tæringspatient fra steder hvor de har rökstuer. De er ikke akkurat så fine, men de er sunne. To ganger om året holdes det storvask i rökstuen, hver jul og St. Hans. Da vaskes veggene med sand, og taket skures med store koster av granbar som festes på lange stenger og kalles for slorer. Langbenker, stoler, bord, ja til og med huggestabben bæres ut og renskures. Det er en hård jobb for kvinnfolka, men så skinner det også av alt etterpå.

Ellers så vaskes rökstuens gulv og inventar en gang ukentlig, hver fredag. De forsvinner også mer og mer de gamle rökstuer. Efterhvert som ovnen blir opbrent, blir den kastet ut, og det blir innsatt moderne ovner (björnovner). På Nuttilla (Nordre Lövberget) var det for et par år siden en stor rökstue; veggene var til og med panelte og malte. Det var en lys, prektig,

gammel stue. Men så blev rökstuovnen for utbrent, så den falt ned; den blev kastet ut, og av den gamle rökstue blev det tre svære rum, med hver sin björnovn. Likedan på Kalneset. Pekka Karvainens gamle rökstue blev revet og en ny stue opført på den samme tomt. Nu er det bare syv rökstuer igjen på Grue Finnskog, og allesammen er snart så gamle at de faller ned av sig selv. På Brandval Finnskog står enu igjen på Havukota (Barskjulet), men den er ubebodd, så den faller snart ned. Det er de eneste rökstuer som enu står igjen på Finnskogene. På svenske-siden er enu tre igjen: Rusala i Nyskoga, Purala og Juhola i Östmark.

Nogen særskilt klededrakt (nasjonaldrakt) har det neppe været på Finnskogene. En hver fikk skaffe sig klær på beste måte, og finnene var støtt i beröring med folk fra de mange bygder på begge sider av grensen. De tok efter litt av hvert, så det blev som regel meget forskjellige drakter.

Finnejentene var meget glade i stas, de kunde derfor optre i de merkeligste drakter. Om Erik Puranens hustru fortelles det at hun var så fin at hun mötte på tinget i silkedrakt og med neversko på bena. En annen finnekjerring hadde staset sig med silkedusker i neverskoene¹.

Undertöiet var alltid av hjemmevevet lin. Kjolen var av randet eller rutet töi og for det meste glatt. Tröien (*höllek* som den kaltes) var av sort vadmél og glatt foran, hvor, den holttes sammen av hekter; den var meget utringet og som regel uten stas. På hodet bruktes törklær av hjemmevevet töi, blå, hvite eller röde med rutete kanter uten frynser; de blev knyttet under haken. Enu fins det gamle finnekjerringer som væver slike törklær og går omkring og selger dem. De brukes fremdeles meget på skogene. Strömpene var hvite. Skotöiet var i förstningen bare neverskor. Mannsdrakten var: bukser av elgskinn, knebuksen som blev hektet sammen omkring kneet — uten bånd og knapper og med lem foran. De var så sterke at de gikk i arv fra far til sönn.

Strömpene var blå eller grå, mest blå, og holttes oppe av

¹ Sml. NORDMANN, s. 102.

flettede bånd av flere farver med dusker. Vesten var av rödrandet ulltöi uten ermer — med store armhull, dobbeltknappet med metallknapper. Den kaltes for liv; om vinteren bruktes den med ermer. Frakken var av sort vadmel med en liten snipp bak og store metallknapper foran. Luen var av vadmel, en såkalt trindlue med eller uten skygge.

På bena hadde de neversko — eller lærsko med snösokker av vadmel eller skinn. Gamle Klint-Nils, som jeg godt kan huske, gikk alltid med neverskor, sommer og vinter. Om vinteren hadde han neverskor og snesokker, det var det varmeste skotöi som fantes, sa han. Jeg tenker at de fleste har hört tale om neverskomil. Når en finngubbe skulde ut på en lengere tur, så stappet han neverkonten full av neverskor, tok konten på ryggen og drog avgårde. Når han hadde gått sålenge at bena kom ut gjennom bunnen på neverskoa, så trakk han dem bare op på leggen, tok på et par nye neversko og ruslet videre. Når han var kommet til bestemmelsesstedet, talte han op hvormange neverskor det satt på leggen, så mange mil hadde han gått; satt det 5 skor på hver legg, så hadde han gått 5 mil. Derav kommer navnet neverskomil. Enhver som har fartet over Skogene, har nok merket at milene der er lange.

Senere blev klededrakten mere moderne, da vestgöter og numedöler for omkring på skogene og solgte klæsvarer og alt mulig. Nu er neversko ikke meget brukte, de brukes kun som töfler og stassko, men neverskomakere er det nok av ennu.

Sengestedene var på benker og gulv med myrströ og feld av kalveskinn under og sauskinnsfeld over. Mange hadde madrasser flettet av never til å ligge på. Den over Skogen kjente original, Per Lind, som nu er död, brukte til sin död en slik madrass.

Finneses kost var enkel men kraftig. I begynnelsen blev det med halm, agner, renmose, siljublاد og bark. Finneses nas-mätte spares til frö, det fikk ikke brukes för man hadde lagret litt, og selv da blev det brukt meget forsiktig. Det blev blandet ikke brukt bröd. Det vesle gran korn (rug) som de hadde, jonalkost var — og er fremdeles — römgrauten (viillhuttu), den brukes ennu når det skal være fint.

Navn som det för nevnte Vilhoto-aho (Römgrautbråten) forteller at de der har levet höit på römgraut. Deres daglige kost var *mutti*, som fremdeles brukes meget. Den tilberedes således: Litt vann has i en gryte med passe salt i. Når vannet begynner å koke, så has så meget mel (helst byggmel) opi at det slutter å koke. Enda litt mel settes til, og så röres det hele kraftig om med en trespa (*muttispä*), så gröten begynner å gryne sig, men kokka må passe på at den ikke blir svidd. Det er et tegn på at hun er forelsket. Den kan spises til melk, fleskefett, smör, sild og alt mulig. Den er meget kraftig og er like god kold som varm; den er så kraftig at av en porsjon er man mett et helt dög. Alle som har smakt mutti vil gjerne ha mer av den. *Pannurieska* (pannresk) tilberedes av revne poteter, vann og mel, og stekes i en panne med fleskebiter. Det er også en meget kraftig og god rett. *Hillo* er en slags gröt av tyttebær eller blåbær som blandes med litt mel og spises rå. *Penkkivelli* (benkevelling) er en slags velling som för bruktes nokså meget. Man rörtc litt mel i melk eller vann og spiste den rå; den kunde tillages på benken og kaltes derfor benkevelling.

Den smaker godt og er dessuten nokså kraftig. *Duppako* er en rett som lages av sur melk og varme poteter hvori has karve og salt. — Av alle disse retter er det römgrauten og muttien som fremdeles brukes, de andre retter blev borte da brödet kom i bruk. — Kjøtt og fisk var det nok av, for skogene var fulle av allslags dyr, og sjöene fulle av fisk. Foruten melk bruktes öl som blev brygget av humle og malt. Det blev holdt i passende gjæring ved en gjærkubbe av björk eller or. En slik gjærkubbe fins ennu på Tvensberget. Melken opbevartes i store knåtekopper. På den måten fikk man de beste filbonker. Under reiser og i skogen om vinteren opbevartes melken i store flasker av tre, hvori den kunde holde sig frisk og god i lange tider.

De var rene mestre i å dreie kopper de gamle finner. De satte opp dreiebenk i skogen der hvor de fant slike knåter. Det var ikke rare greiene de hadde til å dreie med, et lite hjul, en spindel og et par trær, og en spenstig unggran blev böiet ned og brukt som kraft. Snöret som festedes i grantoppen med den ene enden, gikk stramt om hjulet og festedes med den andre

enden i en trestamme. Så blev granen vippet op og ned, og hjulet gikk en omdreining frem og en tilbake, slik blev koppen drejet ferdig i skogen. Nu er det slutt på slike kopper, det fins kun enkelte eksemplarer igjen.

KAP. 4.

Jorddyrkingens århundre på Finnskogene.

Det 19:de århundrede begynte mørkt og tungt for Finnskogens befolkning. Grossererne i Kristiania var blitt eiere av alle finnskoger. Finnene blev nektet å hugge og brenne bråte, og følgen blev fattigdom, uår og hungersnød. Bernt Anker som drev stort skibsbyggeri, hugg en del store mastetrær på Vålbergskogen, og dem måtte finnene kjøre helt frem til Oslo. Så store var de trærne, at de måtte ha 7 hester for hvert tre når de skulde kjøres frem. Navn som Maståsen, Mastsvingen og Mastvegen viser hvor disse master blev hugget og veien de blev fremkjørt. Forøvrig var det ingen større drift i de Ankerske skoger. Skogene heroppe var omtrent verdiløse, ikke fantes veier og ingen flötningsleder i elvene og vassdragene, skogene fikk stå urörte. Det 19. århundrede begynte som sagt tungt og mørkt. Det ene uår fulgte det andre med regnfulle kalde somre; rugen råtnet på roten, og det andre frös bort. Verst var det i 30-årene. Da var det virkelig nød over Finnskogene. Den vesentlige föde var barkebröd blandet med mose og halmhakk. Folk sultet ihjel; på Rögden blev en gammel kone liggende og frös ihjel, likeså på Torgartjernet. Mellem Svulryn og Skasberget blev en kone liggende og frös ihjel. Overalt døde folk av underernæring. Små barn døde i hundrevis. På grunn av misveksten utbröt ondartede kreatursykdommer, så omtrent all buskap strök med. Det var en jammer uten like. Det blev i hast foretatt innsamlinger i bygdene omkring. Befolkningens velgjörenhet stod sin prøve. Det blev samlet inn ca. 80 tønner korn foruten sild og salt, som blev delt ut blandt finnene. Videre kom det inn omkring 1800 daler i kontanter, hvorav meste-

parten blev avsatt til et fond. Den verste nød var lindret, men uårene fortsatte ennu i mange år. Nu hadde finnene renter og avdrag å betale for sine gjenkjöpte eiendommer, så det knep nok hårdt mangen gang. Det så håplöst ut, men så kom de gode tider efter krigen 1870—71, da blev det anledning til å tjene penger. Skogene heroppe var omtrent verdiöse også da, men Finnskogene befolkning drog ut til Sverige: til Dalarne, Jemtland, Herjedalen, Helsingland, Gästrikland og Norrland drog de, der var penger å tjene med skogsarbeide. Det var gyldne tider. De tjente så meget at de ikke behövde arbeide mere enn to-tre dager i uken. Mange blev igjen deroppe, kjøpte sig eiendommer og blev gardbrukere og skogeiere, men de fleste kom hjem med penger i lommen.

Finnene fikk nu öinene op for at bråtebrenning og kvebruk ikke var å stole på under uår; de begynte å pusle litt med jorden. Det var ikke noen större kvegdrift heller til å begynne med. Deres viktigste næringsvei var jakt og fiskeri ved siden av bråtebrenning og rugdyrkning. Enkelte kunde ha en ku eller to, de fleste hadde gjeter. Litt efter litt blev det imidlertid flere og flere kuer. Enkelte hadde en hest iblant. Fjös til kuene hadde de ikke om sommeren. I steden for fjös hadde man kuene ute om natten i små innhegninger, opførte av lange lemmer, ofte med tak av never eller granbar. Når nu kuene hadde stått i samme innhegning en tid til jorden blev rikelig optrampet og gjödslet, tok man ned lemmene og flyttet dem til et annet sted. I det således gjödslede stykke jord blev alle löse stener tatt bort og stykket tilsådd — som regel med *himlabygg*. Finnene hadde med sig fra Finland et slags snerpelös bygg, som de kalte for himlabygg. Det skal ifölge sagnet stamme fra traktene omkring Himalaja, derav kommer navnet himlabygg. Det er et snerpefritt, grovkornet bygg, som ennu dyrkes lang inne på Finnskogene. Det var ikke meget av den slags bygg de hadde med sig fra Finland, — sagnet forteller at en hadde med sig litt korn (bygg) i en snusdåse, en annen i skinnet av en lom, og en tredje i en neverstrut osv.¹ Et slikt stykke gjödslet jord kaltes *tanhut* (kve). Efter flere gangers bruk kunde et slikt kve bli til en liten åker-

¹ Sml. NORDMANN, s. 74.

lapp, hvor man kunde plöie med finn-plogen (Suomen aura), som fremdeles brukes på stenete åkerlapper. Nu er himlabygget fortrent av maskinbygg som brukes overalt på Finn-skogene. Siste gang jeg så himlabygg var i 1926 på Viggen. De likte det bra, det blir tidlig modent, så jeg skulde anta at de har det fremdeles der.

Når høsten var regnfull tørket man kornet i de såkalte törkerier. Rugbåndene blev ophengt inne i rien med toppen ned, og så blev det fyret godt op i stenovnen til kornet var tör. — Bråtebrenning blev det slutt med i 90-årene, og de finske rier falt bort. På Revholtet står enu en godt bevaret rie fra 1700-tallet, med gulv og stenovn.

Det 19. århundre blev opdyrkingens århundre for Finn-skogene. Allerede i 1765 hadde presten Frychius i grensebygden Östmark begynt å undervise finnene i jordbruk¹. Pastor Frychius' levnetslöp er som et eventyr, så jeg skal i korthet nevne litt om ham. Han blev födt 13. juli 1729 i Östmark. Hans foreldre var meget fattige, men de kunde da lese og skrive. Den eneste boken de hadde var Bibelen, og i den lærte de gutten op. Han måtte tidlig ut for å tjene til föden, og han blev gjetergutt i Emtervik. En dag fikk han være med til kirken, og under gudstjenesten fikk han den ide at han vilde bli prest og bygge kirke oppe i Finnbygden. Han gikk straks til husbonden og sa op sin tjeneste. »Hvad vil du ta dig fore da?» spurte husbonden. »Jo, jeg skal bli prest og bygge kirke i finnebygden Östmark». »Tull», sa bonden, »det går ikke så lett å bygge kirker». Det fikk nok gutten også i sin tid erfare. — En vakker dag kom en liten gutt med et knytte i hånden til prestegården i Sunne og bad om å få tale med presten. — »Hvad vil du?» spurte presten. »Jo, jeg vil bli prest, for jeg skal bygge kirke i Östmark». Det er ikke godt å vite hvad presten tenkte, da han fikk höre om guttens store ide, men følgen blev at han fikk bli hos presten, og så underlig det enn höres, så blev han prest i 1758 og fikk kongens tillatelse til å bygge kirke i Östmark. Han begynte straks, og om sommeren 1765 stod kirken ferdig. Det var nok ikke så liketil å bygge kirken, det fikk nok Frychius ofte erfare, men han ga

¹ A. a. s. 124 ff.

sig ikke för kirken stod ferdig. Östmark gamle kirke er klædd med tjærebredde fliser utvendig; finnene teljet flisene hjemme, tjærebredde dem og bar dem på ryggen til kirken. Det var lang vei for mange, op til 2—3 mil, men alle kom med sine fliser. Pastor Frychius blev enstemmig valgt til deres første prest, og han holdt sin første preken i den kirke som han allerede som gjetergutt hadde begynt å bygge. Han blev der som prest i alle sine dager, og der døde han også, hans gravsten står midt på kirkegården og forteller hvad en kraftig vilje kan drive det til. Frychius fikk finnene til å interessere sig for jordbruk, så de begynte å bryte åker og rydde. På kirkens loft finnes, blandt mange andre gamle ting, en stol som han inne i kirken satt i, når han efter endt gudstjeneste holdt foredrag om jordbruk og landhusholdning. Frisk og herdet levde han — uten å være syk noen gang. Straks efter sin 83:de fødselsdag red han til kirken og talte i en og en halv time, næste dag døde han — 15. novbr. 1811.

Fra 1830-årene begynte åkerbrytningen og oprydningen med øket fart over Finnskogene, og hvad der er gjort viser de store og utallige steinrøiser på alle finneplasser. På Revholtet skal det omkring 1850 ha vært 365 store steinrøiser¹. De fleste av dem er nu bortkjørt, men ennu finnes det nok av dem. Finnenes jordbruksredskaper var meget primitive. Finnpløgen var den viktigste. Den var i lang tid finnenes eneste plog, med den pløiet de, med den satte de poteter, og med den pløiet de ned såkornet; den blev brukt til alt mulig. Den er meget vanskelig å pløie med, det skal god øvelse til å få rette plogfurer. Her på finnskogene fins den ennu på hver gård. Sommeren 1933 var det endel finner fra Finnland som besøkte finnskogene. Fra Tvensberget måtte de få med sig en gammel finnepløgen til Nasjonal-museet i Helsingfors.

¹ Det samme fortelles fra Sundsjön. Sml. NORDMANN, s. 73.

KAP. 5.

En byreise fra Finnskogen i gamle dager.

(Fortalt av Kaarlolan-Suutari.)

Det var ikke så liketil å reise til Oslo i gamle dager, især fra Finnskogene hvor det ikke fantes spor av veier eller fremkomstmidler. For ca. 150 á 200 år siden drog finnene i store skarer til Kristiania, hvor de fikk avsatt sine varer: kinn, tjære, smör, ost og vilt. De byttet til sig bygg, rug, salt, krutt og bly og litt tõi til klær. Slike turer måtte tas om vinteren, når alle myrer og sjöer var frosne, så de kunde kjøres. Noen vei fantes ikke för man kom til Kongsvinger. Slike byturer blev som regel foretatt under bymarken, da var det lettest å få byttet bort det man hadde å selge, og da kunde man opnå bedre priser. Bymarken eller Kristiania-marken er meget gammel, og er en arv fra det eldste Oslo. Oprinnelig blev markedet holdt ved fastelavnstid og holdtes ved Akers kirke, senere blev markedsplassen flyttet etpar ganger. I 1647 fikk oberst Reichwein ordre til å innkalle til markedet 300 soldater til å holde vakt og forhindre alle »insolentiner, som formedelst almuens mangfoldighed snart kunde hændes». Vakter utsattes ved byens porter, voller og alle utganger. Samtidig blev det bestemt at markedet skulde holdes Pauli Conversionis dag 25. januar. Kristiania marked var berömt over hele Norden, markedet nu for tiden tåler ikke sammenligning med markedet dengang. — »Petter Pålens bod ennu midt på torvet stod» som det heter i de gamle rimkröniker, »Her fins moro hos'n Petter, kom nå hit og kjøp billetter, her fins muntrasjon og spell, folk dom ler sig mest ihjel». Kjerringer om solgte viser, kjempeokser, kjempegriser, Ole Höilands bolt og jern, rare ting fra nær og fjern. Ja, det var i sannhet meget rart man fikk se på bymarken. Man fikk se

havfruer og havmenn, kjempekvinner og kjempebarn og dverger, sterke menn, ildslukere, sverdslukere og slangemennesker, som kunde knyte sig selv på midten. Ja, der fantes ikke noe under solen om ikke blev fremvist for en billig pris.

For finnene som kom fra de store, mørke skoger, blev slike turer de rene opplevelser; alt det rare de fikk se og høre i byen og under ferden, det var som i eventyret. Farer lurte overalt både i byen og på veien, især på Gjelleråsen; der lurte bondefangere og røvere. Mange blev ranet og franarret alt de hadde. Finnene klarte sig forholdsvis bra. De hadde under århundrers forfølgelser lært å ta sig ivare, de dro som regel mannsterke ut på slike byturer. Det kunde være opptil 10—15 hester ifølge, rene karavaner under anførsel av de eldste og mest erfarne finner, som var godt kjent både på veien og i byen fra den tid de kjørte de store mastetrær fra Vålbergskogen til Bernt Ankers store skibsverfter. De hadde særskilte sleder til slike turer, finnsleder kalles de — og finnes ennu i bruk langt borte på skogene. De er en fire-fem alen lange med tremeier; de er nokså lette, da det ikke fins jern på dem, ikke såmeget som en spiker fins det, de er surret i hop med viur. Blev det snebart og dårlig före utover bygdene, så gikk det endda an for det var ingen stålstenger under meiene. — Fra svenskesiden møtte Purainen, Karvala-Nikki og Tuomela-Pekka, fra Ratberget Raatikainen, fra finner omkring Rögden var det Räisänen, Pekkolainen, Mulikka, Lehmoinen, Karvainen og mange flere. Som selvskrevne førere var Pekkolainen og Tvangsbergin Pekka. De var begge bastante karer og hestehandlere, som hadde været med på noe av hvert. De pleide å reise til Dovre efter store hestedrifter, som de for med like til Filipstad i Sverige, hvor de solgte dem. Engang på marken i Filipstad blev de overfalt av taterne som nok mente å rane dem, men da fikk taterne slik juling at de lystet ikke efter mere. Det lå åtte store, sterke karer over Pekkolainen og slo ham med blyspiker og batonger. Men Pekkolainen krabbet med alle åtte til han kom til en stengard hvor han fikk tak i en sten, og nu fikk taterne fei. Han slo ned for fote, så de måtte ta hyven fatt. En riktig kjempetater prøvde å ramme Pekkolainen med sin blypiske, som han hadde festet til armen med en lærrem. Pekkolainen fikk tak i piska: »Å hadde

ikke remma röki, så hadde armen röki», sa Pekkolaian da han talte om det. Tvensbergin-Pekka satt i karjolen og slo med svipun så taterne kom aldri nær ham. Engang Pekkolaian var på Grunset marked på Gråbergssalen, var det en stor, sterk österdöl som danset omkring i salen med 20 daler i neven, som han böd til den som kunde legge ham på ryggen. Pekkolaian satt en stund og så på kjempen, så gikk han bort til ham, tok pengene og slo ham i gulvet så han blev liggende så lang han var. I det Pekkolaian stakk pengene i lommen, så han sig rundt i salen og sa: »Er det flere som har 20 daler, så kan de komme, for nå går det for det samme». Men det var ingen som hadde lyst. Engang Pekkolaian reiste over Grue, kom det en hop Gruesokninger og begynte å skjelle ham ut for finne og alt mulig. Pekkolaian sa da ganske lunt som han pleide: »Jeg har reist mange ganger fra Dovre til Filipstad, men jeg har aldri mött noen som har brukt kjeft på mig». Karene skammet sig, og Pekkolaian fikk fare i fred.

Efterhvert som finnene reiste, kom det flere som sluttet sig til. Således kom det fra Stampetorpet den kjente ryggkneppar Nikki Turpiainen, eller Nils Torpi som han kaltes, så det blev en anselig skare av finner innen de nådde Kongsvinger.

Hos madam Larsen i Riffelgata — den nuværende Rödhyllgaten — (finnene hadde vanskelig for å uttale Rödhyllgaten; de sa bestandig Riffelgata. Spör man en konstabel inne i byen efter Rödhyllgata, så höres det iallfall ut for finske örer som han sier Riffelgata) var det stor ståhei; finnene pleide bestandig å ta inn der. Inne i gjestestuen stod den store jernovnen fra Bærums Verk rödglödende, fylt med törre bjerkekubber. Rummet var fullt av finner, de satt på sine matskrin og spiste av fete fenaknoker og spekelår. De fleste hadde været hos hökeren og forsynt sig med brennevin, flaskene gikk rundt, og det finske språket summet som i et hvepsebol. Karene begynte å bli lystige. Det var også kvinnfolk med, lubne, frodige finnejenter. De deltok ikke i drikkingen, satt bare og undret sig over alt det nye og rare som de fikk se i byen. De vågde sig ikke ut på egen hånd, de måtte vente til mannfolka blev med. Ryktet gikk at to tyrkere opholdt sig i byen og kjøpte menneskekjøtt av frimurerne, en tönne gull for en tönne ungt pikekjött, og to tönner gull for en tönne pikeblod.

Kammerherre Rosenkrantz, ja, selve prinsen var efter sigende medvitere. Ofrene blev narret til Kristian Olsens gård, hvor de blev slaktet efter alle kunstens regler. En landsens mann, som hadde frelst sin allerede avklædde datter fra morderens klör, gikk til prinsen, men fikk en kjölig mottagelse. Det var endog opplöp utenfor hos kammerherren. Lehmoins datter hadde fått et brev av en ukjent mann, — om hun vilde være så snild å levere det i Kristian Olsens gård. Hun gav brevet til sin far, som bröt og leste det. Det stod der at det yngste og peneste kjøttet skulde legges överst i tönnen. Nei, det var nok best å holde sig inne. Lystigheten inne hos madam Larsen ökedes efterhvert. Kaarlolan-suutari som var så flink til å synge, begynte å synge finske sanger, drikkeviser, og jubelen var stor. Nikki Turpiainen kom nu ifölge med noen hestedöler; den ene dölen, en stor svær kjempe, og Nikki skulde kneppe rygg, men dölen vilde ikke ta tak for mindre enn femti specier, som skulde legges på bordet. Så mange penger hadde Nikki aldri hatt, og nu ba han om Tvensbergin-Pekka vilde legge ut for ham. Pengene kom på bordet, og karene rök ihop. Det spøkte for at Nikki hadde funnet sin overmann, for han rök i förste kastet, men det skulde være tre kast. Nikki spratt op som en stålfjer og la dölen i gulvet tre ganger efter hverandre, så det sang. Hestedölene blev harme og begynte å krangle, de blev derfor simpelthen kastet ut på gaten, hvor vakten straks tok dem. Endelig var finnene ferdige og begynte å ruste sig til hjemturen. Det blev langt på dagen innen de kom avgårde, så det begynte alt å mörkne da de skulde over Gjelleråsen, hvor byens utskudd hadde samlet sig for om mulig å rane noe fra böndene som var på hjemvei med fulle lass. Mange av finnene smakte flittig på flaskens innhold, så de var lystige og glade. Men förerne holdt streng orden, så alt gikk bra. Karene samlet sig i flokker på tre, fire stykker og gikk og pratet sammen, de bakerste hester fulgte efter uten noen kjörekar. Pekkolainen gjorde av og til en tur utefter alle hester og lass for å se om alt var i orden. På en av sine inspeksjonsturer fikk han öie på en kar som lå på det bakerste lasset med en lang kniv og skar av vidjebåndene som lasset var surret med. Meningen var å skjære over alle surringer og bånd for siden å kaste varene av. Pekkolainen grep mannen på

fersk gjerning, tok ham i nakken og buksebaken og bar ham på strake armer forbi hele rekken, så alle fikk se nöiere på ham. Finnene begynte alt å skrike og true både med det ene og det andre, men Pekkolainen gikk ganske rolig bort til et höit stengjerde like ved veikanten, hev mannen over så lett som en vått og sa: »Ligg der din buke (puke)». Nu gikk det jevnt fremover uten større hendelser, og på tredje dagen kom karavanen til de store skoger, snart skulde de være hjemme. Da hendte det noe så de blev forsinket flere timer. Isen på Skassen var ikke riktig sikker, de var nesten kommet over da den brast og et lass med tre tønner rug, en sekk salt og forskjellig småtteri gikk igjenem. De fikk hesten op, men lasset gikk til bunns. Heldigvis var det ikke så langt fra land, og kara fikk nu brått om. Endel blev sendt i land for å hugge lange, slanke bjerkestammer, og de övrigte blev satt til å hugge råk i isen like til land. I enden av bjerkestammene blev det laget lökker og rennesnarer, og tilslutt lykkedes det å få disse fast i sleden som blev trukket i land efter råken. Nærmester törkeri var den rien som fremdeles står på Revholtet i god stand. Dit blev rugen kjört og törket, så den snart blev like god igjen. Finnene var nu så godt som hjemme, så nu skiltes de og drog hver til sitt.

KAP. 6.

Da finnene på skogen kom under grossererne i Kristiania¹.

Finnene på de norske finnskoger hadde det forholdsvis godt i begynnelsen, meget bedre enn deres brødre og slektninger på svenske-siden. De la under sig veldige skogstrekninger, brente bråte og huserte omtrent som de vilde. Oberstlöitnant Knoff, som var chef for landmålingen, kom herop fra Kjöbenhavn og skyldsatte de fleste av deres eiendommer så de blev virkelige eiere og fikk skjöter på dem². For å skaffe sig det mest fornödne salt, såkorn, krutt og bly, så måtte finnene en eller to ganger om året reise inn til Kristiania, hvor de solgte alle slags skinnvarer og litt smör. Det var ikke så meget, men de fikk da byttet til sig det mest nödvendige. Anderledes blev det da det begynte å bli efterspörsel på tömmer i det 18. århundrede. Da stod finnene som eiere av sine skoger og eiendommer, og nu blev grossererne velvillig stemte mot finnene, som fikk handle så meget de vilde, bare de satte sitt navn eller bumerke under de papirer som grossererne la frem.

Finnene, hvorav de fleste hverken kunde tale — langt mindre skrive — norsk, syntes det var noe stort at de var så betrodde. De handlet i lange baner og satte sitt merke under, det var svært lettvent, og det blev gjort turer til Kristiania rett ofte. Det gikk en tid, finnene fikk hvad de forlangte og mere til, men så fikk pipa en annen låt. Uten å vite det hadde finnene fra-skrevet sig eiendomsretten til sine eiendommer, så de nu var husmenn under grossererne, måtte betale årlig avgift og blev

¹ Sml. GOTTLUNDS dagbok, Värmland förr och nu 1931, s. 185 ff., 1932, s. 246 ff., 281 ff.

² Sml. NORDMANN, s. 137.

nektet å hugge og brenne bråte. Grossererne hadde på alle mulige måter og med alle midler underlagt sig skoger og eiendommer på finnskogene. Hvorledes Tvangsberget kom under Anker blir fortalt slik¹: I fra Kjeld Stubs dager, under krigene med Sverige, hadde alle finnegårder plikt til å yde Kjeld Stub en slags skatt i form av levnetsmidler for hans arbeide med opsynet langs grensen. Tvangsberget skulde således yde seks pund smør årlig. Etter Kjeld Stubs død blev det bortglemt, og intet blev ydet. Bernt Anker som la under sig omtrent hele Grue Finnskog, kjøpte imidlertid denne rettighet, som var steget til 300 Rd. speisi, en sum som finnene umulig kunde skaffe. Anker tok da hele Tvangsberget gård med skoger til brukelig pant, som han også beholdt da ingen penger fantes. Som vidner på denne overtagelse av Tvangsberget kjøpte han to mann, Ole Räisänen Nuttila (nordre Lövberget) og Pekka P. Karvainen Räisälä, som fikk noen skjepper bygg, litt salt, tobakk og jern for besværet. Ankers agent, tyrrannen Jakob Nilsen kom nu herop og forbød finnene å hugge større trær i skogen enn hans svøpe var lang. For ikke å fryse ihjel måtte finnene hugge ned større trær til ved. Straks kom Ankers agenter under ledelse av tømmermerkerne Ole Guldbrandsen og Anders Arnesen Medal, rev ned husene og jaget beboerne vekk. I Lövberget blev en gammel enke jaget ut av sitt hus, og huset brent. Ved Håven blev likeledes huset brent og beboerne jaget. I Sojomäki (Skåkberget) blev også alle husene nedrevet undtagen låven, som fikk stå igjen. Tømmeret av husene skulde kjøres til Lövhaugen, men finnene nektet å gjøre det. Ole Guldbrandsen truet da med å komme igjen og svi av altsammen. Torkjel Eriksen Sojonen hadde alt da bodd i 25 år på plassen Torkjel under Skåkberget, da Ankers folk i 1814 kom og rev ned alle hans hus. Da de reiste tilbake, så begynte Sojonen å bygge op husene. De kom da igjen 1816 og rev ned de nyopførte hus og hugg istykker vinduer og dører og ödela alt. De hadde knapt reist igjen för Torkjel begynte å bygge op sitt hus for tredje gang. Ankers folk kom ennu en gang, kastet ut alt husgeråd og forseglet døren til rökstuen, som fikk stå. Torkjel innrettet sig i en av de

¹ Sml. GOTTLUNDS dagbok, a. a. 1932, s. 294.

andre hus på gården. Gottlund skrev en klage til regjeringen over hærverket¹.

Av Ankers agenter var Jakob Nilsen den aller værste; det var en riktig slavejeger av den gamle skole. Nu hadde han rik anledning til å utmerke sig som slavedriver, da han var överste chef over alle finner som hörte under Anker. Han tvang finnene til å arbeide overalt på de Ankerske skoger med tömmerhugging, og de som hadde hester måtte kjöre, og alle fikk så liten betaling for sitt arbeide at de blev skyldige på kosten. Således blev alle finnene omkring Store Rögden i 1816 utkommandert på arbeide til Kristiania, hvor de drev med gröftning, muring og alt mulig. De hadde seks skilling dagen på egen kost, så deres gjeld var endda större, da de endelig fikk lov å reise derifra. De måtte dit både sommer og vinter². Vinteren 1817 blev alle mann av huse sendt til Höljes, Sverige, med hester og alt. De skulde kjöre tömmer fra Sverige til Halsjön i Norge. Der kom de i så stor gjeld at lensmann Nordquist i Dalby kom og beslagla hestene som pant for gjelden. Lensmannen satte sine karer til å passe hestene om natten, så ikke finnene skulde ta dem tilbake.

Han hadde knapt lagt sig om kvelden för finnenes anfører Honkainen kom inn på lensmannens rum, tok fatt på ham og mente på at nu skulde lensmannen få fordi han hadde tatt hestene. Lensmannen blev redd og skrek på sine karer, som kom springende for å hjelpe ham. Finnene som stod ferdige, gikk nu i stallen, tok hestene sine og drog avgårde. Honkainen som var en kjempe, holdt stand så lenge til hans kamerater var kommet vel avgårde, sprang siden efter. De kom hjem i god behold med sine hester og fikk ikke höre mere fra lensmannen³. Mats Thomassen Köisilä (Vermundsén) blev i 1813 jaget bort fra sitt hjem Köisilä (Nordre Gretviken), fordi han kjörte lass til Litibruk (Letafors) på svenskesiden. Heikki E. Lehmoinen fra Paalala (Tysketorpet) gikk sommeren 1820 til Skansola (Skansgården) for å betale sin gjeld til Nilsen, som imidlertid befalte ham å bli igjen og arbeide på gården. Da finnen nektet det, lot Nilsen ham piske fem ganger

¹ A. a. 1932, s. 292.

² A. a., s. 290.

³ Sml. a. a., s. 374.

på det grusomste og låste ham siden inne. Heikki fikk imidlertid anledning til å rømme om natten og gikk like til Meldalen på Grue Finnskog, hvor han lot bonden Ole Olsen stelle med sine sår. Gottlund talte med flere som kunde bevidne sannheten av dette¹. Det var utrolig hvad Nilsen kunde finne på når det gjaldt å plage finnene. Alt det værste arbeide måtte de utføre under slag og skjem. Finnene hatet ham som pesten og prøvde på alle mulige måter å få ham uskadeliggjort, men Nilsen var for lur. Det så ut som om hverken ild, stål eller trolldom bet på ham. Han passet på så han aldri blev alene med finnene, bestandig hadde han vakt. Han visste så alt for vel at det lå trolldom i alt for å skade ham. Men så en dag han satt på kontoret, fikk han se en hare komme ruslende forbi vinduet. Som den ivrige jeger han var, glemte han all forsiktighet, grep geværet, sprang ut og la an på haren som hadde satt sig på bakbena og glante på ham med store, dumme hareöine. Skuddet smalt, Nilsen stupte stendöd, mens haren hultret så smått bort og forsvant mellem buskene. Finnene hadde sendt en trollhare til ham. Nilsens saga var ute. — Men finnene måtte fremdeles trelle for grossererne. Det var bare nød og fattigdom over skogene. De fikk ikke engang jakte i sine egne skoger. De var opsagte; de skulde ikke lenger få sitte på sine bruk, som de med så megen möie hadde ryddet. Slik stod sakene da Gottlund hösten 1821 kom til Finnskogen. Finnene hadde været i Kristiania om våren, tryglet og bedt grossererne om henstand, men intet hjalp. Enkelte fikk dog litt salt og såkorn, men alle var opsagte til å flytte innen året var ute. Det var nød og sorg uten like. Til disse ytre omstendigheter kom ennu dette at det fra geistlighetens side intet blev gjort for å lette deres kår. De hadde av presten i Grue, Oluf Lauritzen, fått tillatelse til å döpe sine barn i Sverige, da det der fantes kirker nærmere grensen. Senere blev de nektet det av en annen prest, som var så streng at de som var döpte i Sverige måtte döpes påny i Norge. Ivar Hesselberg² var den eneste prest som tok sig av finnenes religiöse liv og levnet. Han var flere ganger på finnskogene og holdt gudstjeneste på Tvangs-

¹ Sml. a. a. s. 356—357.

² Også nevnt, a. a. s. 285—286.

berget, Revholtet, Öieren og Kalneset. De gamle finner omtalte presten Hesselberg med den største ærefrykt; hans minne vil lenge leve.

Det var bare en eneste gård på Grue Finnskog som ikke hørte under grossererne; det var en gård i Furuberget tilhørende Marit Henriksen Mulikka. Grossererne hadde ikke klart å få henne til å fraskrive sig gården¹.

¹ Sml. a. a. s. 247. NORDMANN, s. 138.

KAP. 7.

Gottlund.

Når nöden er størst kommer hjelpen først, er et gammelt ord som fremdeles gjelder. Da finnene nu ikke visste sin arme råd, da allting syntes å være forbi, — da plutselig kom som en frelsende engel, Gottlund, vandrende over finnskogene. Han så finnenes fortvilede stilling, han så deres nød og elendighet og kastet sig straks med ungdommens glöd og kraft inn i kampen for å skaffe dem tilbake deres tapte eiendommer, forbedre deres levevilkår og spre opplysning i ödemarken.

Carl Axel Gottlund var født i Nyland (Finnland) 24. februar 1796¹. Efter studenteksamen i Åbo 1814 blev han innskrevet ved Uppsala universitet, hvor han fikk høre om de finske kolonister i Sverige og Norge; han hadde aldri hørt et ord om dem før. I Uppsala var det få som visste noe om finnene. Enkelte hadde hørt at det skulde være finner og finnmarker i Vermland borte ved norske-grensen, men annet visste de ikke. For å overbevise sig om at det virkelig fantes finner der, avbröt Gottlund sine studier — først i 1817 og senere i 1821 — og vandret på sine ben gjennom finnskogene. Til Grue Finnskog kom han hösten 1821. I nordre Askskogberget som ligger i Sverige, skrev han følgende skrivelse: »De bönder och torpare, som önska få sina hemman under Kronoskatte; samt vilja rådgöra om stället för en blivande kyrka här på finskogen, böra infinna sig om fredagen den 23. november i god tid på morgonen på Rävholta gård, der om dessa saker kommer att överläggas.

Norra Askogsberg den 20. november 1821.

C. A. Gottlund».²

¹ Se nærmere om Gottlund NORDMANN'S för nevnte bok, s. 160 ff.

² GOTTLUNDS dagbok, Värmland förr och nu 1932, s. 271.

Det blev skrevet to eksemplarer, som skulde gå, en sør- og en nordover med påskrevet rute: »Bör genast avfärdas mellan följande byar: Ormhöiden, Öieren, Lövhöiden, Smedtorp, Ronketorp, Ekssäter, Gräsberg, Skassdammen». Det andre skulde gå over Kirkesjöberget, Kallsjöberget, Lindtorpet, Vålberget, Kalnäs, Moldusen, Lövhaugen, Lövberget, Tvensberget, Lukashaugen, Rottnaberg¹. Finnene møtte mannsterkt op fra begge sider av grensen, og slutten blev at det valgtes en komitee på 12 mann — 6 fra de norske og 6 fra de svenske finnskoger, som under Gottlunds ledelse skulde reise til Stockholm for personlig å fremføre sine klager for regjeringen. Av de norske finner valgtes 1) Paul Pedersen Räisänen, Öieren, Branval, 2) Daniel Halvorsen Lehmoinen, Revholtet, Grue, 3) Joh. Henriksen Hoi-koinen, Varaldskogen, Vinger, 4) Henr. Mortensen Suhoinen, Dulpetorpet, Hof, 5) Ole Larsen Kymöinen, Flisstranden, Åsnes, 6) Mattis Olsen Vaukoinen, Våler.

Fra svenske siden valgtes:

1) Anders Porkka, Runnsjön, Östmark, 2) Nils Orainen, Lekvatnet, 3) Anders Ronkainen, Bogen, 4) H. Larson Linkoinen, Gräsmark, 5) Petter Vaisinen, Nysokn, 6) Er. Hyytiäinen, Mackartjern, Dalby².

På vegne av denne 12-manns deputasjon forfattet Gottlund de skrivelser som skulde fremlegges for myndighetene. I en lengere skrivelse til prestestanden ved riksdagen gir Gottlund en oversikt over finnenes fortvilede stilling, og konkluderer med en bön om at det må bli opprettet egne prestegjeld for finnebyg-dene med egne kirker og prester, som finnene vilde skaffe underhold til³. Resultatet blev en beslutning fra riksdagen 1823 om at sakkyndige skulde undersøke finnenes stilling og komme med innstilling om hvad som burde gjøres i saken. Mens behandlingen i riksdagen gikk for sig, var 12-manns deputasjonen kommet til Stockholm for å fremlegge saken for kongen og regje-ringen. Her møtte de 12 finner og Gottlund megen motbör til å begynne med. På grunn av anonyme skrivelser til myndighetene

¹ GOTTLUNDS dagbok, a. a., s. 271.

² Sml. NORDMANN s. 170.

³ Sml. a. a. s. 167—170.

om den »farlige russiske spion» blev Gottlund og finnene innstevnet til politiforhør. Deputasjonens medlemmer blev straks løslatt igjen, men Gottlund blev forvist fra hovedstaden til Uppsala og truet med landsforvisning dersom han ikke forholdt sig rolig ved universitetet. Det fortelles at kronprins Oskar fikk utvirket utvisningsordrens ophevelse hos kongen. I alle tilfelle var Gottlund kort tid senere igjen i Stockholm hvor deputasjonen den 4. mai fikk audiens hos kong Karl Johan. Han mottok dem meget nådig og lovet å undersøke hvorledes forholdet på finnskogene var, og i tilfelle la finnene få skoler, kirker og prester. Under audiensen overleverte finnene et bönskrift — skrevet av Gottlund — og i tilslutning til bönskriftet en fortegnelse i ti punkter over de tiltak som finnene mente var nødvendige for å rette på forholdene¹. Finnene var nu blitt populære i Stockholm, de kunde uten videre la dem gå, siden hverken utvisning eller arrest hjalp. Önskelisten overlevertes straks efter til landshövdingen over Vermlands len, hr. Johan Wingård, som 23. mai innleverte en lengere betenkning, hvori han bifaller punkt 1. 5. 8. 9. 10, men de övrige vilde han helt eller delvis avslå². Den 4. november 1823 avgjorde Karl Johan finnenes ansökning således³: Deres krav om å bli eget distrikt med delvis selvvalgte embedsmenn blev avslått. Derimot skulde alle mulige midler brukes til å mildne finnenes kår. For å undersøke finnenes stilling, deres behov for kirker, skoler mm. valgtes en komitee bestående av landshövding Wingård, överstelöitnant Emil Adam von Gerdten og statsråd Eriksson. I Tvensberget finnes en stor sølvpokal fra 1832, som nevnte herrer tildelte »Dannemannen Henrik Olsen Tvensberg (Heikki Mulikka) för utvisat tjänstvillighet». Han var komiteens hjemmelsmann under deres undersøkelser på finnskogene.

Noen kirke for de norske finnskoger blev det foreløbig ikke, men da det Ankerske fideikommis's bo blev slått til auksjon, sendte staten en mann herop, som slo til sig finnenes skoger, så samtlige fikk igjen sine eiendommer mot å betale årlige avgifter

¹ Aktstykkene er trykt hos NORDMANN, s. 177—179.

² Sml. NORDMANN, s. 179 ff.

³ Sml. a. a., s. 183 ff.

og renter¹. Conduktör Juell kom herop og kartla skogene, således at på den store Vålberg skog fikk finnene hver sine teiger med felles havn, stenbrudd og fiskeri. Om disse ting kan man få videre beskjed i Riksarkivet, hvor det er innført i Justitsprotokollen og i panteboken Folio 490.

Finnskogens kirke og kirkegård hadde Gottlund bestemt skulde ligge ved Håven, hvor han i en stor pyramideformet sten lot innhugge

Juwaniemi 25. 11. 1821.

med kvarterlange bokstaver². Han lot også stikke ut veien fra Håven til Lövhaugen og fra Lövhaugen forbi Tvensgviken og Karlstorpet til Rotnemoen; det er den samme vei som ennu brukes. Gretviken kirke på Åsnes Finnskog blev også utstukket av Gottlund på en nebbe (nes) i Vermundsjöen som heter Koivuniemi (Bjørkenebben). Han kartla samtlige finnskoger langs grensen. Kartet lot han gravere på kobber og tok seks avtrykk av det (størrelse 25 × 26 tommer). Et eksemplar av disse kart gav han til kronprins Oskar, et annet beholdt han selv, og et tredie finnes i Finska historiska samfundet i Helsingfors³. Han var utrettelig for finnenes sak, han samlet penger inn i Finnland til hjelp for å bygge kirken, han sendte store sendinger med finske bibler, postiller og salmebøker til Finnskogene. Ennu finnes finske bibler og salmebøker i de fleste hus her oppe. Som lønn for alt sitt arbeide for finnene forlangte han at navnet Håven der kirken skulde stå, om mulig skulde kalles Juwaniemi, til minne om hans hjemstavn, i steden for Hovaniemi (Håvnebben) som det nu heter. Like til sin död stod han i livlig forbindelse med sine venner på finnskogene og sendte dem bøker og aviser, samt gav dem gode råd, i alle mulige anledninger. Peder Matisen Kalnæsset, Pekka Karvainen som han kalles, besøkte ham tre ganger i Helsingfors, hvor han opholdt sig i lengere tid. *Pekka Karvainen* var på den tid den mest oplyste finne på finnskogene. Han snakket og skrev foruten norsk også svensk og finsk og praktiserte endel som sak-

¹ Sml. a. a., s. 141.

² Sml. GOTTLUNDS egen beretning. Värmland förr och nu 1932, s. 295 ff.

³ Sml. NORDMANN, s. 181 og note 13.

fører. Han var bestefar til de som nu bor på nordre Kalneset. Pekka døde 1875. Gottlund blev flere ganger opfordret til å utgi sine mange skrifter og arbeider, men han sa selv at han var »för stolt och stursk att underkasta sig consistorii academici granskning» av sine skrifter¹. Nu kan man studere hans skrifter og dagboksoptegnelser i riksarkivet i Helsingfors. Gottlund, »skogfinnenes apostel», døde i Helsingfors den 20. april 1875.

Grue Finnskog ungdomslag, som har satt sig inn i finnenes historie, har tatt initiativet til å reise en bauta over Gottlund på Revholts grunn, like ved ungdomslokalet. Undomslaget bevilget 100 kr., og det er kommet inn en del privat, så det er håp om at det ikke vil gå altfor lang tid før det vil stå en minneste over Carl Axel Gottlund på Grue Finnskog.

¹ A. a., s. 182.

KAP. 8.

De gamle skolemestre og opdragelsen på finnskogene.

Det var rart med de gamle finner, uten noen nevneverdig skole kunde de fleste av dem lese og skrive; foruten finsk også norsk og svensk. Likesom innvandringen kom over fra Sverige, således kom også lærdommen fra samme kant. Allerede fra 1764 og utover holdt pastor Frychius efter endt gudstjeneste i Östmark finnekirke foredrag i kirken om landbruk og husholdning. De første lærebøker var på finsk, og ennu finnes en masse finske böker, bibler, postiller og katekismer overalt på finnskogene. Gottlund forteller i sine dagboksopptegetninger om en finsk prest Nils Backman som gikk omkring over finnskogene og underviste¹. Han var prestesønn fra en sokn i nærheten av Turku (Åbo). Han var theologisk kandidat og underviste en privatist som var så dårlig i religion at han aldri fikk eksamen. Vedkommende gikk da til biskop Gadolin og ga ham 100 R. d. specie (silver), og det hjalp så han fikk eksamen. Da Backman fikk det å höre, kalte han biskopen for mutkorv, og dette fikk snart biskopen höre. Han sendte bud på Backman og ba ham ta sine ord tilbake. Men det vilde ikke. Backman, han stod fast ved dem. Biskopen tok det meget ille op, og professor Porthan om var en god ven av Backman, rådet ham til å reise utenlands og bli borte en tid, så skulde alt være glemt, når han kom tilbake. Således kom Backman til Sverige i 1792. Efter en del vandringer over Sverige kom han over til Vermlands finnskoger. Han kom over til Norge, hvor han var informator (huslærer) i tre år. Siden gikk han omkring på finnskogene og lærte finnongene lese og skrive, han prediket også på finsk og

¹ Värmland förr och nu 1931, s. 129 ff. Sml. Kr. Östberg i Morgenbladet, 1901, nr. 486 (ekstranr. 32).

svensk. Ennu to finske prester opholdt sig på finnskogene. Den ene kaltes for kontepresten for di han bestandig gikk med næverkont på ryggen. Den andre kaltes for Pinsti-presten, han bodde på en finnegård som fremdeles heter Pinsti. Begge disse prester gikk omkring, underviste og prediket. De hadde forlatt Finnland da landet kom under russerne. Hvorfor, det vet ingen, de sa aldri noe.

Navn som Skol-Pål, Skole-Brita og Skole-Morten tyder på at det var både kvinnelige og mannlige skolemestre. Skole-Morten eller Morten Orainen var født på Lehtomäki (Lövhöiden), Brandval Finnskog¹. Han hadde som 4 års gutt falt fra pankko (rökstuebennen) og ned i hiilus (gruen), hvor han brente op begge hendene og ene siden av ansiktet, så han blev fullstendig kröpling. Av hendene blev bare igjen to klumper. Allikevel kunde han gjøre alt mulig, han skrev meget fin stil, skar selv sin pen, dreiet og malte de fineste roser og blomster og var dessuten en meget flink jeger. Når han dreiet, sier Gottlund, holdt han kniven i munnen og stödde den med sine håndstumper. Når han skulde skrive, måtte han holde pennen mellem begge håndstumpene, som hadde så fint skinn at de sprakk istykker stött; det var derfor bestandig sår på dem. Han snikret de fineste möbler, som han rosemalte i vakre farver. Ennu fins det på skogene kister og skap som han har rosemalt. Han var 32 år gammel på Gottlunds tid, 1821, og var fast ansatt omgangsskoleholder med en årlig lönn av 30 speisi — med en uke fritt i hver gård. Vilde noen ha ham lengere, så måtte han bli, da barna fra de nærmeste gårder samlet sig hvor skolen holdtes. Hver person som hadde stått til konfirmasjon skulde like til sin död årlig betale en viss sum (skolepenger). Hver manns person skulde betale 18 sk. og hver kvinne 10 sk. Men betalte de skatt, så slapp husbondsfolket med 12 sk. tilsammen; og hadde de ti gutter, så måtte de betale 18 sk. for hver; fattige og rike, alle skulde være like. Men de som levde av andres nåde, fikk slippe. Hvis noen ikke betalte, kom lensmannen og tok pant. For hvert barn som blev döpt, skulde presten ha 24 sk. og klokkeren 8 eller 10. Klokkeren fikk sine på en duk på sin benk, presten fikk sine

¹ Se GOTTLUNDS dagbok, Värmland förr och nu 1932, s. 274 ff. Også nevnt av Kr. Östberg, se Morgenbladet 1901, nr. 486 (ekstranr. 32).

på alteret til höire. Alle skolebarn hadde Luthers lille katekismus, hvori alle stavet og leste på en gang. Noen av guttene leste bra, sier Gottlund. De som glemte å lese, fikk av skolemesteren et puff, så han igjen begynte på sin lekse. Når det begynte å mørkne, fikk de lov å slutte. Alle barna tok skolemesteren i håndstumpen og takket for sig, de fikk beskjed om å möte neste dag såsnart det blev lyst. Så kom husmoren med en stor smörgås til hver av barna. Skolemesteren, forteller Gottlund, var en meget forstandig mann, som hadde fått dobbelt igjen fordi han var blitt kröpling.

Pål Räisänen eller Pål Öieren som han almindelig blev kalt, var omvankende skoleholder på Grue og Brandvals Finnskoger. Eilert Sundt har gitt en skildring av ham i boken Fante- eller Landstrygerfolket i Norge¹: »Man havde slet og ret kaldt ham Skolemester; men jeg havde efter de Træk af hans Personlighed, som man havde givet mig, forestillet mig ham som Finnernes Patriarch. Nu, til Skolemesteren passede ogsaa ret godt hans Brillen og sölvbeslagne Pibe; men hans fyldige Person og en vis overlegen Værdighed, som var udbredt over hans hele Væsen, en Værdighed, som heller forhøiedes ved den nu og da anbragte lette Spøg over Livets Smaating gav mig Ret i Forestillingen om Patriarchen. Jeg besøgte ham i hans temporære Skolestue. Alle de Redskaber og Gjenstande som höre til Hverdagslivets Sysler vare nu ryddede bort, og jeg kunde ret have Lyst til at bivaane en Skoletime her; det var ikke nogen almindelig Stue for en Omgangskole, paa et stort Bord fandt jeg ikke blot Katechismer og Bibelhistorier, men historiske og geographiske Lærebøger baade i det svenske og norske Sprog og fremfor alt finske Böger, Bibler, Psalmeböger og forskjellige Samlinger af Sange og Myther. Med disse sidste havde Gubben opfrisket de dunkle Sagn, han vel allerede som Barn havde hört, Sagnene om Väinämöinen og Ilmarinen og den finske Folkepoesies mange andre mythiske Personer, og med sine Fortællinger om dem var han en særdeles velkommen Gjæst i alle de Finnehuse, han paa sine Omvandringer besøkte».

Pål Öieren var med i tolvmandsdeputasjonen, som under Gottlunds ledelse drog til Stockholm, til selveste kong Carl Johan drog

¹ Se s. 198. Sml. også Kr. Östberg i Morgenbladet, 1901, nr. 486 (ekstra-nr. 32).

de, for at hos ham prøve å forbedre finnenes levevilkår. »Men», sa Pål, »hadde vi visst hvad som ventet os der, så hadde vi nok ikke satt os det i hodet»¹. Pål sendte sine to unge sønner med Gottlund til Åbo, hvor de skulde studere, den ene til prest og den andre til dommer. Den ene av dem, Johannes, døde i Åbo, og mismodig kalte faren den andre, Ole, tilbake. Denne hadde bare fått lest Cornelius Nepos og måtte la sig nöie med ansettelse som omgangsskoleholder blandt sine landsmenn².

Lars Arvidsen var også en omvankende skoleholder på Finnskogen. Han var födt på Arvetorpet på Brandval Finnskog, men virket mest som lærer på Grue Finnskog. Han var ikke på langt nær så lærd som Pål Öieren, men han greide dog å lære de mest lærvillige elever katekismen og salmeboken — enkelte leste også bibelen, de dårligste måtte pugge fadervåret. Det var enkelte som aldri kom lenger i fadervåret enn til »Gi oss idag vårt daglige bröd». Det var nokså lett for finneongene å huske disse ord; sult og nød var en stadig gjest i hvert finnehjem på den tid da barkebröd var deres daglige bröd. Det var barkebröd morgen og kveld, og når skolebarna drog ut på sine milelange skoleveier, så skranglet barkebrödet i næverkanten. Lars skolemester, som han selv kalte sig, var mindre skrivekyndig. Han kunde nok skrive vakre bokstaver, han hadde en vakker håndskrift, men det var ofte vanskelig å forstå meningen med det han skrev. Det fortelles at han engang skrev ut en fattigseddel til en som hadde fattighjelp. Vedkommende hadde fem barn og intet å leve av. Lars skolemester skrev da: »Han kan ikke selv bære sine fem barn på ryggen». Presten Jens Dahl som da var fattigordfører, stusset nok over skrivelsen, men han skjönte meningen tilslutt, så alt blev vistnok bra. — Så var det etpar andre meget flinke skoleholdere her på skogen. Det var Pål Skasberget og hans sönn Kristian. Det var karer som kunde sine saker. Foruten de almindelige skolebøker kunde de verdenshistorien og bibelen utenat. Kristian virket også som predikant over finnskogene. Engang preket han i Rottsjöberget på svenskesiden, da presten i Vitsand kom med lensmannen for å arrestere ham. Han hadde alt håndjernene på, men så blev det

¹ Sml. E. SUNDT, Fante- eller Landstrygerfolket, s. 207.

² Anderledes fremstillet av NORDMANN, s. 141. Sml. SUNDT, A. a., s. 207.

diskusjon, og Kristian satte presten fast i skriften gang på gang. Presten måtte la ham få fri og lov til å predike såmeget han vilde. Ennu en meget flink lærer virket her på skogen; det var Karl Olsen, som politifullmektig Meltzer har skrevet om i sin fortelling: En fattiggutt. Han var en meget flink lærer; han fikk ros av presten i Grue, Hesselberg, som uttalte at Karl Olsen var den flinkeste lærer han hadde hatt. Han var en dyktig idrettsmann og drev meget på med gymnastikk. En höst han holdt skole på Volstad, skulde han vise barna en saltomortale. Bakken var frosen med litt rim på. Han gled under satsen og bröt ryggen sin, så han döde straks efter. Gamle lærer Elias Eriksen i Brandval, 81 år nu i vår (1936), gikk på skole for Karl Olsen. Han også roser ham som en meget flink lærer.

Fra Moldusen var det en gutt, som hette Jon Mikkelsen, som omtrent samtidig med Karl Olsen vandret samme vei til Oslo. Glåma var særdeles stor den våren, så han mange steder måtte klyve langs efter skigardene for å komme frem. Han kom inn på sjömannsskolen, blev siden sendt tilsjøs hvor han gjennomgikk alle grader. Han döde i Amsterdam, i 80-årene, som styrmann. Det kom endda arv efter ham til fattige slektninger. Det lever ennu en mann i Oslo som gikk den samme tunge vei. Han er nu 82 år gammel og er en aktet og velholden mann som har arbeidet sig op. Han fikk tolv skilling av sin far til reisepenger og beskjed om at nu hadde han så store auger som sin far, så nu fikk han dra ut og tjene föa selv. Det var to i gutten, han gjemte tolvskillingen som lykkeskilling, slo sig fram i hovedstaden og blev en holden mann. Tolvskillingen bærer han fremdeles som lykkeskilling. — Kristian Skasberget og Karl Olsen var de siste omgangsskolelærere. Mange av disse hadde ingen annen lönn enn hvad skolebarnas foreldre ga dem, og det blev det nok desverre smått med mangan gang, da det i de tider var stor nöd over finnskogene.

De var ikke borte de gamle skoleholdere, de hadde en forunderlig evne til å lære elevene, ofte mere enn de selv kunde. De kunde den kunst å holde disiplin, og barna så op til dem som noe stort, som de også var. Om morgenen når barna kom på skolen, måtte de ta læreren i hånden og hilse på ham. Om middagen når de skulde spise sin fattige niste, som for det meste bestod av barke-

bröd, så måtte de gå i ring rundt skolemesteren, og alle måtte lese bordbönen høit. Om kvelden efter endt skoletid måtte de bukke pent, og si takk for idag. Så måtte de ut, ofte på milelange strekninger for å komme hjem, uten veier og på ski om vinteren. Hjem måtte de, for finnene var så fittige at de ikke kunde niste ut barna for flere dager, hjemme var det alltid noe å få. Ære være de gamle skoleholdere som spredte opplysning blandt finnene i ödemarken, og ryddet vei for norsk kultur, ofte under store savn og stor opofrelse, og for det meste uten lønn. Men de ga sig ikke, like til det siste trasket de rundt om på skogene for å lære ungdommen det de selv gjennom et årelangt tungt og hårdt liv hadde lært.

Finnskogens historie er de simple menneskers historie som der fødtes, ryddet sig hjem og kjempet for tilværelsen i århundreder. Deres liv og saga kommer aldri til å skrives som noe stort og særskilt. På finnskogene kan deres saga leses i de små åkerlapper og store steinrøiser, og den sagaen forteller om slit, arbeide, hårde tider og hungersnöd, kamp og tro og arbeidsglede.

KAP. 9.

Spillemen og andre bygdefolk.

Næverlur (*torvi*) og bukkehorn (*pukinsarvi*) var i lang tid de eneste instrumenter som hørtes over Finnskogene, og det fantes folk som var rene mestre til å bruke dem. Næverlur og bukkehorn bruktes mest av gjætere i skog og mark, og deres toner hørtes milevidt mellom bergene.

Gottlund forteller at han under sine vandringer over Finnskogen en morgen hørte over femti forskjellige lurblåsere, rundt i alle berg. — Av felespillere var det to, som det ennå går ord om overalt hvor de ferdedes. Det var Haltegutten og Lumiansgutten.

1. Haltegutten¹.

Ola Porkkala var født på Porkkala, en for lenge siden utlagt finneplass under Vålberget. Han var halt, så han måtte ta sig frem ved hjelp av to staver. Lumiansgutten eller Lumians Per som han kaltes, var født på Lumianstorpet straks over grensen på svenskesiden, han var av slekten Lumiainen. Haltegutten var av slekten Porkka. For å bli riktig spillemann i de tider (ca. 100 år siden), måtte man lære å spille av selveste nökken. Nökken eller fossegrimmen bodde dengang i sjøen Rödgen, men om natten gikk han op i fossene for å stemme harpa si. Sandsjöbekken som fra Sandsjøen faller ut i Store Rödgen, var en slik utmerket nökkebekk. Det er en masse fosser der, og på den tiden stod det fem kverner. Det var Furubergskvonna, Nilstorpkvonna, Hegebergskvonna, Revholtkvonna og Kalnæskvonna. I Kalnæskvonna likte nökken sig best; der var den største fossen, og desuten lå den nærmest Rödgen. Det var til Kalnæskvonna disse to, Haltegutten og Lu-

¹ Også nevnt av OLE MATSON i *Norvegia II*, s. 260—1.

miansgutten, gikk for å lære å spille av selveste nökken. De hadde med sig enda en kamerat, men han römte allerede efter første natten. Hans navn er bortglemt, han blev ingen spillemann. Tre torsdagsnetter på rad skulde de sitte under kvernhuset, helt til solen stod op, ikke fikk de lov å snakke, ikke foreta sig noe, bare sitte og höre på fossens sus og beredt til å få höre og se noe av hvert. Den første natten gikk nokså rimelig. Först ved ettiden kom det to små mus trekkende med et digert höilass, men det syntes de ikke var så svært farlig. De blev sittende, og mange underlige toner og ven låt fikk de höre. Andre torsdagsnatten mötte ikke tredjemannen op, så nu var de bare to som ventet på nökken. Fossen var nu mere oprört, det spilte og låt i den så det var en gru, og henimot midnatt kom en flådd gjetebukk med sitt eget skinn hengende på hornene. De blev sittende til daggry, og den deilige musikk de da fikk höre, lar sig ikke beskrive. Han likte sig nok ikke Haltegutten, da han tredje torsdagskvelden blev sittende mutters alene, men han var modig om han enn var halt; han hadde bestemt sig til å bli sittende, hvordan det enn gikk. Fossen var nu rent oprört, — den brölte og sang, og det var som om tordenen rullet. Med ett blev det lyst som dagen. Haltegutten syntes tydelig at kvernhuset brente over hodet på ham, og da kom nökken i all sin velde. Hvad som siden hendte, vilde Haltegutten ikke ut med; men efter den natten fantes ikke den tone eller den låt som han ikke kunde ta på fela si, og fingrene på hans venstre hånd stod bestandig i spellmannsstilling. Og slik låt det var blitt i fela hans! Det fortelles at han spilte i Lövhagen så det hörtes helt til Lindtorpet; det ligger en god mil derfra. Ryktet om Halteguttens spill flöi viden om. Henrik Wergeland som fikk höre om ham, kalte ham til sig i Kristiania, og han blev så begeistret over hans spill at han tilböd sig å koste fullstendig undervisning på ham. Men Haltegutten sa nei takk, han likte sig ikke i hovedstaden, han vilde hjem til skogen og fossen. Der var han födt, og der vilde han også dö. Det fortelles at en kjent musiker i byen spilte et meget vanskelig stykke efter noter. Haltegutten spilte samme stykke feilfritt uten noter. Han levde siden på Finnskogen, hvor han var selvskreven spillemann ved alle bryllupper og fester. Gamle folk påstod at fela

hans spilte selv, bare han la den på bordet. Når polskdansen gikk som best, da likte Haltegutten sig; da trampet han takten med det friske benet sitt, så det dundret, og var det en og annen som tok takbjelken i rökstuen, da skrek han ende over sig. Da var han i riktig humör. Han komponerte også en hel del valser og polkaer som ennu spilles på Finnskogen. Deriblant er det en som selve gamle Erik spilte oppe i en stor furu på Multiaisenmäki (Moldusberget), da Karlstad og domkirken brente. Det er en vill låt som kan sammenlignes med Fanitullen. »Haltti-poika soitti ja Pussi-Kaisa lauloi ja fjellakukko tanssi, jotta särkinhelmat flaksatti» er en gammel låt om Haltegutten. Den går som reinlender og er oversatt: »Haltegutten spilte og pose Kaisa sang, og fjelltoppa danset så serke-erma slang». Ja, så går sagnet om Haltegutten, han var navngjeten på begge sider av grensen. Dansen gikk best, når Haltegutten spilte, sa folk. Han var efter den tids forhold en nokså formuende mann. Han døde på Lindtorpet, som han da eide. Han var ugift og hadde en husholderske som kaltes for Pulso. Sagnet sier at fingrene hans rørte sig i tre døgn efterat han var död, men siden blev de stille. Pulso som trodde det var trolldom i fela hans, tok den straks han var död og bar den tilskogs, så ingen skulde få tak på den mere. Alle mente at hun hadde senket den i Rögden. Ingen kunde finne fela. For ca. tretti år siden bygde den nuværende tollforvalter Olaus Olsson tollstasjonen Rögdfors. Best som han bryter stein i et lite fjellskar like ved Rögden fant han en fele innstukket mellem stenene. Den hadde nok ligget der lenge, for det var mose på den, og den hadde gått op i alle sammenföininger. Av buen var det bare litt tagl og noen benskiver igjen. Ellers var trevirket noenlunde. Det var utskåret et fantasihode på halsen på den, — kanskje det skulde forestille nökken. Det var ingen tvil, det var Halteguttens fele. Den blev sendt til Stockholm til reparasjon, og langt om lenge kom den tilbake i full stand. Olaus Olsson er budt en formue for den, men han har ikke villet selge den. Den hörer likesom skogen til, sier han. Men hvis du noengang reiser over tollstasjonen Rögdfors, så bör du gå inn og se på Halteguttens fele, den som selve nökken har stemt. Og er du

felespiller, så kan du prøve om fela har noe igjen av sin gamle klang efter hundreårig sövn.

2. Lumiansgutt en.

Finnskogenes vandrende mesterspillemann.

Lumiansgutt en — eller Lumians Per som han kaltes, er blitt en ren sagnfigur over Finnskogene, skjönt det ikke er så værst lenge siden han levde og lot »stråken gå». Han var földt på Lumianstorp et ved Mangen og var av den finske slekten Lumia inen, hvorav det fins noen igjen borte ved Lumsen (Lomsen i Lekvatnet). Vi har hört hvordan Lumians Per og Haltegutt en lærte sig å spille av nökken. Lumians Per sluttet innen han blev full-lært, men blev allikevel en meget flink spillemann og tjente sin verneplikt som musiker ved Kungl. Vermlands Musikkår. Efter at han hadde uttjent sin verneplikt, drog han til Kristiania, hvor han spilte i private hus ved selskaper og festligheter, inntil han blev ansatt som teaterspillemann. Han som så mange andre tålte ikke livet i hovedstaden, han spilte for meget med flasken; han blev en uforbederlig drukkenbolt og fikk avskjed fra teatret. Han kom tilbake til Finnskogen som en fin herre med bonjour og höi hatt. Men hjemme kunde han ikke være, han kunde ikke gjöre ordentlig arbeide. Så tok han fela under armen og drog på bygda, hvor han overalt blev mottatt med åpne armer; overalt hvor han kom, blev den grå hverdag forvandlet til glede og fest. Det var liv som Lumiansgutt en likte. Han gikk fra den ene festen til den andre, levet herrens glade dager, turet og festet ustanselig, ustanselig. Fela si drakk han op flere ganger, men det lyktes ham alltid å löse den ut igjen. Torpet forfalt, og kjerringa måtte ty til sokna.

Per kom lenger og lenger bort fra Finnskogene; nordover bar det, og ennu den dag i dag kan man følge Lumiansgutt ens spor til Norrland; overalt spilles hans låter og valser fremdeles. Det var fremforalt valser han spilte, omgjorde Wienervalser, som på den tiden var på moten blandt herskapsfolket på de store herregårdene i Sverige. Men Per komponerte også nye valser efter sitt eget hode, og adskillige musikkstykker av ham

er utgitt og spredt utover Sveriges land og ut over Sveriges grenser. En vals av Lumiansguttene, det var noe å höre og danse efter. Når spelmanen klemmer til med en vals av Lumiansguttene da blir det trangt på dansegulvet. Til Jemtland, hvor det på den tiden var mange her fra Finnskogene på skogsarbeide og tömmerflötning, kom han. Han holdt sig for slekt med folk fra Finnskogene, og bodde sammen med dem i tömmerkoiene og levde gratis til han fikk sig en jobb. Vår gamle hedersmann på Grue Finnskog, Jakob Danielsen — 93 år i 1935 — kan fortelle mange historier om Lumiansguttens ferd i Jemtland. Engang skulde lensmannen i Glöte ha stort kalas i romjula, men det fantes ikke spillemann som dugde. Det skulde være noe riktig omfram. En kveld kom lensmannen, Stenquist hette han, på butikken og spurte handelsmannen om han kunde skaffe ham en riktig spillemann. — »Det ligger en finne her på skogen i en tömmerkoie, og hvis man kan tro ryktet, skal han være rent omfram til å spille», svarte kjøpmannen. »Men», la han til, »han er visst ikke i den forfatning nu at han kan spille for fiskalen». »Se å få ham hit og det litt fort», sa lensmannen. »Kan han spille, så skal det nok bli råd». Det blev sendt ekstra skyss efter Lumians Per, han måtte komme slik han var, det var lensmannens ordre, og den måtte lystres. Det var ikke rar karen å se på som blev fört inn til lensmannen inne på kjøpmannens kontor. Blek, fillet, skidden og fæl med det lange, svarte håret hengende nedover skuldrene stod Lumiansguttene der synlig medtatt efter ukevis rangel. Men fela hadde han under armen. Han fikk et par opstivere og blev bedt om å stemme fela og vise hvad han dugde til. Per ba om endda en dram, han var så nedfor at han rent skalv da han fikk se flasken. Efterat han hadde fått noen stöiter, kom han til hektene igjen og begynte å stemme fela. Og slik musikk hadde nok ikke lensmannen drömt om engang. Kontoret, butikken blev snart full av folk, ja, det blev kö langt utover veien, for slik musikk hadde ingen hört för. Lensmannen blev så begeistret at han befalte kjøpmannen å rigge Per op med det fineste og beste som fantes, nu skulde julefestlighetene avsluttes slik at ingen hadde sett eller hört maken. Så kom festdagen tyvende dag jul. Da var

det en helt annen Per som møtte op hos lensmannen. Pusset, opstrammet og fint klædd stod Per der og bukket til höire og venstre. Jo, Per kunde opføre sig som en herremann, han hadde jo vanket i de fineste hus i Kristiania. Og det blev en fest som ennu minnes over hele Jemtland. Lumiansgutten lot »stråken gå», han sparte ikke på harpiksen, hans valser ljomet som aldri för, folk danset som galne, det var trolldom i Lumiansguttens spill, ingen hadde hört maken. Lensmannen blev berömt vidt omkring, for make til fest hadde ingen været med på för. Lumiansgutten blev også rikelig belönnet, han fikk beholde klærne og blev overrakt lensmannens beste anbefaling sammen med en større sum penger. — Men — stakkars Per, stakkars Lumiansgutt, han lot det gå sålenge han hadde noe igjen av klær og penger. Han brukte alltid å syngre en vise når han var på rangel:

»Drikk min ven,
drikk stadig vekk,
tenk aldri mer på pongen.
Penger får du, full en sekk,
såsnart du arver kongen.»

Det var en fattig, fillet ranglefant som en tid efter forlot Glöte. Lenger mot nord drog han, til svensk Norrland, hvor han blev sålenge han levde. Men Lumiansguttens minne lever fremdeles over det nordlige Sverige, især i Norrland hvor hans valser spilles av de beste spillemenn. Huset hans er borte. Kjerringa hans döde på gamlehjemmet. Hvor barna blev av, vet ingen, det fortelles at også de drog til Norrland. Kanskje Lumiansgutten har efterkommere der med spellmannsblod i årene, hvem vet? Norrland er bekjent for sine flinke spillemenn. Også her i Norge finnes hans valser, skjönt de kanskje ikke brukes så meget som för.

3. Kalsjöbergen.

Det hårde slit i skog og mark for å tjene til livets ophold, det er trening som duger. Men enda er det intet mot det som var i gamle dager. Da var det bare en morgentur å gå til Grue eller Kongsvinger efter det mest nödvendige.

Jeg husker Vika-Lars som bodde ved Tvensgviken. Han er nu död, men i 1915 hadde han tatt et haukerede med unger, som han gikk like til lensmannen med for å få skuddpremien, og han var hjemme igjen kl. 2 middag. Til lensmannen er det over fire mil. Da han var 70 år, kom han med en bundt høi fra Svulryen om våren i förefallet da det ikke gikk an å komme frem med hest. Bundten som veide 84 kg., bar han på ryggen den ca. 7 km. lange vei til sitt hjem. Det var tungt og slitsomt, men det fostret menn som blev utholdende, seige, lette og sikre på foten. Betrakter man de veldige steinröiser på hjemmene utover Finnskogen, kan man ikke forstå, hvordan finnene har kunnet greie å utföre dette herkulesarbeide ved egen hjelp og under særdeles vanskelige forhold. Trods stats- og kommunebidrag nu for tiden kommer man ikke en brökdal op mot det som er opdyrket av finnene i gamle dager. Man taler så ofte om den gamle gode tiden. Det har aldri været gammel god tid over Finnskogene. Det var en uavladelig kamp for tilværelsen, en kamp for livet, mot uår og trange tider, det var med andre ord onde tider. Den eneste sport som dyrkedes ved siden av slitet for livets ophold, var ryggetak, ryggeknepping som det kaltes. Nu er ryggekneppingen blitt for gammeldags, men for en 40—50 år siden var den så almindelig at hvor to ungdommer möttes på en vei, så skulde de prøve hvem som blev best i ryggetak. Men så var det også karer som kunde kneppe rygg! Hver enkelt hadde sine særskilte kast og knep, som de var rene mestre i. Det var kast over hodet, tak over hoftene, slengkast, Renkikast og Pekkolainens kast med flere. Av alle kast var kastet over hodet det voldsomste. Det var ikke ofte man kom fra det med hele lemmer. Så drevne var finnene i ryggetak at de i slutten av 1700-tallet drog herfra skogen på ryggeknepping til det årlige store marked i Novgorod i Russland. Der möttes kjemper fra de forskjellige land for å konkurrere om mesterskapet i ryggetak. Det går ennu sagn om tre kjemper her fra skogen som blev beröimte for ryggeknepping på markedet i Novgorod. Det var Hokka-Pekka, Kaarlo Ronkainen og Tuomelan-Nikki. Hokka-Pekka blev tilkjent mesterskapet efter at han tre ganger på rad la en tyrker på ryggen som i flere år hadde

gått frikar på Novgorod-marken. Av de siste ryggeknepparer på Finnskogen vil jeg nevne Kalsjöbergen, som døde i 1907. Han kaltes for Kalsjöberget, fordi han var født på en av de eldste finnegårdene, Kalsjöberget, som nu er utlagt for lenge siden. Hans borgerlige navn var Ole Johansen, og han var av slekten Mulikka. Han var av middels höide, undersetsig og spenstig — det var som om han gikk på stålfjerer. Som sekstiåring var han engang på Röjdåfors, hvor det var öl og vinhandel. Der var en hel del karer fra begge sider av grensen, og så blev de forlikte om å kneppe rygg om öl og vin. Det blev öl og vin i lange baner uten at Kalsjöbergen behövde å betale noe. Han vant altssammen, det var ingen som stod for ham, enda han var seksti år. I hans ungdom var det meget dårlige tider over Finnskogene. Vilde man tjene en ekstraskilling, måtte man ut, det var helst til Sverige, til de store bolagene man drog på skogsarbeide om vinteren og tømmerflötning om våren og sommeren. Kalsjöbergen som var en meget flink tømmerflöter, blev snart forfremmet til hakechef. Han hvervet mannskap her på skogen og drog til Ljusnan, hvor de fikk arbeide med flötning det meste av sommeren. Det var langt å gå. Ljusnan har sitt utspring i Herjedalen, like ved grensen og faller ut i Östersjöen ved Söderhamn. Det var nok sivet ut blandt flöterne at Kalsjöbergen var noe til kar, for en kveld da flöterne hadde köiet, kom inspektör Karling inn i brakken med en veldig kjempe fra Helsingland, som med pokk skulde prøve Kalsjöbergen. Kalsjöbergen var lenge uvillig, han var ikke av dem som yppet sig, han vilde helst undgå bråk. De skulde ta ryggetak om tre kanner brennevin. Den som vant de tre første kast, var seierherre. Först da inspektör Karling tilböd sig å betale for Kalsjöbergen hvis han tapte, slo han til. Det første kastet tapte Kalsjöbergen, inspektör Karling trodde alt at han skulde tape, men Kalsjöbergen spratt op som en stålfjer og la hel-singen på ryggen tre ganger efter hverandre som ingenting. Du kan tro det blev jubel i brakka. Brennvinet kom frem og alle skulde skåle med Kalsjöbergen. Siden den dag blev han navngjeten langs hele Ljusnan fra norskegrensen til Söderhamn. Han behövde ikke å ta flöterhake i sin hånd, han og inspektören var alltid sammen, ja det stod mere respekt av ham enn av selve inspektören.

Nede i Söderhamn var det en krovert om kaltes for »Rullbusen». Det var en stor, sterk og uvören kar. Han solgte brennvin til flöterne, skjenket dem fulle, tok pengene deres, og hvis de mukket eller sa noe, blev de kastet på gaten, de kunde være glade om de kom derifra med hele lemmer. Det stod skrek av ham over hele Söderhamn. Mangen god kar hadde prøvet ham, men ingen hadde ennu mestret ham. Langt om lenge kom også Kalsjöbergen med sitt flöterlag ned til Söderhamn og tok inn hos Rullbusen. Det blev turing og fest. Rullbusen tok inn penger som gress. Kalsjöbergen hadde med i flöterlaget sitt broren Johannes (Jussi). Det var også en stor, sterk kar og ryggekneppar. Han sa til Rullbusen at han tok formeget for dette skarvebrennevinet, han vilde ha penger igjen. Öieblikkelig var Rullbusen over ham, slo ham i gulvet, tok ham på armene som en liten unge, bar ham ut og slengte ham på gaten. Men da blev Kalsjöbergen sint. Han spratt op og ut, tok Rullbusen, slo ham i gaten, så han blev liggende som en våt fille — han orket ikke å röre sig. Fire mann tok og veltet ham på et laken og bar ham inn. Da han kom til bevissthet igjen, gav han ordre om å bære inn et anker med »tidubbelrenat», flöterne skulde drikke alt de orket, det var dem vel undt, for den mann hadde ikke vært i Söderhamn för, som hadde lagt Rullbusen på ryggen. Han bar intet nag til Kalsjöbergen for det, tvertimot, han syntes det var godt gjort. Kalsjöbergen måtte bli et par dager i Söderhamn med flöterlaget sitt. Hele Söderhamn måtte se og tale med den sterke norrmann, som hadde tatt den forhatte Rullbusen så eftertrykkelig.

Ryggekneppingen er nu desverre en saga blott. Det kan nok hende at et par ungdommer kan prøve sig litt i ryggetak, men noe større har det förelöbig ikke blitt. Men med tiden kommer nok ryggekneppingen til sin gamle heder og verdighet igjen.

4. R e n k i.

Langt borte på Finnskogen like ved den svenske grensen ligger Kalsjön. Kalsjön er en av de mange vakre sjöer, som strekker sig over finnskogene på begge sider av grensen. Den har sitt utlöp i Nöklevannet, som forleden fikk »Östlendingens» premie som den vakreste sjö i Hedmark fylke efter innsendt fotografi.

For ca. 30 år tilbake var det en hel grend omkring Kalsjön. Der var den gamle ættegården Kalsjöberget, også kalt Abrahams-torpet, som blev ryddet av slekten Mulikka. Der var Kalsjövika, Östvika (Itälahti), Maurberget (Kusiaismäki), Pois-aho og Lohilampi. På Lohilampi bodde Heikki, han som bar feltskjæren fra Kongsvinger festning i en stor höikörj hjem til Lohilampi, hvor hans eneste sönn holdt på å forblö sig, — han hadde av våde skutt en kule i det ene låret sitt. Det var en vandring på over fem mil. Feltskjæren, Fredrich Schmidt, gav sig snart over, men Lohilamin-Heikki tok ham i körja og bar ham over berg, myrer og ulende hjem til den fattige rökstuen ved Lohilampi. Feltskjæren reddet guttens liv, men han blev stiv i benet efter operasjonen. Året efter kom Heikki tilbake til Kongsvinger, han hadde da et fin-fint pelsdyrskinn til feltskjæren. Det skulde være takk for hjelpen. Nu er det öde og tomt omkring Kalsjön. De gamle fattige hjem er forlatt, hustomtene med sine store steinröiser efter de gamle rökstuoovner står igjen og forteller om de gamle finners nöisomhet og utholdenhet. De yngre slekter syntes det blev for tungvint og drog ut. De gamle döde, og plassene blev öde. Den siste som bodde der — for ca. 15 år tilbake — var Renki. Hans navn var Ole Mathisen, og han var födt på en forlengst utlagt plass under Kalneset som hette Korp-aho (Holtbråten), almindelig kalt for Korpebråten.

Han var av den store slekten Karvainen. I sine unge dager tjente han meget som dreng på gårdene omkring Rögden, derfor fikk han navnet Renki som betyr dreng. Han var alle sine dager en lettlivet og kvikk kar, og som alle finner på den tid en bekjent ryggekneppar. Han hadde et særskilt tak til å kaste motstanderen, og det kaltes for Renkikast. Pekka Heikinpoika Tvangsberg, som på den tid hadde store skogeiendommer og flere møllebruk i Sverige, ansatte Renki som bestyrer for et av sine bruk. Der var han i mange år inntil han giftet sig og flyttet til Kalsjöviken. Da han var en meget flink altnuligmann, klarte han sig bra på den vesle, magre plassen, hvor det vokste op en stor, kjekk barneflokk. Han flettet kurver, tok fugl i snarer og fallstokker, men fremfor alt var han fisker. Fisk hadde han bestandig, sommer og vinter; om vinteren fisket han röie med krok og 'toukka' (trælarve) som agn.

Og som Renki kunde fortelle! Han kunde fortelle om skogrå (huldra), som han personlig hadde kjennskap til, da hans hustru var fra Råbekken (Huldrebekken). Han kunde fortelle om nisser, tomter og troll og alt mulig. Renki var gløgg, slagferdig og rapp på kjeften. Engang han var på et bönnemöte på svenske-siden, blev predikanten så ivrig at han slo ut med hånden og traff Renki som satt ved siden av ham på en krakk, så han datt ned av krakken. Renki krabbet sig opigjen, og sa nokså tört: »Jeg lyt flötte mig, ellers slår han full ihjel mig». En annen av predikantene kom og spurte Renki om han som var så gammel ikke vilde bli frelst. »Jeg er for gammel til prest», svarte Renki. Renki kunde trolle, men godmodig som han var, vilde han aldri gjøre noen noe ondt. Men blev smågutta for slemme og ikke lot hans snarer og greier ifred, så kunde det hende at de fikk magaknip så de måtte holde sig i ro noen dager, til skrekk og advarsel for likesinnede. Renki blev alene på sine gamle dager. Barna drog ut efterhvert som de blev konfirmert. Sönnene drog til Sverige, til de store bolagene, hvor de blev boende. Dötrene blev gifte borte i Ullensaker og i Smålenene. Renki var som de fleste finner aldri syk eller sengeliggende. Han blev engang spurt om hvad han gjorde siden han aldri blev syk. »Bastubad og brennvin har frelst mig fra all slags sykdom, til og med fra döden», svarte Renki. Han döde tilslutt ganske gammel, og det blev öde og tomt efter ham ved Kalsjövik, men minnet om Renki, Ole Mathisen, vil sent dö.

5. Per Lind.

En over alle Finnskoger vel kjent person var Per Lind. Han var födt på Mosevatnet, Brandval Finnskog, i 1844 og var av samme slekten Valkoinen som Jakob Danielsen, de var også söskenbarn. Han kom senere til Linna på Grue Finnskog, hvor han blev opfostret; han kalte sig derfor for Per Lind. Han var en av de sprekeste karer som noensinde har gått i to skor, det er utrolig hvor frisk og sterk han var. Jakob Danielsen kan fortelle adskillig fra hans ungdom, de vokste op sammen. Som ung gutt kom han inn på underoffiserskolen i Fredrikshald, hvor det ennu går sagn om ham. Han hoppet over storhesten i gymnastikksalen, selv om den

blev stillet så høit som mulig. Han hoppet og spratt som en gummi-ball, og alltid kom han ned på bena. Det blev satt ti tomme silde-tønner i en rekke. Per Lind hoppet op i den første, så hoppet han jevnföttes op i allesammen som ingenting. Så kvikk kar hadde man aldri sett. Om kvelden moret han sig med å gå ut på lang-brygga og holde göi med sjögutta. Det hjalp ikke hvor mange det kom av dem, de kunde aldri få tak på ham, han slo overende hele flokken, om det var aldri så mange av dem. Men tilslutt gikk det galt. Sjögutta skjönte at han måtte tas med list, hvis de noengang skulde få has på ham. De spente et taug tvers over bryggen, og da Per om kvelden kom som vanlig for å more sig, gikk de til angrep. Per som ikke ante noen svik, begynte straks å hoppe og sprelle, kom op i tauget og blev liggende så lang har var. Öieblikkelig var de over ham, og nu fikk han juling så han blev liggende som död. Efter en lang tids sykeleie kom han sig endelig, men det gikk år innen han blev sig selv igjen.

Ferdig med underoffisersskolen blev han ansat som sersjant og tjenestgjorde mange år på moen. Han var nu like sprek igjen og gikk frikar hvor han kom. På Terningmoen en sommer blev de andre underoffiserene misunnelige på ham for hans meriter, og de besluttet å hevne sig. De fikk narret ham til å la sig binde til en slede for å vise sine krefter. De bandt ham forvarlig fast til en lang tömmerslede, og så begynte de å banke ham. Han var ikke helt riktig efter den behandlingen, han måtte söke avskjed fra det militære og kom tilbake til skogen, hvor han slo sig ned i Mellebråten. Han arbeidet som skogsmann og klarte å tjene til sitt ophold, skjönt det var smått mangan gang. Men aldri klaget han over noe. Sin militære disiplin glemte han aldri. Det var moro å se Per Lind komme marsjerende, kjekk og stolt kom han uten å se hverken til höire eller venstre, slo helene sammen og gjorde helomvending som på en gammeldags ekserserplass. Talte han med noen, stod han alltid på giv akt. En gang blev han spurt om hvormeget han tjente pr. dag med tömmerhugging. »Å, jeg kan ikke rose mig av fortjenesten, men jeg lever så inderlig godt, spiser egg og flesk og drikker en liter melk hver dag», sa han. Hos Halvor Trönnnes, Storelvdal, hvor han hugg tömmer en höst, blev han satt til å passe gården da det var så mange farende folk. Per

Lind jaget alle uvedkommende vekk fra gården, så Trønnes sa: »Når Per Lind passer huset, da er jeg sikker».

Han blev bedre litt efter litt, fikk sitt gamle humør og sin spenstighet igjen. Men så kom han atter ut for ulykken. Han kom engang i lag med lasskjørere fra Kongsvinger til Finnskogen, det var før Solörbanen blev bygget, så all lasskjøring foregikk fra Kongsvinger. Det blev smakt flittig på flasken, blev som vanlig krangel, og Per Lind blev atter skamslått. Han strevet siden hårdt for å opholde livet, men understøttelse vilde han ikke ha, det var ikke tale om, han skulde nok klare sig. . Han drev på med tømmerhugging höst og vinter. Nu hadde han fått den ide at han skulde la vinden arbeide, som han sa. Han halvfelte alle trær i sitt skifte, og så ventet han på vind. Når det så begynte å blåse, blev det liv i skogen, det braket og duret som om en orkan herjet, overalt falt det trær hulter i bulter, det var farlig å være i Per Linds huggerskifte i uveir. Da han så skulde gjøre opp for tømmerhuggingen, var han skyldig noen kroner på sitt arbeide, da sa han: »Siden De ikke kan betale så meget for arbeidet at man tjener til maten, kan De ha det så godt». Dermed tok han sin hatt og gikk. Ferdig med det. Han blev tilslutt så dårlig at han ikke klarte å arbeide mere, han blev tatt i hus på Seterbakken, hvor han døde 1920. Straks før han døde blev han spurt om hvordan han hadde det. »Enden nærmer sig», svarte han. Om han hadde det vondt? »Å så passe», sa han, det var gull som ikke klaget skjönt han kunde nok hatt grunn til det mangel gang.

6. Bertils-Jussi.

En riktig kjempekar av den gamle, gode typen, var Johannes Bertilsen eller Bertils-Jussi som han kaltes. Han var födt på Rotberget (Raatikkala) og var av den store slekten Raatikainen som ryddet Rotberget og Breisjöberget. Han var en stor, kvikk og ualmindelig sterk kar. Det går fremdeles utallige sagn om hans bedrifter. Som ganske ung gutt kjørte han engang tømmer hjemme på Rotbergskogen. Det var en meget slem snøvinter det året, snöen lå meterdyp, så man måtte måke dype veier for å få frem tømmeret. For å slippe å mötes hadde de særskilt vei for dem

som hadde vært på Tysken med tømmerlass og kjørte tilbake. Engang Jussi kjørte hjem, så lot han likeså godt hesten gå etter tømmerveien som var meget fin. Da møtte han seks odölinger som kom med store tømmerlass. Jussi blev stående med hest og slede, det var umulig å komme forbi. Odölingene begynte å bruke sig på Jussi fordi han kjørte tom efter tømmerveien, og en stor rusk av dem kom frem og mente på at han skulde lære finngutten å kjöre rette veien. »Jeg ser nok dig også», sa Jussi og tok odölingen så voldsomt at den ene akslen gikk av ledd. Derpå tok han först hesten og siden sleden, lettet dem på siden av veien som ingenting og bad odölingene kjöre, veien var klar.

Engang blev det en ku borte i Rotberget. Efter en del leting fant man kua, som hadde brutt av et bein så hun ikke orket å gå. Man skulde just sende bud efter slakter, men Jussi sa at det var likeså godt å ta kua med hjem. Dermed så tok han den på nakken og gikk hjem med den uten å hvile engang. Som alle sterke, friske karer på den tid drog også Jussi til Sverige, til de store bolagene. Der var det arbeide, og der var det penger å tjene. Jussi kom til Morastrand. Det kom så mange slags fremmede folk til Mora på den tid, og stödt var det fyll og spetakkel, så den gamla finka (arresthuset), der blev så rent forliten. De besluttet å bygge en ny. Bertils-Jussi fikk arbeide på det nye arresthuset. Da det endelig blev ferdig, kom lensmannen og borgermester Schröder for å inspisere arbeidet. Lensmannen sa på spøk til Jussi at han nok snart skulde få innvie »finka», bli den förste som skulde arresteres og puttes inn. Jussi mente at det måtte bedre karer til å innvie arresten enn en fattig arbeider. Dagen efter gikk lensmannen og borgermesteren på gaten. Da møtte de Jussi som var så full at han sjanglet hit og dit. De var straks over ham og halte og slet av alle krefter, det skulde allikevel bli Jussi som skulde innvie arresten. Jussi lot dem hale på sig, de pæste og drog så svetten silte av dem innen de nådde arresten. Lensmannen låste op dören, og de skulde til å dra Jussi inn, da han plutselig spratt op, grep lensmannen först, puttet ham inn og så borgermesteren samme veien, låste dören og kastet nökkelen. Övrigheten blev sittende der nokså lenge, ingen tenkte på å söke efter dem der, og desuten måtte de anskaffe en ny nöckel

innen de slapp ut. Imidlertid agerte Jussi som han vilde på Morastrand, ingen greide å ta ham, han gikk frikar. Schröder som endelig var sluppet ut av finka, mente nok at han skulde ta Jussi. Han løste den store hunden sin og hisset den på ham. Jussi tok hunden med den ene hånden i nakken og bar den på strak arm like frem til borgermesteren og spurte: »Hvem skal tukte hunden, du eller jeg»? Borgermesteren blev rent forfjamsset, slikt hadde han ikke ventet, han fikk ikke sagt noe. Jussi tok og hev hunden op på taket av borgermesterens hus, det var to etasjer. Hunden blev liggende på taket en liten stund, begynte så smått å gli nedover og kom så i bakken så det dumpet. Den kom ned på benene, begynte å kaste op så det var forferdelig, lusket derefter inn i huset med halen mellom bena. Den hadde ingen lyst på Jussi mer.

Det var ingen råd med Jussi, han fikk på frikar, han var forresten snild bare ingen ertet ham. Han blev værende i Sverige, hvor han også døde for noen år siden. Hans bror Bertils-Bernt lever ennu på Grue gamlehjem, 85 år gammel (1934).

Også han er en kjempekar av den gamle typen, ennu rask og rörig trods sin höie alder.

7. P a a v o K o n k a r i s s t o r e k u p .

Den store partigjengeren Paavo Konkari var på sine speiderturer blitt kjent med en stor trelasthandler som bodde på Sæter like ved Kongsvinger. Konkari, som da var den fine uskyldige mann, blev så godt kjent med trelasthandleren at han kom til å vanke meget der i huset. Han sa han var en stor skogeier fra svenskesiden og hadde tömmerskog å selge. Trelasthandleren var villig til å kjøpe, det skulde ikke mangle penger, kontant på labben. Konkari hadde straks sin plan ferdig. Han visste om et par andre skogeiere som også vilde selge, disse skulde han få med sig til Kongsvinger, så skulde det nok bli handel. En vakker dag kom Konkari ifølge med to andre karer som så nokså troverdige og solide ut. De hadde store skoger med grovt tömmer som de vilde selge, men de var nokså stive på prisen. Trelasthandleren som veiret en større forretning, var uforsiktig nok til

å vise at han hadde penger til å betale med. Men karene var strie, det så ut som de ikke vilde bli enige. Da ba Konkari trelasthandleren med sig inn i et annet rum, han vilde snakke et par ord med ham under fire öine. Trelasthandleren som ikke tenkte på noen streker, blev straks med Konkari inn i et annet rum, hvor de blev en god stund. Öieblikkelig var den ene av mennene ved skrivebordet, tok hele pengepakken og hev den ut gjennom vinduet, hvor en av Konkaris medhjelpere stod ferdig, tok pengene, stoppet dem inn i en skinnsekk og forsvant. Om en stund kom trelasthandleren og Konkari igjen inn på kontoret, og de kom i slik livlig samtale at eieren ikke merket at pengene var vekk ennu på en lang stund. Omsider kom han til å se ned i pengeskuffen — den var tom. Han blev rent stum av forbauselse, kunde finnene trolle; hvor var det blitt av pengene? Omsider summet han sig, låste dören så ingen kom ut og skrek på gårdsgutten. Det blev öieblikkelig sendt bud efter vakten på festningen, og den kom og arresterte Konkari og hans kamerater. Det blev visitert, men de hadde ingen penger, de visste ikke hvor pengene var blitt av. De blev holdt i arresten noen dager, men tilslutt måtte de la dem löpe, de visste ikke noe. Han som hadde tatt mot pengene, forsvant straks i skogen og blev borte. Forsent blev det sendt ut patruljer i alle retninger fra festningen. Alle mistenkelige personer blev nöie undersøkt, men han som hadde pengene var alt over alle bjerge. Og ustanselig gikk han, både natt og dag, han var godt kjent på skogene, visste om alle stier og gjenveier. Direkte til Karlstad gikk han og satte pengene inn i banken, så nu var de vel forvaret. For en gangs skyld hadde Konkari forregnet sig. Det gikk ham som det gikk med Zahlkasserer Juels storartede underslag i 1783, da han underslo 56.000 Rd lr. og römte til Sverige. Med friske uthvilte hester drog han mot grensen med hele pengesekken. Arne Ulriksen Kongshaug i Grue kjörte ham selv det siste skifte til grensen, der kastet han kassereren av og kjörte tilbake med det meste av pengene. — Erolagutten kaltes han som tok mot pengene og satte dem inn i banken i Karlstad; han satte pengene inn i sitt navn, og der lot han dem ligge for der var de i sikkerhet. Konkari fikk ikke et rödt öre for sitt besvär og ikke de andre karene heller. Erolagutten selv

brakte ikke noe større av pengene, de blev liggende i banken like til omkring 1910, da det blev arveskifte over dem. De hadde da vokset til omkring kr. 300.000.

Det fulgte ingen velsignelse med de pengene. Alle som hadde været så heldige og arvet av dem, lot dem rulle, og om noen år var de borte. De som hadde arvet dem blev enda fattigere enn de noensinde hadde været.

8. Sölvsmeden på Torgarsberget.

Overalt på skogene er det spor efter jernutvinning. Vi har hört hvorledes Sarvinen, første bebyggeren av Sarvimäki, drev på med jernutvinning. Store huller efter groper hvori man smeltet jernet fins ennu overalt.. På Kangas-mäki er det store slagghauger efter brenningen og små idylliske tjern, som er blitt til efter optagningen av myr hvori malmen fantes.

Man törket den malmholdige myr og la lagvis myr og store törr-harar i store huller som var gravet i en bakke. Om hösten når höststormene begynte, satte man fyr på hele greia og lot det brenne med trekkåpning mot vinden. Det blev en forferdelig varme, myren brente op, og malmen smeltet og rant ned i sandet i bunnen av gropen, hvor den blev samlet op. Jernutvinningen er meget eldre enn den förste finneutvandring; men enkelte finner drev også på med jernutvinning. Sommeren 1934—35 drev statsgeolog Falch-Muus på med undersøkelser på Grue Finnskog. Det blev funnet flere slike små blesterbruk, hvor jernet blev smeltet ved hjelp av trekull og blåsebelger. De var fra senere tid med leireklædd bunn. Selve avlen hvori man la den malmholdige myr, var ikke stor, ca. 30 cm. i tversnitt og rund med leirklint bunn og sider.

Flere slike små blesterbruk blev funnet, deriblant også Sarvinens lille jernbruk.

Det går sagn om at det i fjellene på Finnskogen finnes både sølv og gull. Sagnet holder sig fremdeles, og gamle folk påstår at det finnes ikke så lite av det edle metall der; men de er hemmelighetsfulle, de vil ikke gjerne snakke om det. Sagnet forteller at på Multiaisenmäki (Moldusberget) skal det være funnet

gull. Pekka Multiainen, eller Fjell-Pekka, som han kaltes, fordi plassen han bodde på, på høieste Moldusberget, fremdeles kalles for Fjell, skal ha funnet gull deroppe. Oppe i en fjellkløft arbeidet han støtt, og gamle folk påstår at han virkelig fant gull til hans gullgrube. Under et veldig uver blåste taket av hytten, der, men han hemmeligholdt sitt fund lenge; ingen fikk være med så han blev begravet under huset, og døde av det. Nu har sne, is og tidens tann tæret på fjellkløften, så den er styrtet sammen, og nu finnes det neppe noen som vet hvor Fjell-Pekkas gullgrube ligger.

På Torgarsberget vises ennu tomten etter en gammel finneplass. Plassen kalles også for Torgarsberget, den blev optatt for ca. 300 år siden av en finne av slekten Torkainen. Han hugg ned den store skogen på berget, og neste sommer satte han fyr på den. Det blev en brand uten like, de store nedfelte, tørre graner brant som krutt. Jorden brant, og store klipper revnet og sprakk i filler. Finnene strømmet til fra alle kanter for å slukke ilden, som truet med å svi av alt. Det lykkedes også å få slukket den innen den hadde gjort noen større skade. Da så Torkainen senere gikk og karet ned de fattige rugkorn som han hadde sådd i asken, fikk han se noe som glimtet og lyste mellom stenene. Han tok det op og undersøkte det; det var en klump av rent sølv. Den sterke varmen hadde smeltet sølvet, som nu lå blankt og fint i dagen. Den som blev glad var Torkainen, nu behövde han ikke lenger hugge bråte og slite for föden, nu var han en holden mann. Han talte ikke om sitt fund til noen, han vilde selv ha alt sølvet. Han skjulte stedet så godt han kunde, ingen skulde ane at her var sølv og rikdom. Litt efter begynte det å komme sølvknapper, søljer og forskjellige småting av sølv ut blant finnene. Torkainen var som alle finner nevenyttig, han kunde gjøre alt mulig tross dårlig verktöi. Det var ikke akkurat noe fint arbeide, men det var ekte sølv, og folk kjøpte gjerne litt av ham. Det gikk noen år. Torkainen syntes at det ikke blev noen større fortjeneste av sølvarbeidet, det monnet så lite. Han begynte å lage penger. Flunkende nye, blanke sølvmynter kom i handelen. De var klumpete gjort, men det var det ingen som tenkte på i de tider, de var av ekte sølv, så de var gode nok. Torkainen hadde nu penger, han

drog ut, kjøpte varer og verktøi. Det var til Åmbergsmarken (det nuværende Sunnemarked) han drog, der var det alt mulig å få kjøpt, og han sparte ikke på pengene. Det gikk et par års tid, men da Torkainen så kom til Åmbergsmarken med pengesekken sin, blev han heftet av lensmannen og samtlige kronofjerdingsmenn på Åmbergsheden. Det blev enda diktet en lang sørgelig vise om begivenheten, om lensmannen, »som kom i rock med blanka knappars pryde och embetsnäsa röd och tog den stackars sylversmed, som med pengar om sig strödd». Det er ingen lenger som husker den visen. Det var livsstraff på den tiden for å lage penger selv om de var av ekte sølv. Torkainen blev dømt til livsvarig straffarbeide og ført til Långholmen i Sverige, og siden har ingen hørt noe om ham. Da kjerringa hans fikk høre hvordan det hadde gått med ham, gikk hun til stedet hvor sølvet var. Hun var trollkyndig, hun vilde trolle sølvet bort igjen, så ingen flere skulde bli ulykkelige for dets skyld. Hun svor i mel og salt, og bandt sølvet i jorden. Ingen skulde finne det så lenge tennene satt fast i kjakebeina på hennes mann.

Det er snart 300 år siden dette hendte. Hvem vet? Kanskje det ennu kan lykkes å finne sølvgruben på Torgarsberget.

9. Kangasmäki.

Langt, langt inne på Sarvimäki (Halvorstjernsberget) over endeløse myrer, krattskog og svaberg ligger der en borgjemt gammel utlagt finneplass, Torpa.

Den ligger ikke som de andre gamle utlagte finneplasser, høit og kneisende, med fritt utsyn til alle kanter. Nei, mellom små knauser, dalsökk og kalkjeldråger ligger den så godt gjemt at selvom du har været der flere ganger, så må du lete lenge innen du finner stedet igjen.

Der bodde for lang tid siden en ensom gammel finngubbe. Det er ikke meget sagnet vet å fortelle om ham, det førte ingen vei eller sti forbi hans badstue, hans hjem blev skydd, allesammen gikk en stor krok forbi det. Han hersket over uendelige vidder med skog, myrer og atter skog, og navnet Torpa lever fremdeles og kan fortelle at han var av den store slekten »Torpainen». Han

var en av de allerførste innvandrere som på hertug Karls bud kom over til Vermland. Torpainen levde av det som skogene gav, ikke såmeget som en geit eller en hund hadde han, han vilde helst være alene. Men skogene var fulle av vilt, og i sjøer og tjern yret det av fisk, så han led ingen nød. Folk trodde at han hadde rømt fra Finland. Til de mest avsidesliggende, øde trakter søkte han, der fikk han være i fred, ingen spurte ham hvad han hette og hvor han var barnefødt. Det hendte sommetider at gjeterne drog bortover til Kangasmäki med buskapen sin for å beite der, men når de om kvelden samlet buskapen for å dra hjemover, så manglet en feit gild sau eller geit, ja, det hendte at det manglet en feit kalv eller en kvige. Da var det best å begi sig hjem hurtigst mulig, det var ikke rådelig å komme på Torpainens område. Sagnet vet å fortelle at han stod i ledtog med röverbanden ved Viggans bod, han bar de stjålne saker til röverhullet på Björnholen, hvorfra de siden blev hentet av röverne. Det var utrygge tider over Finnskogene dengang. For å fri sig selv satte finnene ild på skogene, som blev luenes rov. Mest hele Finnskogen lå herjet, brent og öde.

Litt efter litt begynte lyngen å gro, og en vakker morgen i solrenningen, da Torpainen på en av sine turer kom over åsen, lå hele berget grönt og fint som om et teppe var bredt utover.

Da Torpainen fikk se fjellet slik i solrenningen, da skrek han »Kangasmäki». Siden den dag blev hele den store åsen kalt Kangasmäki. Slik lyder sagnet om Torpainen og Kangasmäki.

Forleden var vi på Torpa og blinket tömmer. Vi undersøkte litt i tomten der badstuen hadde stått, men vi blev like kloke, eller rettere sagt, vi blev like dumme. Vi kunde ikke finne noe, eller lese oss til noe der. Vi fant en mur i bakkehaldningen, en stor mur, men enten den har været til å törke kjøtt på, eller den var til forsvar eller gjemmeded, det kunde vi ikke bestemme. Stor skog vokser nu på stedet.

Ingen vet hvor Torpainen blev av. Hviler han under sine murer, eller er han blitt borte i skogen? Ingen kan svare på det, stedet får stå i fred.

L i t t e r a t u r.

- NORDMANN, PETRUS**, Finnarna i mellersta Sverige. Helsingfors 1888. Norvegia. Tidsskrift for det norske folks maal og minder. Udgivet av Samfundet for norske maal og traditioner. II bind. Kristiania 1908.
- SCHIØTT, JOHANNES**, Kongsvinger, Fæstnings og Kongsvinger-Avsnittets militære Historie 1644—1814. I. bind: Fra Hannibalsfeiden til Anlægget av Kongsvinger Fæstning 1644—1681. Solør-Odals Historielag. Kongsvinger 1924.
- SUNDT, EILERT**, Beretning om Fante-eller Landstrygerfolket i Norge. Andet Oplag. Christiania 1852.
- Värmland förr och nu. Meddelanden från Värmlands Fornminnes- och Museiförening. XXIX, 1931. XXX, 1932. Karlstad 1931 og 1932.
- ØSTBERG, KRISTIAN**, Grue Finskog. Morgenbladet, 1901, nr. 444 (ekstranr. 29), nr. 486 (ekstranr. 32), nr. 551 (ekstranr. 36).
- ØSTBERG, KRISTIAN**, Trolddom paa Solørs Finskoge. Morgenbladet, nr. 621 (ekstranr. 40), nr. 704 (ekstranr. 45).

INNHold.

Fyreord	1.
Innledning	4.
Kap. 1: Finnene i ufredstider	21.
Kap. 2: Trolldom og underjordiske	37.
1. Puro-Jo	38.
2. Trollgubben	41.
3. Halsigubben og Jakobs-gubben	42.
4. Brødrene Lauri og Ole Lehmoinen	46.
5. Vänshöyän Joppi	58.
6. Spøkeriene på Valkun-aho	59.
7. Melkeharen eller tussegutten	60.
8. Huldra eller skogsrået	62.
Kap 3: Boliger, klædedrakt og levemåte	66.
Kap. 4: Jorddyrkingens århundre på Finnskogene	72.
Kap. 5: En byreise fra Finnskogen i gamle dager	76.
Kap. 6: Da finnene på skogen kom under grossererne i Kristiania	81.
Kap. 7: Gottlund	86.
Kap 8: De gamle skolemestre og opdragelsen på finnskogene	91.
Kap. 9: Spillemenn og andre bygdefolk	97.
1. Haltegutten	97.
2. Lumiansgutten	100.
3. Kalsjøbergen	102.
4. Renki	105.
5. Per Lind	107.
6. Bertils Jussi	109.
7. PaaVo Konkaris store lup	111.
8. Sølvsmeden på Torgarsberget	113.
9. Kangasmäki	115.
Litteratur	117.

